

ปทฺฐุปัสสีทธีสารโชติกา

๐ คัมภีร์ปทฺฐุปัสสีทธี ๐

ฉบับ : สรุปลงานระสำคัญผ่านคำกลอน

วัดป่าธารน้ำทิพย์

๐ ปทฺรปฐิตธิสารโชติกา ๐
(คัมภีร์ปทฺรปฐิตธิ : ฉบับลัทธิสัจธรรมสำคัญผ่านคำกลอน)

• รวบรวม / เรียบเรียง :
วัดป่าธารน้ำทิพย์ (ว. จันทวิไล)

• ที่ปรึกษา :
พระราชวัชรบัณฑิต (ประนอม ธมฺมาลํกาวโร) สาส์นธรรมมาจริยะ
พระศรีสุทฺธิเวที (ขวัญ ภิรมโน) ป.ธ.๙, พธ.บ., ศษ.ม., ประ.ด.
พระมหาจารย์ พุทฺธปิโย ป.ธ.๙

• ภาพปก / จัดรูปเล่ม :
วัดป่าธารน้ำทิพย์ (ว. จันทวิไล)

• ตรวจทาน :
คณะสงฆ์วัดป่าธารน้ำทิพย์
คุณอุดมพร สิริสุทฺธิ บ.ค.๗, ป.อบ.

• พิมพ์ที่ :

๐ นอบน้อมรัตนตรัยด้วยใจภักดิ์ ๐

น้อมวันทาองค์พุทธะมหาลลิต
น้อมวันทาทรงพิชิตกิเลสถอน
น้อมวันทาพระคุณเลิศประภัสสร
น้อมวันทาบูชากรพระจอมไตร

น้อมวันทาพระธรรมล้ำลึกค่า
น้อมวันทาส่องปัญญาสว่างไสว
น้อมวันทาอริยสัจจจัดภัย
น้อมวันทานำจิตใจพ้นบ่วงกรรม

น้อมวันทาพระสงฆ์ผู้ทรงศีล
น้อมวันทาทั่วธรณินทุกคัลล้า
น้อมวันทาปฏิบัติมั่นในธรรม
น้อมวันทานิจประจำพระรัตนตรัย ฯ

๐ สดุดีปราชญ์แม่ธีอาจารย์ผู้รจนาคัมภีร์ ๐

น้อมกมลวันทาเหนือเกล้าแก่ค
พระคุณเหตุผู้ก่อต่อวิถี
สืบจารีตบรรณธรรมล้ำพี
วางคัมภีร์กฎเกณฑ์แห่งปาฬี

“อาจารย์กัจจายนะ” ประเสริฐล้ำ
ท่านรูกิจแต่งคัมภีร์กัจจายนไวยากรณ์ศรี
วางโครงสร้างแม่บทพจน์ว่าที่
ไขวิถึรูปศัพท์ล้ำดับความ

“อาจารย์พุทธปปียะ” ผู้เรืองเวทย์
แจ้งขอบเขตแต่งคัมภีร์ปทรูปลิตินิยาม
ร้อยเรียงศัพท์จัดกลุ่มให้ดังงาม
ขยายความสูตรลับให้จับใจ

ขอคุณศลแห่งการเรียนเพียรรู้หลัก
ขอประจักษ์ดวงจิตสว่างไสว
ด้วยกตัญญูตาคุณบุญหนุนไป
รักษาไว้ซึ่งศาสน์พระพุทธองค์ ฯ

คำนำ

คัมภีร์ปทรูปสัทธา เป็นคัมภีร์ไวยากรณ์บาลีที่มีบทบาทสำคัญยิ่งในสายการศึกษาพระพุทธศาสนาเถรวาท โดยเฉพาะในแวดวงการศึกษาพระไตรปิฎก อรรถกถา และคัมภีร์ชั้น อรรถาธิบายทั้งหลาย คัมภีร์นี้มุ่งอธิบายโครงสร้างภาษาอย่างเป็นระบบ ทั้งในด้านธาตุ ปัจจัย วิภัติ ตลอดจนหลักเกณฑ์แห่งการประกอบรูปศัพท์ ซึ่งเป็นรากฐานของการเข้าใจภาษาบาลีอย่างถูกต้องตามหลักไวยากรณ์

ในด้านการปริยัติ การศึกษาคัมภีร์ปทรูปสัทธา นับเป็นเครื่องมือสำคัญในการเข้าถึงพระพุทธพจน์อย่างลึกซึ้ง เพราะภาษาบาลี เป็นภาษาที่มีระบบวิภัติและการแปรรูปคำอย่างละเอียด หากปราศจากความเข้าใจในหลักไวยากรณ์ ย่อมเสี่ยงต่อการแปลความคลาดเคลื่อน และอาจนำไปสู่ความเข้าใจผิดในเนื้อหาหลักธรรม คัมภีร์ปทรูปสัทธาจึงทำหน้าที่เป็น **“กุญแจแห่งปริยัติ”** ที่ช่วยเปิดประตูสู่ความเข้าใจเชิงวิเคราะห์ ทำให้ผู้ศึกษาสามารถแยกแยะหน้าที่ของคำ โครงสร้างประโยค และความสัมพันธ์เชิงความหมายได้อย่างมีเหตุผลและเป็นระบบ

ในด้านการปฏิบัติ แม้คัมภีร์ไวยากรณ์จะดูเป็นศาสตร์ทางภาษา หากแต่เมื่อพิจารณาในบริบทแห่งพระพุทธศาสนาแล้ว การเข้าใจถ้อยคำแห่งพระสัทธรรมอย่างถูกต้อง ย่อมเป็น

พื้นฐานแห่งสัมมาทิฏฐิ ความแม่นยำในถ้อยคำย่อมนำไปสู่
ความเข้าใจ และความเข้าใจที่ถูกต้องย่อมเกื้อกูลต่อการ
ปฏิบัติและการดำเนินชีวิตตามหลักธรรมที่ถูกต้อง ดังนั้น การ
ศึกษาคัมภีร์ปทรุสัทธิตี จึงมิใช่เพียงการฝึกทักษะทางภาษา
เท่านั้น หากแต่เป็นการวางรากฐานแห่งปัญญา ที่สนับสนุน
การปฏิบัติธรรมให้เป็นไปโดยถูกต้องตามพระบาลี

กล่าวโดยสรุป คัมภีร์ปทรุสัทธิตี มีความสำคัญทั้งใน
เชิงวิชาการและเชิงจิตวิญญาณ เป็นสะพานเชื่อมระหว่าง
การเรียนรู้เชิงทฤษฎี (ปริยัติ) กับการประยุกต์ใช้ในชีวิตจริง
(ปฏิบัติ) การศึกษาอย่างรอบคอบและเป็นระบบตามแนว
คัมภีร์นี้ ย่อมช่วยให้ผู้ศึกษาเข้าถึงแก่นแท้แห่งพระธรรมได้
อย่างมั่นคงและยั่งยืน

วัดป่าธารน้ำทิพย์

๑๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๙

คำปรารภ

คัมภีร์ปทรูปสัทธิ เป็นหลักไวยากรณ์บาลีที่ทรงคุณค่าอย่างยิ่งในสายการศึกษาพระพุทธศาสนา ทั้งในฐานะเครื่องมือแห่งการวิเคราะห์หลักภาษา และเป็นรากฐานของการเข้าถึงพระไตรปิฎกอย่างถูกต้อง อย่างไรก็ตาม เนื้อหาของคัมภีร์มีลักษณะเป็นระบบวิชาการที่ละเอียดลุ่มลึก เต็มไปด้วยศัพท์เทคนิค กฎเกณฑ์ และข้อยกเว้นจำนวนมาก อาจเป็นอุปสรรคต่อผู้เริ่มศึกษา หรือผู้ประสงค์ทบทวนเนื้อหาโดยสังเขป

ด้วยเหตุนี้ จึงได้รจนาคัมภีร์ **“ปทรูปสัทธิสารโชติกา”** ขึ้นในลักษณะ **“สรุปสาระสำคัญผ่านคำกลอน”** โดยมุ่งหมายให้เป็นเครื่องมือช่วยในการทบทวนและทำความเข้าใจเนื้อหาอย่างกระชับ การเรียบเรียงเป็นคำกลอนมิได้มีเจตนาเพียงเพื่อความไพเราะ หากแต่เป็นวิธีการทางการศึกษาที่มีรากฐานมาแต่โบราณ ซึ่งอาศัยจังหวะ คำคล้องจอง และโครงสร้างที่เป็นแบบแผน ซึ่งช่วยให้จดจำเนื้อหาที่ซับซ้อนได้ง่ายขึ้น

ในด้านการศึกษา **“การสรุปสาระผ่านคำกลอน”** ช่วยให้ผู้ศึกษามองเห็นโครงสร้างองค์ความรู้โดยรวมได้ชัดเจน ลดความซ้ำซ้อน และเน้นประเด็นสำคัญอย่างมีระบบ กลอนทำหน้าที่เสมือนแผนผังความคิด (conceptual framework) ที่รวบรวมหลักเกณฑ์สำคัญไว้ในถ้อยคำสั้น ๆ กระชับ ทำให้สามารถทบทวนเนื้อหาได้อย่างรวดเร็วและมีประสิทธิภาพ

ในด้านการช่วยให้จดจำได้ง่าย ลักษณะของคำประพันธ์ที่มีจังหวะและสัมผัส ส่งเสริมกระบวนการจำเชิงโครงสร้าง (structured memory) ผู้ศึกษาสามารถท่องจำหลักสำคัญได้โดยไม่ต้องพึ่งพาการอ่านเชิงวิเคราะห์ทุกครั้ง เมื่อโครงสร้างหลักฝังแน่นอยู่ในความทรงจำแล้ว การขยายความเข้าใจในรายละเอียดก็เป็นไปโดยสะดวกและมั่นคงยิ่งขึ้น

ในด้านการจับใจความและประเด็นสำคัญ การร้อยเรียงเป็นกลอน บังคับให้ผู้รจนาต้องกลั่นกรองเนื้อหาให้เหลือแต่สาระที่จำเป็นที่สุด จึงเป็นการคัดสรรประเด็นสำคัญอย่างรอบคอบ ขณะเดียวกัน ผู้ศึกษาก็สามารถเข้าถึงแก่นความคิดได้โดยตรง ไม่หลงไปในรายละเอียดปลีกย่อยก่อนเวลาอันควร อันเป็นการส่งเสริมความเข้าใจแบบองค์รวม

ดังนั้น การรจนาคัมภีร์ **“ปทรูปลิตธิสารโชติกา”** ในรูปแบบคำกลอน จึงมิใช่เป็นเพียงงานวรรณศิลป์ หากแต่เป็นความพยายามเชิงวิชาการ ในการทำให้ศาสตร์ไวยากรณ์บาลีอันลุ่มลึก เข้าถึงได้ง่าย จำได้มั่นคง และเข้าใจได้ชัดเจน อันจะเป็นประโยชน์ต่อผู้ศึกษา ทั้งในระดับพื้นฐานและระดับสูง ให้สามารถเชื่อมโยงความรู้ ไปสู่การศึกษาพระธรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน

ฉะนั้น จึงหวังเป็นอย่างยิ่งว่า คัมภีร์ “**ปทฐุปลิตธิ
สารโชติกา**” เล่มนี้ จะเป็นประโยชน์ต่อพุทธศาสนิกชน
นักศึกษารัฐบาล วังการศึกษารัฐบาลปริยัติธรรมแผนกบาลี
และผู้สนใจศึกษารัฐบาลทั่วไป

วัดป่าธารน้ำทิพย์
๑๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๙

สพพทาน์ ธรรมทาน์ ชินาติ.
(การให้ธรรมเป็นทาน ชนระการให้ทั้งปวง).

ห้ามจำหน่าย
แจกเป็นธรรมทานเท่านั้น

สารบัญ

นอบน้อมรัตนตรัยด้วยใจภักดี	[๑]
สดุดีปราชญ์เมธีอาจารย์ผู้รจนาคัมภีร์	[๒]
คำนำ	[๓]
คำปรารภ	[๕]
สารบัญ	[๘]
ปณามคาถา	[๑๖]
ตาบอด-ตาดีเรียนบาลี	[๑๗]

ความเบื้องต้น

• มรดกธรรมผ่านพระคัมภีร์	๑
• พุทธศาสตร์แห่งบาลีใหญ่ ๔ คัมภีร์	๒
• ศาสตร์แห่งภาษา : ประทีปส่องปัญญา	๕
• รัตนภาษา : มรดกแห่งมคธ	๘
• ประทีปแห่งอักษร : บาลีไวยากรณ์	๑๑
• นิยาม : พระไตรปิฎก	๑๖
• ระเบียบธรรมเนียมนำใจ : พระวินัยปิฎก	๒๑
• มรรคาแห่งโฆทาน : พระสุตตันตปิฎก	๒๓
• ปรมัตถ์สองธรรม : พระอภิธัมมปิฎก	๒๑
• ปรมัตถ์สองธรรม : พระอภิธัมมปิฎก	๒๘

คัมภีร์ปทรูปสิทธิ

• ปทรูปสิทธิปกรณ์ : แสงส่องสำเร็จบท	๓๑
• สูตร : วุตติ : อุทาหรณ์	๓๒
• พระพุทธูปปิยเถระผู้รจนา	๓๔
	๓๘

สารบัญ

- มจรุสแห่งปทรูปสิทธิปกรณ์ ๔๐
- โครงสร้างวิจิตร : ๗ กัณฑ์ปทรูปสิทธิ ๔๒
- ปฐมบทแห่งคัมภีร์ : สนธิกัณฑ์ ๔๔
- อรรถบทหน้าที่วิภัตตินาม : การกัณฑ์ ๔๖
- ศิลปะแห่งการย่อบท : สมาสกัณฑ์ ๔๗
- วิธีปัจจัยแทนศัพท์ : ตัทธิตกัณฑ์ ๔๘
- วิธีแห่งแห่งกริยา : อาชยาตกัณฑ์ ๔๙
- วิธีแห่งกิตก์ : กิพพิธานกัณฑ์ ๕๐

สนธิกัณฑ์

- โครงสร้างสนธิกัณฑ์ ๕๒
- สัญญาวิธาน : รากฐานแห่งอักขระ ๕๓
- สนธิวิธาน : ศิลปะการร้อยเรียงอักขระ ๕๕
- สรสนธิวิธาน : วิธีแห่งสระประสาน ๕๗
- ปกติสนธิวิธาน : วิธีแห่งปกติสนธิ ๕๙
- พยัญชนสนธิวิธาน : วิธีเชื่อมพยัญชนะ ๖๒
- พินทุศาสตร์ : นิคคหิตสนธิวิธาน ๖๔
- อานุภาพแห่งสนธิวิธาน ๖๖
- สนธิกิริโยปกรณ์ : ๘ อุปกรณ์เชื่อมคำ ๖๘

นามกัณฑ์

- วิธีแห่งนามกัณฑ์ : พจน์พรรณนา ๗๐
- ลำนำ : ปุลงิงคนาม ๗๖

สารบัญ

- คำนำ : อิติลึงคนาม ๘๘
- คำนำ : นปุสกลึงคนาม ๙๒
- คำนำ : สพพนาม ๙๕
- คำนำ : อลึงคนาม ๑๐๐
- คำนำ : วิภตติปจจยวิธาน ๑๐๒
- คำนำ : โอปสคคิกปท ๑๐๕
- คำนำ : เนปาตีกปท ๑๐๗
- วิธีแห่งอัพยยศัพท์ ๑๑๐

การกัณฑ์

- อรรถแห่งการก ๑๑๒
- วิเคราะห์อรรถรัตน์ : มหัทศจรรยแห่งการก ๑๑๕
- มณีแห่งอรรถศาสตร์ : การก ๖ ๑๑๘
- อรรถแห่งปฐมาวิภัตติ ๑๑๙
- อรรถแห่งทุติยาวิภัตติ ๑๒๑
- อรรถแห่งตติยาวิภัตติ ๑๒๓
- อรรถแห่งจตุตถวิภัตติ ๑๒๕
- อรรถแห่งปัญจมีวิภัตติ ๑๒๗
- อรรถแห่งฉกฐวิภัตติ ๑๒๙
- อรรถแห่งสัตตมีวิภัตติ ๑๓๑
- วิธีแห่งการกโดยสภาพ ๒ ประการ ๑๓๓
- รวมประเภทแห่งการก ๑๓๖

สารบัญ

สมาสกัณฑ์	๑๔๐
• อรรถาธิบายสมาสกัณฑ์	๑๔๑
• วิธีแห่งสมาส : ปราชญ์ศาสตร์จำแนกหก	๑๔๔
• พจนานุกรม : อพยยียภาวสมาส	๑๔๕
• พจนาวินิจฉัย : ทวิประเภทอพยยียภาว	๑๔๘
• นามนियาม : กัมมธารยสมาส	๑๔๙
• พจนพิลาส : นวประเภทแห่งกัมมธารย	๑๕๒
• พจนาวินิจฉัย : ทิคุสมาสศาสตร์	๑๕๓
• ทวิวิภาค : ทิคุสมาสสุนทร	๑๕๕
• พจนาวินิจฉัย : ตปฺปุริสสมาสศาสตร์	๑๕๖
• อัญญวิภาค : ตปฺปุริสสมาสพิสดาร	๑๕๙
• नियาม : พหุพพิหีสมาส	๑๖๐
• นววิธพหุพพิหิ : พหุพพิหิ ๙ ประการ	๑๖๔
• नियามทวนทสมาส : สมาสคู่ ๆ	๑๖๖
• ทวิธทวนท : ทวันทสมาส ๒ ประการ	๑๖๘
• สรุปลพจนารถประธานแห่งสมาส	๑๖๙
• บทสรุปแห่งสมาสวิภาค	๑๗๒
ตัดทิตกัณฑ์	๑๗๔
• नियาม : ตัทธิตกัณฑ์	๑๗๕
• สุนทรียะแห่งตัดทิต : ปัจจัยผู้เกื้อกูล	๑๗๖
• บทสรุปตัดทิตวิธี : บท + ปัจจัย	๑๗๙

สารบัญ

- ลักษณะและประเภทแห่งตัทธิต ๑๘๒
- นิยาม : อปจฺจตตฺตฺต ๑๘๕
- อเนกตฺตตตฺต : ตัทธิตอรรทหลากหลาย ๑๘๘
- สุนทรียะแห่งภาวตัทธิต ๑๙๒
- วิเสสตตตต : ตัทธิตแห่งความยิ่งย่อน ๑๙๕
- นิยาม : อสฺสตฺตตตต ๑๙๘
- วิธีแห่งสังขยาตัทธิต ๒๐๑
- นิยาม : อพฺยตตตตต ๒๐๕
- บทสรุปร : ตัทธิต ๓ ประการ ๒๐๘

อาชยาตกัณท์

- อาชยาตกัณท์ : มห้ศจรรยแห่งคํากิริยา ๒๑๒
- ความสัมพันธ์แห่งธาตุและวิภตติ ๒๑๕
- ลักษณะแห่งอาชยาตบท ๒๑๘
- บทสรุปร : อาชยาตกัณท์ ๒๒๑
- วิภตติวิธาน : การจำแนกอรรทแห่งธาตุ ๒๒๔
- วิภตติอาชยาต ๘ หมวด : กุณฺญแจไชกิริยา ๒๓๐
- บทสรุปร : วิภตติมรรคาแห่งอาชยาต ๒๓๒
- วิภรณวิธานกานท์กวี ๒๓๓
- ธาตุประทีป : รากเหง้าแห่งพจนนา ๒๓๘
- ฎวาทิคณฺวิธาน ๒๔๑
- รุธาทิคณฺวิธาน ๒๔๔

สารบัญ

- ทิวาทิคุณวิธาน ๒๔๗
- สุวาทิคุณวิธาน ๒๕๐
- กิยาทิคุณวิธาน ๒๕๒
- ตนาทิคุณวิธาน ๒๕๕
- จุราทิคุณวิธาน ๒๕๘
- ธาตุปัจจัยนุตตนิยวิธาน ๒๖๑
- ติวิธธาตุปัจจัยวิธาน ๒๖๔

กิพพิธานกัณฑ์

- กิพพิธานกัณฑ์ : วิธานกิตก์ ๒๖๘
- พจนารัตน์แห่งกิตปัจจจัย ๒๗๒
- ศาสตร์แห่งสาธนะ ๒๗๕
- มนต์ขลังแห่งกิตก์ : นัยที่ไม่แยกจากกัน ๒๗๖
- สดุดีกิพพิธาน : วิถีแห่งกิตปัจจจัย ๒๗๙
- วิถีปัจจจัยในกิพพิธานกัณฑ์ ๒๘๑
- มหาทีปนีแห่งกิพพิธาน ๒๘๒
- วิถีเตกาลิกกิจจปัจจัยนุตตนิย ๒๘๔
- วิถีแห่งเตกาลิกกิตกปัจจัยนุตตนิย ๒๘๗
- วิถีแห่งอดีตปัจจัยนุตตนิย ๒๙๑
- วิถีตเวตุนาทีปัจจัยนุตตนิย ๒๙๔
- วิถีวตตมานกาลิกปัจจัยนุตตนิย ๒๙๖
- วิถีอนาคตกาลิกปัจจัยนุตตนิย ๒๙๘

สารบัญ

- วิธีอุณาทีปจจนุตตนิย ๓๐๐
- นิยามแห่งสาธนะ ๓๐๓
- ๗ สาธนะขจัดข้อสงสัย ๓๐๗

ภาคผนวก

- องค์ประกอบสำคัญของปทรูปสัทธา ๓๑๑
- อังคประกอบสำคัญของปทรูปสัทธา ๓๑๒
- สูตร : วิธีแห่งกฏเกณฑ์ ๓๑๓
- วุตติ : วิธีแห่งคำอธิบายสูตร ๓๑๖
- อุทาหรณ์ : รูปธรรมแห่งการสร้างสรรค์ ๓๑๙
- สามองค์ประกอบหลัก : กลไกสูตรบาลี ๓๒๒
- สุตตวรรณนา : นัยแห่งการอธิบายสูตร ๓๒๕
- สัมพันธ์สังวรรณนา : เชื่อมโยงบทพจนานา ๓๒๘
- ปทสังวรรณนา : จำแนกพินิจบท ๓๓๑
- ปทัตถสังวรรณนา : ไชยรรณบทพจนานา ๓๓๔
- ปทวิคคหสังวรรณนา : วิธีแห่งวจนัตถะ ๓๓๖
- โจทนาสังวรรณนา : ปุจฉาสร้างปัญญา ๓๓๙
- ปริหารสังวรรณนา : เฉลยความแจ้งจำรัส ๓๔๒
- มธุรสปจนานา : สุตตลักษณ์ ๓๔๕
- ศาสตร์แห่งบาลี : วิธีสัญญาสูตร ๓๔๗
- ปริภาสาสูตร : กฏเกณฑ์แห่งภาษา ๓๔๙
- วิธีสูตร : สองหลักการนำวิธี ๓๕๒
- พลังแห่งนิยมนสูตร ๓๕๔

สารบัญ

- นัยวิจิตรอติเทสสูตร ๓๕๖
- สายใยแห่งอักขระส่งต่ออธิการสูตร ๓๕๘
- องอาจตั้งราชสีห์ : วิธีสี่หคติกาธิการนัย ๓๖๐
- กบกระโดดโลดแล่นม้วนทุกคติกาธิการนัย ๓๖๒
- กระแสน้ำนำวิถี : นทีโสศคติกาธิการนัย ๓๖๔
- วิจิตรวิธีอธิการ : ศิลปะแห่งการสืบบท ๓๖๖
- วิธีสูตร : แปรวิถีรังสรรค์ศัพท์ ๓๖๗
- โลปวิธีสูตร : ศาสตร์แห่งการลบ ๓๗๐
- อาเทสวิธีสูตร : อัศจรรย์การแปลงรูป ๓๗๒
- อาคมวิธีสูตร : อัญเชิญอักขระใหม่ ๓๗๔
- กังวานเสียงยาววิจิตรที่ขมิวิธีสูตร ๓๗๖
- รัตติงสระกระชับ : รัสสวิธีสูตร ๓๗๘
- อำนาจยับยั้งวิธีการ : นิเสธวิธีสูตร ๓๘๐
- วิภัตติวิธีสูตร : จำแนกบทกำหนดอรรถ ๓๘๒
- สัมฤทธิผลนำวิถี : ปัจจัยวิธีสูตร ๓๘๔
- บรรณานุกรม ๓๘๖

๑ ปณามคาถา ๑

น้อมระลึกพระไตรรัตน์อันประเสริฐ
พระคุณเลิศล้ำฟ้ามหาคาล
กราบครูบาอาจารย์ผู้ประทานญาณ
ส่องดวงมานสว่างแจ้งทางธรรม

ประณตกรนอบน้อมจอมมุขินิทร
ผู้ทรงศิลป์ศาสตร์บาลีศรีอุปถัมภ์
รวบรวมข้ออักษระและถำนำ
เพื่อสืบคำพระศาสน์ประกาศไภส

“คัมภีร์ปทรุปลีทธิสารโชติกา”

สรุปความผ่านคำกลอนอันสดไล
ย่อเนื้อหาหลักเกณฑ์ให้เห็นนัย
เพื่อศิษย์ได้ศึกษาอย่างสาธ

ร้อยเรียงถ้อยร้อยกรองด้วยดวงจิต
หวังอุทิศความรู้คู่คำสอน
เป็นประทีปส่องสว่างทางบวร
ทุกบทตอนเปี่ยมด้วยธรรมอันอำไพ ๑

๐ ตาบอด-ตาดีเรียนบาลี ๐

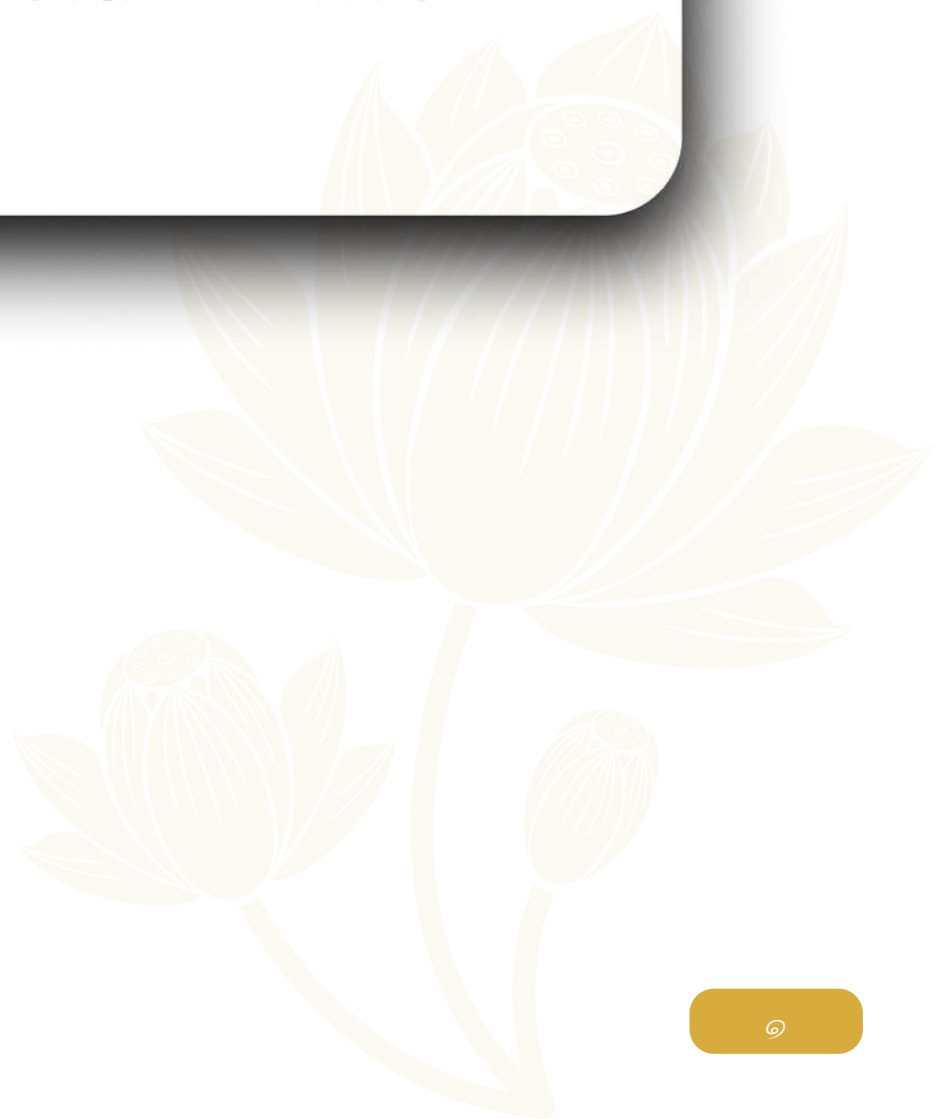
อันวิชาไวยากรณ์รากฐานหลัก
หากไม่ประจักษ์แจ้งใจในเหตุผล
เมื่อค้นคว้าพระไตรก็วิมล
ย่อมฉงนสงสัยในทุกบทความ

ประหนึ่ง “ข้างตาบอด” อนาคต
หลงทีล้าผิดทางกลางป่าหนาม
ไร้ดวงตาประทีปส่องเขตคาม
ไม่อาจข้ามห้วงอรรถที่ลัดเลอ

ล้วนผู้เรียนไวยากรณ์จนเจนจัด
ย่อมกระจำงแจ้งอรรถไม่พลั้งเสล
พระไตรปิฎกล้ำค่าเมื่อมาเจอ
ไม่มัวเชื่อสงสัยนัยพจน์พรรณ

ประหนึ่ง “ข้างตาดี” เทียวลีลา
สัญจรป่าได้สะดวกตั้งเลือกสรร
เข้าถึงธรรมล้ำลึกทุกคืนวัน
ด้วยความรู้เท่าทันหลักอักษร ๙

ความเบื้องต้น

๑ มรดกธรรมผ่านพระคัมภีร์ ๑

ศึกษาคาสตร์บาลีส่องวิถีธรรม
พุทธพจน์เลิศล้ำนำวิถี
สืบหน่อเนื้อพุทธศาสน์ราชธานี
ผ่าน “คัมภีร์พระไตรปิฎก” ยกเชิดชู

คือพุทธพจน์บทธรรมอันล้ำค่า
พระอรียสาวกเจ้าเส้าเกือกกุล
เป็นหลักชัยเถรวาทไม่ขาดสูญ
บริบูรณ์เนื้อหาตั้งอาทิตย์ทอ

ขยายความตามต่อด้วย “อรรถกถา”
อธิบายพระบาลีหนาที่คดข้อ
ปราชญ์เรียบเรียงเคียงธรรมไม่รังรอ
ให้แจ่มแจ้งเพียงพอต่อใจคน

อีก “ฎีกา” ส่องสว่างนำทางอรรถ
อธิบายชัดอรรถกถามหาผล
ไขเงื่อนงำบางบทบาทบาลีดล
ให้ศิษย์พ้นความสงสัยในมรรคา

ปิดท้ายชั้น “อนุฎีกา” พรรณนาเพิ่ม
คอบแต่่งเต็มขยายความตามเนื้อหา
ตีความชัดจากฎีกานำสืบมา
เพื่อรักษาพุทธศาสตร์ให้ยั่งยืน ๑

คัมภีร์สายพระไตรปิฎก

จัดไว้เป็น ๔ ลำดับชั้น ดังนี้ :-

- **คัมภีร์พระไตรปิฎก** คือ บาลีพระไตรปิฎกหรือพระพุทธพจน์ กล่าวคือคำสอนของพระพุทธเจ้า และของเหล่าพระอริยสาวกทั้งหลาย อันเป็นคัมภีร์หลักในพระพุทธศาสนาเถรวาท
- **คัมภีร์อรรถกถา** คือ คัมภีร์อธิบายความพระบาลีหรืออธิบายความในพระไตรปิฎก ที่พระพุทธเจ้า พระอริยสาวก และอาจารย์ในยุคต่อ ๆ มา กล่าวอธิบายความเพิ่มเติมและเรียบเรียงขึ้น เพื่อใช้ขยายความให้เข้าใจเนื้อหาได้อย่างชัดเจนยิ่งขึ้น
- **คัมภีร์ฎีกา** คือ คัมภีร์อธิบายอรรถกถา โดยอธิบายขยายความต่อจากอรรถกถาอีกทอดหนึ่ง ตลอดจนอธิบายพระบาลีในบางบท
- **คัมภีร์อนุฎีกา** คือ คัมภีร์อธิบายขยายความของฎีกาอีกทอดหนึ่ง โดยขยายความและตีความเพิ่มเติม

๐ พุทธศาสตร์แห่งบาลีใหญ่ ๔ คัมภีร์ ๐

เริ่มสืบค้นค้นคว้าวิชาปราชญ์
เพื่อประกาศพุทธธรรมล้ำสมัย
“คัมภีร์ปทฺฐปัสสัทธิ” ประดับใจ
วางหลักในไวยากรณ์สะท้อนธรรม

“คัมภีร์อภิธาน” ตระการศัพท์
รวบรวมนี้ร้อยเรียงเคียงเลิศล้ำ
หลากความหมายขยายอรรถทุกถ้อยคำ
ช่วยหนุนนำความเข้าใจนานานัย

“คัมภีร์สุโฆธาสังการ” เด่น
ให้เห็นเช่นร้อยกรองพจนานา
ประดับอรรถด้วยชั้นเชิงรจนา
เปี่ยมลีลาวิจิตรบรรจงศิลป์

“คัมภีร์วุดโตทัย” พิสมัยฉันท
ลัดล้วนบทจดมันเป็นทรัพย์สิ้น
รักษาลึบระเบียบเบี่ยงเป็นอาจิน
ทั่วแผ่นดินซาบซึ้งพุทธพจน์เอย ๆ

๐ ศาสตร์แห่งภาษา : ประทีปส่องปัญญา ๐

อันวิชาภาษาแห่งพระพุทธ
บริสุทธิล้ำเลิศประเสริฐยิ่ง
หากขาด **“ไวยากรณ์”** ละท่อนจริง
เปรียบดังสิ่งตาบอดทอตาเลีย

จะมองความตามอรรถก็มีดมิด
ดูจิตคิดพรั่มัวไม่แจ่มใส
ขาด **“อภิธาน”** รวมศัพท์กำหนดนัย
ก็เปรียบได้หูหนวกละตวกฟัง

ขาด **“อสังการ”** วาทศิลป์
เปรียบจิว่นง่อยเปลี้ยเสียที่หวัง
จะย่างก้าวพรรณนาไร้กำลัง
ไม่เด่นดังร้อยเรียงเพียงพรรณนา

หากไร้ **“ฉันทลักษณ์”** ประจักษ์เวทย์
คือวิเศษคนใบ้ในคาถา
จะสื่อสารหวานห่อปัญญา
ก็ติดขัดครึทธาไม่เกรียงไกร ๑

ผู้พิการในวิชาความรู้

อเวຍຍាកຣໂນ ຕວນໂ
ສາທິຈຸຈຣທິໂຕ ປຸງຄຸ

ພຣິໂຣ ໂກສວຸຊິໂຕ
ມູໂກ ຕຸກກິວຸຊິໂຕ.

กวิทปพนนิติ คธาที่ ๓๐.

ผู้ไม่ศึกษาคัมภีร์ไวยากรณ์เปรียบได้ดั่งคนตาบอด
ผู้ไม่ศึกษาคัมภีร์อภิธานเปรียบได้ดั่งคนหูหนวก
ผู้ไม่ศึกษาคัมภีร์อสังการะเปรียบได้ดั่งคนง่อย
ผู้ไม่ศึกษาคัมภีร์ฉันทลักษณ์เปรียบได้ดั่งคนใบ้.

ข้อความนี้เป็นอุปมา เพื่อต้องการชี้ให้เห็นความสำคัญของ
ศาสตร์แต่ละแขนง ดังนี้ :-

- ไม่เรียนไวยากรณ์ เปรียบเหมือนคนตาบอด เพราะมอง
ไม่เห็นโครงสร้างของภาษา ไม่เข้าใจเหตุผลของคำและ
รูปศัพท์ อ่านคัมภีร์ก็อะไรจับหลักไม่ได้
- ไม่เรียนอภิธาน (พจนานุกรมศัพท์) เปรียบเหมือนคนหู
หนวก เพราะไม่รู้ความหมายของถ้อยคำ แม้เห็นรูป
ศัพท์ก็ไม่เข้าใจเนื้อหา
- ไม่เรียนอสังการะ (วรรณศิลป์) เปรียบเหมือนคนง่อย
เพราะแม้เข้าใจคำศัพท์และไวยากรณ์ แต่ไม่รู้ชั้นเชิง
ความงาม และนัยลึกซึ้งของถ้อยคำ

- ไม่เรียนฉันทลักษณ์ (หลักคำประพันธ์) เปรียบเหมือนคนใบ้ เพราะไม่สามารถแต่งหรือถ่ายทอดถ้อยคำให้ถูกจังหวะ งดงาม และมีพลังได้

สรุป :- ศาสตร์ทั้งสี่ทำให้ “เห็นความถูกต้อง เข้าใจความหมาย เข้าถึงความงาม และถ่ายทอดได้อย่างสมบูรณ์” ขาดอย่างใดอย่างหนึ่ง ความสมบูรณ์แห่งการศึกษาภาษาย่อมบกพร่องไป

๑ รัตนภาษา : มรดกแห่งมคร ๑

อินภาษา “บาลี” คือมคร
เป็นแบบบทโบราณกาลสืบสมัย
คือรากเหง้าเถรวาทประกาศชัย
เป็นหลักชัยชูเชิดคาลนา

เพื่อจารีกรักษาพระพุทธพจน์
มิให้ลัดเลือนลบจบมรรคา
คงระเบียบแบบแผนสถิตถา
มิให้คลาดเคลื่อนคลาจากพจน์ีย์

เป็นภาษากลางบันทึกณักรธรรม
เพื่อเผยแพร่เนตินำทุกถิ่นที่
สืบทอดคำสั้มพุทธเจ้าเหล่ามุนี
ด้วยวิถีกักรภาษาธรรม

ตามรูปรูปรวิเคราะห์นัย “ปาฬิ” นั้น
มากวิธานความหมายอันลึกล้ำ
คือระเบียบรักษาพุทธถ้อยคำ
ให้จดจำสืบต่อหน่อพุทธพงศ์ ๑

ความหมายของบาลี

ภาษาบาลี คือ ภาษามคธโบราณที่ได้รับการสืบทอด และใช้เป็นภาษาหลักของพระพุทธศาสนาเถรวาท เพื่อจารึก และรักษาพระพุทฺธวจนีย์ให้เป็นไปโดยถูกต้อง ไม่ผิดเพี้ยนจาก แบบแผนเดิม ทำหน้าที่เป็นภาษากลางในการบันทึก รักษา และเผยแพร่พระธรรมคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า โดยที่ ความหมายของคำว่า **บาลี/ปาฬิ** หรือ **บาลี** นั้น มีหลากหลาย ตามรูปวิเคราะห์ ดังนี้ คือ :-

- [พุทฺธวจนีย์] ปาติ รกฺขตีติ ปาฬิ^๑ (ภาษาใด รักษาพระ พุทฺธวจนีย์ไว้ เพราะเหตุนั้น ภาษานั้น ชื่อว่า ปาฬิ แปลว่า ภาษาที่รักษาพระพุทฺธวจนีย์ไว้) ประกอบรูป ศัพท์ มาจาก ปา-ธาทฺ (รกฺขณ = รักษา) + ฬิ-ปัจจย
- อตฺถํ ปาติ รกฺขตีติ ปาฬิ, ตนฺตี^๒ (ภาษาใด รักษาเนื้อ ความไว้ เพราะเหตุนั้น ภาษานั้น ชื่อว่า ปาฬิ แปลว่า ภาษาที่รักษาเนื้อความไว้ ได้แก่ พุทฺธวจนีย์) ประกอบรูป ศัพท์มาจาก ปา-ธาทฺ (รกฺขณ = รักษา) + ฬิ-ปัจจย

๑. ภีธาน. ๕๔๐

เสตุํหิ ตนฺตีปนฺตีสุ

นารियํ ปาฬิ กถยเต. [ภีธาน. ๙๙๖]

ปาฬิ-ศัพท์ในอิตถิลิงค์ กล่าวอรรถ ๓ อย่าง คือ :- เสตุ (สะพาน), ตันตี (พระไตรปิฎก),

ปนฺตี (ลำดับ / แถว / แนว).

๒. ปาโต ฬิ. [โมค. ๗/๒๒๘] แปลว่า “ลง ฬิ-ปัจจย ท้าย ปา-ธาทฺ”

- อตถํ ปาเลตีติ ปาฬี^๑ (ภาษาใด รักษาเนื้อความไว้ เพราะเหตุนั้น ภาษานั้น ชื่อว่า ปาฬี แปลว่า ภาษาที่ รักษาเนื้อความไว้) ประกอบรูปศัพท์มาจาก ปาล-ธาตุ (รกฺขณ = รักษา) + อิ-ปัจจัย. ลสฺส พตฺตํ (แปลง ล เป็น พ)
- อนฺโตทกํ รกฺขณฺณฺฐน มหฺโต ตพากสฺส ธิรา มหฺตีติ ปาฬี วิทยาติ ปาฬี, ปริยตฺติธมฺโม (ชื่อว่า ปาฬี เพราะเป็น ดุจขอบที่มั่นคงของสระใหญ่ เพราะรักษาน้ำคืออรรถไว้ ภายใน ได้แก่ ปริยัติธรรม) ประกอบรูปศัพท์มาจาก ปาฬี-ศัพท์ + ณ-ปัจจัย
- ปกฺกฺฐานํ อุกฺกฺฐานํ สีลาทิวตฺถานํ โพนฺโต ปกฺกฺฐานํ วจนฺปฺพนฺธานํ อาฬีติ ปาฬี^๑ (ชื่อว่า ปาฬี เพราะเป็น ระเบียบคำประพันธ์ที่ประเสริฐ เพราะให้รู้ถึงอรรถมีศีล เป็นต้นที่ประเสริฐคือสูงสุด) ประกอบรูปศัพท์มาจาก ปาฬี-ศัพท์ + ณ-ปัจจัย
- สภาวนิรุตฺติภาวโต พุทฺธาทีหิ ภาสิตตฺตา ปกฺกฺฐานํ วจนฺปฺพนฺธานํ อาฬีติ ปาฬี^๑ (ชื่อว่าปาฬี เพราะเป็น

๑. นีติ.ธาตุมาลา. (แปล) ๘๗๔-๘๗๕

ระเบียบคำที่ประเสริฐ ซึ่งพระพุทธเจ้าเป็นต้นทรงแสดงไว้แล้ว โดยความเป็นสภานิรุตติคือภาษาธรรมดา) ประกอบรูปศัพท์มาจาก ปกฏฐ-ศัพท์ + ปาฬิ-ศัพท์. แปลง ปกฏฐ เป็น ป

เพิ่มเติม :-

- สภาวตถสฺส สภาวโวหารสฺส จ อนฺรูปวเสน ภควตานิมนสา วตถาปิตา ปณฺทตฺติ ปาฬิตี วุจฺจตี.^๑ แปลว่า “ถ้อยคำที่พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงกำหนดด้วยพระทัยตามความเหมาะสมแก่สภาวธรรมและสภาวโวหารนั้น เรียกว่า ปาฬิ”.
- ภควตา วุจฺจมานสฺส อตถสฺส โวหารสฺส จ ทีปโนสทฺโทเยว ปาฬิ นาม.^๑ แปลว่า “ถ้อยคำที่เป็นเครื่องแสดงอรรถะและโวหาร ซึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงตรัสไว้ ชื่อว่า ปาฬิ”.
- ตตถ ตนฺตีติ ปาฬิ. สา हि อุกฺกฏฐานํ สีลาทีอตถานํ โปนฺนโต สภานิรุตติภาวโต พุทฺธาทีहि ภาสิตตฺตา จ ปกฏฐานํ วจนานํ อาฬิ ปนฺตีติ ปาฬิตี วุจฺจตี.^๒ แปลว่า

๑. สารตถทีปนีฎีกา. (ปาฬิ) คนถารมภกถา.

๒. สีสกขนรชวคค.อภินวฎีกา. (ปาฬิ) คนถารมภกถาวณณนา.

“คำว่า ตนฺติ ในที่นั้น หมายถึง พระพุทธพจน์. ระเบียบ
คำที่มีแบบแผนอันประเสริฐ เพราะให้รู้ถึงอรรถแห่ง
ธรรมมีศีลเป็นต้นที่ประเสริฐ โดยความเป็นสภานิรุตติ
และเพราะเป็นถ้อยคำ ซึ่งพระพุทธเจ้าเป็นต้นตรัสไว้
แล้ว เหตุนั้น จึงเรียกว่า ปาฬิ”.

๑๑ ประทีปแห่งอักษร : บาลีไวยากรณ์ ๑๑

“บาลีไวยากรณ์” ย่อความหมาย
เป็นปกรณ์เฉิดฉายฉายส่องสาย
เครื่องกระทำให้แจ้งสรรพจนารายณ์
ที่สืบสายรักษาพระพุทธพจน์

คืออุปกรณ์ส่องสว่างทางศึกษา
เป็นตำราอุปมาทวิลาสิกข์
ช่วยจำแนกแจกธาตุพากย์ปรากฏ
ให้ใสสดหมดจดในบทธรรม

“ปาลีพฺยากรณ์” ล้ำเลิศค่า
“ปาลี” นำหน้าบทย่ง่าล้ำ
“วิ-อา” อุปถัมภ์หลักจัดจำ
“กร” ธาตุน้อมนำการกระทำ

ประกอบ “ยุ” ปัจจัยนามกิตก์
วิเคราะห์ศิษย์พินิจพิศลักษณ์ล้ำ
“ปาลี พฺยากรโธนติ” วิถีนำ
“เอเตนาคติ” ย้ำชัดด้วยปกรณ์

ผู้เล่าเรียนกระทำให้แจ้งซึ่งภาษา
อันรักษาพุทธพจน์บทอักษร
ด้วยเครื่องมืออันวิเศษนามสุนทร
เป็นรากฐานนิรันดร...บาลีไวยากรณ์ ฯ

ความหมายของบาลีไวยากรณ์

บาลีไวยากรณ์ แปลว่า ปกรณ์อันเป็นเครื่องกระทำ ให้แจ้งซึ่งภาษาที่รักษาไว้ซึ่งพระพุทฺธพจน์ หมายถึงปกรณ์หรือ ตำรา ที่ใช้เป็นเครื่องมือหรืออุปกรณ์ช่วยทำความเข้าใจภาษา บาลี

คำว่า **บาลีไวยากรณ์** หรือเขียนเป็นภาษาบาลีว่า **पालिपुयाकरणं** ประกอบรูปศัพท์มาจาก ปาลี-บทหน้า + วิ-อุปสัค + อา-อุปสัค + กร-ธาทู (กรณ = ในการกระทำ) + ยุ-ปัจจย (ในนามกิตก์) มีรูปวิเคราะห์ว่า ปาลี พุยากรโณติ เอเตนาติ ปาลีพฺยากรณํ (นักศึกษาทั้งหลาย ย่อมกระทำให้แจ้งซึ่งภาษาที่รักษาพระพุทฺธพจน์ไว้ ด้วยปกรณ์นั้น เพราะเหตุนั้น ปกรณ์นั้น ชื่อว่า ปาลีพฺยาकरणะ = บาลีไวยากรณ์)

ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ให้ความหมายของบาลีไวยากรณ์ไว้ว่า “ระเบียบของภาษาบาลี” หรือ “การกระทำให้แจ้งซึ่งภาษาบาลี” ส่วนพจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์ ให้ความหมายไว้ ๒ อย่าง ได้แก่ :-

- ระเบียบของภาษาบาลี คือ วิชาว่าด้วยระเบียบแห่งภาษาบาลี
- คำหรือข้อความที่เป็นร้อยแก้ว คือ พระพุทฺธพจน์ประเภทหนึ่ง ในนวังคสัตถุศาสน์ ๙ ที่เป็นข้อความร้อยแก้วทั้งหมด

การศึกษาคำสอนที่มีในคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา
ฎีกา และคัมภีร์อื่น ๆ ซึ่งปรากฏอยู่ในรูปของภาษาบาลีนั้น จะ
ต้องเริ่มต้นด้วยการศึกษาไวยากรณ์บาลี อนึ่ง ท่านผู้รู้ทั้งหลาย
ได้แบ่งไวยากรณ์บาลีออกเป็น ๒ ประเภทใหญ่ ๆ ดังนี้ คือ :-

- **ไวยากรณ์บาลีใหญ่** คือ ไวยากรณ์บาลีอย่างพิสดารที่
ประกอบด้วยสูตรตามหลักภาษา มีเนื้อหารายละเอียด
ครอบคลุมกฎเกณฑ์ต่าง ๆ พร้อมทั้งแสดงวิธีการอย่าง
เป็นระบบ มีเหตุ มีผลตามหลักการ มี ๓ สาย ได้แก่ :-
  - สายกัจจายนะ เช่น กัจจายนไวยากรณ์, กัจจายน
สุดตนิเทศ, มุขมัตตทีปนี (นยาสะ), ปทรูปสิทธิ,
พาลาวตาร ฯลฯ
  - สายโมคคัลลานะ เช่น โมคคัลลานไวยากรณ์,
โมคคัลลานปัญจิกา, ปโยคสิทธิ, นิรุตติทีปนี,
ปทสาธนะ ฯลฯ
  - สายสัททนีติ เช่น สัททนีติปทมालา, สัททนีติธาตุ
มालา, สัททนีติสุดตมालา

หมายเหตุ :-

ณ ปัจจุบันนี้ นักวิชาการชาวพม่า ได้แบ่งคัมภีร์ไวยากรณ์บาลี
สายสัทททวิเสสเป็น ๔ สาย โดยมีคัมภีร์สัททสังคหะเพิ่มมา
อีกหนึ่งสาย

- **ไวยากรณ์บาลีน้อย** คือ ไวยากรณ์บาลีอย่างย่อที่ไม่มีสูตร และมีเนื้อหารายละเอียดน้อย เป็นไวยากรณ์ระดับพื้นฐานสำหรับผู้เริ่มเรียนภาษาบาลี เพื่อให้เข้าใจได้ง่าย ใช้เวลาในการศึกษาไม่นานนัก และมีเนื้อหาสั้น กระชับ กว่าบาลีใหญ่ เป็นคัมภีร์ไวยากรณ์ที่แต่งเก็บเนื้อหาสาระที่เป็นหลักการต่าง ๆ เกี่ยวกับกฎไวยากรณ์บาลี คัมภีร์ไวยากรณ์กลุ่มนี้ มีทั้งที่เขียนเป็นภาษาบาลีและภาษาถิ่นของประเทศนั้น ๆ แบ่งออกเป็น ๒ ประเภทตามภาษาที่ประพันธ์ ได้แก่ :-

- ฉบับภาษาบาลี เช่น สัททตถเภทจินตา, กัจจายนสาระ, สัททวุตติ, สัททพินทุ, สัททสารัตถชาลินี, สัมพันธ์จินตา, การิกา, กัจจายนเภทะ, วาจจโกปเทศะ, วิภัตยัตถะ ฯลฯ
- ฉบับภาษาอื่น ๆ มีภาษาไทยเป็นต้น เช่น ปาฬีสีกขา, บาลีไวยากรณ์ที่ใช้เป็นหลักสูตรการศึกษาของคณะสงฆ์ไทยปัจจุบัน ฯลฯ

๐ นิยามพระไตรปิฎก ๐

เรียนบาลีสืบสายขยายอรรถ
เรื่องจรัสส่องทางสว่างไสว
พินิจคัมภีร์ “พระไตรปิฎก” ยกได้ใจ
คือหลักชัยสามคัมภีร์สถภาพร

“พระ” บ่งบอกความเคารพนบเทนื่อเกล้า
เพราะเป็นด้าวอริยธรรมนำอักษร
“ไตร” คือสามรวมความงามขจร
ขุนบทตอนวินัย-สุต-อภิธรรม

คำ “ปิฎก” สอนนัยไขความจึ้ง
หนึ่งคัมภีร์รจนาสถภาพร
สองตะกร้าหรือกระจาดสะอาดล้ำ
บรรจุธรรมล้าค่ามหาศาล

ศึกษาคาสตร์บาลีรู้ที่มา
สืบปัญญาพุทธพจน์บทบรรหาร
ยกตะกร้าแห่งธรรมมาปณิธาน
สู้แก่นสารบรมธรรมอันอำไพ ๙

นียมพระไตรปิฎก

คัมภีร์พระไตรปิฎก คือ คัมภีร์ที่รวบรวมพระธรรมวินัย และพระพุทฺธพจนัน์ อันเป็นคำสอนของพระสัมมาสัมพุทฺธเจ้า และของเหล่าพระอรียสาวกไว้ โดยคำว่า ไตรปิฎก นั้น แปลว่า ๓ ตะกร้า ที่เปรียบเสมือนภาชนะสำหรับใส่รวบรวมคำสอน ให้เป็นระบบและครบถ้วน ไม่ให้กระจัดกระจาย คัมภีร์พระ ไตรปิฎกนี้ ถือเป็นคัมภีร์สูงสุดของพระพุทฺธศาสนา เป็นแหล่ง รวบรวมคำสั่งสอนที่พระพุทฺธเจ้าตรัสไว้โดยตรง มีบทบาทสำคัญใน การธำรงพระศาสนา และเป็นมาตรฐานที่ใช้ตัดสินคำสอนใน ศาสนา

เมื่อกล่าวโดยรูปศัพท์ คำว่า **พระไตรปิฎก** แปลว่า ๓ พระคัมภีร์อันประเสริฐ แต่เมื่อแยกเป็นคำ ๆ ว่า “พระ + ไตร + ปิฎก” สามารถอธิบายได้ดังนี้ :-

- คำว่า **พระ** เป็นคำที่แสดงออกถึงความเคารพ หรือยกย่อง เพราะเป็นลัทธิธรรมอันประเสริฐ
- คำว่า **ไตร** เป็นคำที่แสดงถึงจำนวน ๓ หมายถึง ๓ คัมภีร์ ไตแก่ พระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก
- คำว่า **ปิฎก** แปลได้ ๒ อย่าง คือ คัมภีร์/ตำรา ๑ และแปลว่า กระจาดหรือตะกร้า ๑

๑๑ ระเบียบธรรมนำใจ : พระวินัยปิฎก ๑๑

อัน “พระวินัยปิฎก” ยกเป็นหลัก
ประมวลพจน์ประจักษ์ครีเป็นบัญญัติ
ทั้งข้อห้ามข้ออนุญาตชัดเจนชัด
เปรียบประทีปคอยสกัดตัดตราศีล

แบ่งออกเป็นห้าคัมภีร์ที่ควรจำ
ตามรอยธรรม “มหาวิภังค์” ตั้งวิถีสัก
หลักวินัยสงฆ์ใหญ่ไทยภิกขุมี
“ภิกขุณีวิภังค์” ถัดจัดวางราย

“มหาวัคค์” พุทธประวัติและวัตรบท
“จุลลวัคค์” ปรากรุกฏขยาย
ทั้งวินัยกรรมภิกษุณีสังคายน์ปราช
“ปริวาร” สุดทำยเบ็ดเตล็ดธรรม

ย่อว่า “อา ปา มะ จุ ปะ” อักษรเอก
เป็นอเนกประโยชน์กรรมเลิศล้ำ
เรียนบาลีเรียนวินัยน้อมนำทำ
เพื่อสืบคำศาสนาชั่วกาลนาน ๑

พระวินัยปิฎก

ว่าด้วยการประมวลพุทธพจน์หมวดพระวินัย ที่เป็นบัญญัติข้อห้ามและข้ออนุญาตเป็นต้น แบ่งออกเป็น ๕ คัมภีร์ ได้แก่ :-

- **มหาวิภังค์** ว่าด้วยวินัยที่เป็นหลักใหญ่ของภิกษุ
- **ภิกขุณีวิภังค์** ว่าด้วยวินัยของนางภิกษุณี
- **มหาวัคค์** ว่าด้วยพุทธประวัติตอนต้น และวินัยกรรม
- **จุลลวัคค์** ว่าด้วยวินัยกรรม (ต่อ) ความเป็นมาของนางภิกษุณี และประวัติการทำสังคายนา
- **ปริวาร** ว่าด้วยข้อเบ็ดเตล็ดทางพระวินัย

(คำย่อว่า : อา ปา มะ จุ ปะ)

๑ มรรคาแห่งโศก : พระสูตรต้นตอปัญหา ๑

อัน “พระสูตรต้นตอปัญหา” ย่อมยกอรรถ
รวมพุทธพจน์ปรากฏชัดสวัสดิ์สมัย
หมวดพระสูตรเทศนาสง่าใน
ชี้ทางให้ละบาปสร้างทางบุญ

มีประวัติเรื่องราวประกอบข้อ
ธรรมถกทอประโลมโลกคอดุดหนุน
แบ่งเป็นห้านิกายะพุทธคุณ
เพื่อเกื้อกูลผู้ใฝ่เรียนเขียนบาลี

“ทีฆนิกาย” ร่ายสูตรขนาดยาว
“มัชฌิมนิกาย” กล่าวขนาดกลางทางวิถึ
“สังยุตตนิกาย” จัดเป็นหมุดเข้าที่
รวมเรื่องราวธรรมะจีเป็นพวกไป

“อังคุตตรนิกาย” เรียงลำดับ
จัดธรรมนับหนึ่งสองสามตามสมัย
จนถึงหมวดมากข้อต่อกันไป
“ขุททกนิกาย” ไซ้รเบ็ดเตล็ดธรรม

รวมภาชิตสาวกและชาดก
ประวัติขกธรรมบทมธุรสคำ
ย่อ “ที มะ ลัง อัง ขุ” เป็นคुरुธรรม
จดจารจำใลใจไว้เลคเลอ ๗

พระสุตตันตปิฎก

ว่าด้วยการประมวลพุทธพจน์หมวดพระสูตร ที่เป็นแบบแผน การละบาปอกุศลและสร้างบุญกุศลต่าง ๆ อันเป็นพระธรรม เทศนาทั่วไป โดยมีประวัติและเรื่องราวประกอบ แบ่งออกเป็น ๕ คัมภีร์ ได้แก่ :-

- **ทีฆนิกาย** ว่าด้วยพระสูตร/เทศนาขนาดยาว
- **มัชฌิมนิกาย** ว่าด้วยพระสูตร/เทศนาขนาดกลาง
- **สังยุตตนิกาย** ว่าด้วยพระสูตร/เทศนาที่ประมวล ธรรมะหรือเรื่องราวไว้เป็นพวก ๆ เช่นว่าด้วย เรื่องพระมหากัสสปเถระ ก็เรียกว่า กัสสปสังยุต, ว่าด้วยเหตุการณ์ในแคว้นโกศล ก็เรียกว่า โกศล-สังยุต เป็นต้น
- **อังคุตตรนิกาย** ว่าด้วยพระสูตร/เทศนาเป็นข้อ ๆ ตามลำดับจำนวน โดยจัดเป็นธรรมหมวด ๑, หมวด ๒, หมวด ๓ เป็นต้น
- **ขุททกนิกาย** ว่าด้วยพระสูตร/เทศนาเบ็ดเตล็ด รวมทั้งภาสิตของพระสาวก-สาวิกา ประวัติต่างๆ พระธรรมบท และชาดก เป็นต้น

(คำย่อว่า : ที มะ สัง อัง ขุ)

๑ ประมัตถ์ส่องธรรม : พระอภิธรรมปิฎก ๑

อัน “พระอภิธรรมปิฎก” ยกประมวล
ธรรมล้วนล้วนประมัตถ์ชาติสุวรรณค์
ไรรื่องราวท่องเรื่องเข้าพิวพัน
หลักธรรมชั้นสูงล้ำธรรมวิจย

แบ่งเป็นเจ็ดคัมภีร์ที่ลุ่ม
“ธัมมสังคณี” คุมเป็นหมวดไล่
“วิภังค์” แยกแยะข้อต่อกันไป
“ธาตูกถา” จัดนัยสายธาตุดธรรม

“ปุคคลบัญญัติ” บัญญัติหก
วิจารณ์ยกเรื่องบุคคลดลกมขำ
“กถาวัตถุ” ถามตอบประกอบนำ
ตัดสิ้นธรรมชั้นสูงให้จูงใจ

“ยมก” รวบรวมธรรมเป็นคู้คู้
“ปิฎกจาน” ดูปัจจัยเกือหนุนให้
ยี่สิบสี่ปัจจัยหนุนบุญเกรียงไกร
สืบคาสตรร์ชัย “สัง วิ ธา ปุ กะ ยะ ประ”

เรียนบาลีถึงอภิธรรมนำสว่าง
เห็นโลกกว้างตามสภาวะธรรมอุปถัมภ์
จบไตรลักษณ์ประจักษ์แจ้งในบ่วงกรรม
เลิศล้ำค่าพระไตรปิฎกมรดกชน ๑

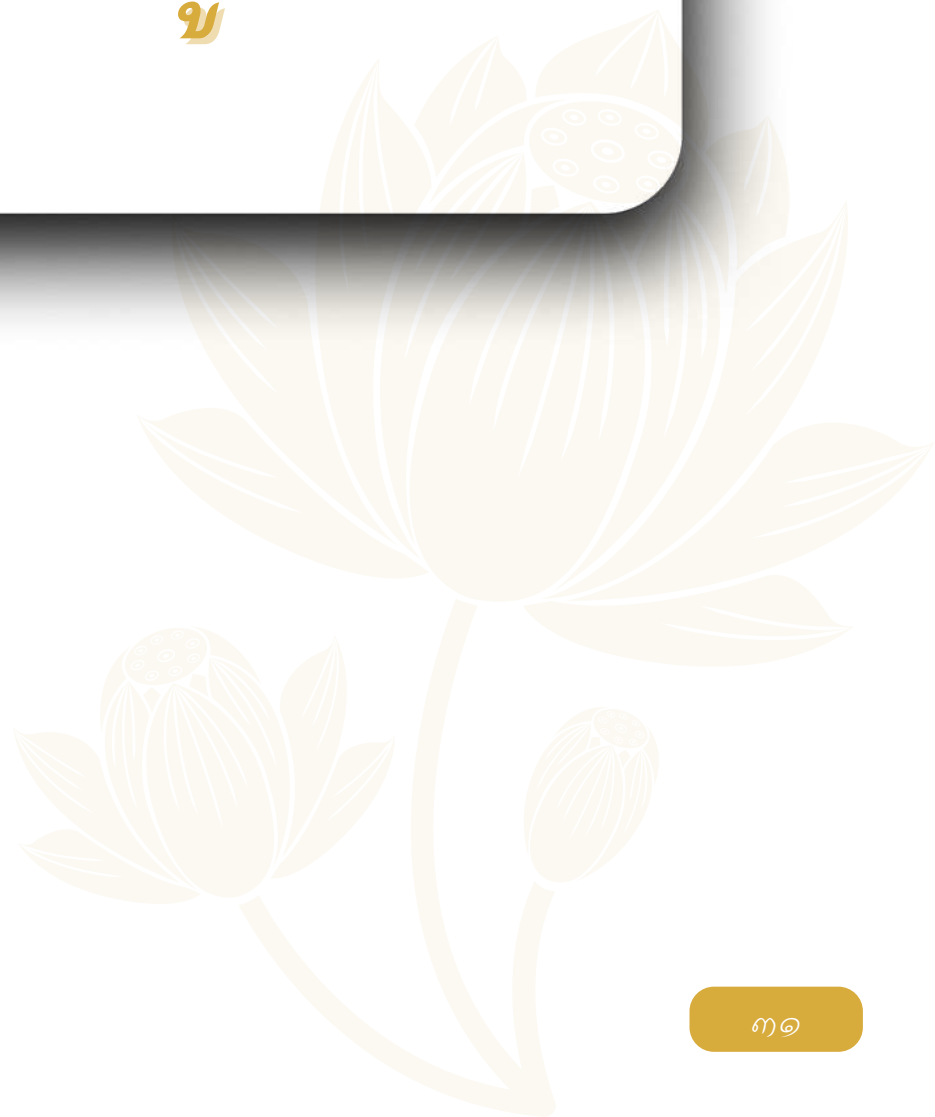
พระอภิธรรมปิฎก

ว่าด้วยการประมวลพุทธพจน์หมวดพระอภิธรรม ชั้นปรมัตถ-
ธรรมซึ่งเป็นหลักธรรมชั้นสูง ไม่มีประวัติบุคคลหรือท้องเรื่อง
ประกอบ (เว้นบุคคลบัญญัติ) แบ่งออกเป็น ๗ คัมภีร์ ได้แก่ :-

- **ธัมมสังคณี** ว่าด้วยธรรมรวมเป็นหมวดเป็นกลุ่ม
- **วิภังค์** ว่าด้วยธรรมแยกเป็นข้อ ๆ
- **ธาตุกถา** ว่าด้วยธรรมที่จัดระเบียบความสัมพันธ์
โดยถือธาตุเป็นหลัก
- **บุคคลบัญญัติ** ว่าด้วยบัญญัติ ๖ ชนิด และแสดง
รายละเอียดเฉพาะ บัญญัติอันเกี่ยวกับบุคคล
- **กถาวัตถุ** ว่าด้วยคำถาม-คำตอบในหลักธรรมชั้น
สูง อันถือเป็นหลักในการตัดสินพระธรรม
- **ยมก** ว่าด้วยธรรมที่รวมเป็นคู่ ๆ
- **ปฎฐาน** ว่าด้วยปัจจัย คือ สิ่งที่เกิดอุปสมถนับสนุน
๒๔ อย่าง

(คำย่อว่า : สัง วิ ธา ปุ กะ ยะ ปะ)

คัมภีร์ปทรุปลิตธิ

๑ ปทรูปลัทธิปกครอง : แสงส่องสำเร็จบท ๑

“ปทรูปลัทธิ” เลิศปกครอง
คือคัมภีร์สุนทรสาระท่อนสมัย
แสดงวิธีทำตัวรูปอรรถวิสัย
เพื่อให้สำเร็จเป็นบทพจนานา

“รูปานํ ลัทธิ รูปลัทธิ”
คือคัมภีร์ส่องวิถีอักษร
สำเร็จตัวรูปเด่นเห็นมรรคา
สุมฉายาปกครองยอดปัญญา

“ปทานํ รูปลัทธิ ปทรูปลัทธิ”
ชี้ดำเนินเชื่อมบทพจนาคำ
สำเร็จตัวรูปเป็นบทปรากฏมา
ตามเนื้อหาพระธรรมศาสตร์ประกาศชัย

คือคัมภีร์เครื่องช่วยอำนวยความสะดวก
ให้ศิษย์ตนสำเร็จรูปเป็นบทได้
ไขความมืดกระจ่างแจ้งภายในใจ
สืบต่อไปในมรรคศาสตร์บาลี ฯ

ปทรูปสิทธิปกรณ์

คัมภีร์ปทรูปสิทธิ เป็นคัมภีร์มหาไวยากรณ์บาลีสําคัญ คัมภีร์หนึ่งในพระพุทธศาสนาเถรวาท ที่รวบรวมหลักเกณฑ์ทางไวยากรณ์บาลีใหญ่ไว้อย่างเป็นระบบ ละเอียด และลึกซึ้ง โดยมีเนื้อหาครอบคลุม ตั้งแต่หลักเบื้องต้นของภาษาบาลีจนถึงระดับสูง ดังนั้น คัมภีร์นี้จึงได้รับการยกย่องว่าเป็นไวยากรณ์บาลีใหญ่ที่นิยมศึกษา อันเป็นรากฐานของการศึกษาค้นคว้าภาษาบาลีชั้นสูง ๆ ต่อไป

คำว่า **ปทรูปสิทธิปกรณ์** แปลว่า คัมภีร์แสดงวิธีการทำตัวรูปเพื่อให้สำเร็จเป็นบท มีวิเคราะห์ว่า รูปานํ สิทธิ รูปสิทธิ, ปทานํ รูปสิทธิ ปทรูปสิทธิ (คัมภีร์เป็นเครื่องให้สำเร็จตัวรูป ชื่อว่า รูปสิทธิ, คัมภีร์เป็นเครื่องให้สำเร็จตัวรูปเป็นบท ชื่อว่า ปทรูปสิทธิ) ได้แก่ คัมภีร์ที่เป็นเครื่องช่วยให้สำเร็จตัวรูปเป็นบทได้อย่างสมบูรณ์

๐ สูตร วุตติ อุทาหรณ์ ๐

คัมภีร์ปทรูปลัทธิประดิษฐ์หลัก
มุ่งประจักษ์การสำเร็จบทยุคกล้า
วางระเบียบเรียบร้อยเพียงจดจำ
เป็นแบบแผนหนุนนำทางปัญญา

เริ่มที่ “**สูตร**” กฎเกณฑ์วางเส้นไว้
เป็นแม่บทสอดใส่ในเนื้อหา
กำหนดหลักอักษระและวิภา
วางรากฐานพจนานำให้มั่นคง

ขยายความตาม “**วุตติ**” อรรถธิบาย
ให้เงื่อนงำกระจายไม่ไหลหลง
แจกแจงสูตรพรรณนาให้มั่นคง
เพื่อประสงค์ความกระจ่างสว่างใจ

จบกระบวนการ “**อุทาหรณ์**” ละท่อนขัด
เครื่องพิสูจน์วิภาษภาพสอดใส่
เป็นตัวอย่างวางเทียบระเบียบใน
ให้ผู้เรียนแจ้งในหลักประจักษ์จริง ๆ

องค์ประกอบคัมภีร์ปทรูปสิทธิ

คัมภีร์ปทรูปสิทธิ มีองค์ประกอบที่สำคัญอยู่ ๓ ส่วน คือ สูตร วุตติ และ อุทาหรณ์ ดังนี้ :-

๑. สูตร

สูตร (rules) คือ ส่วนที่เป็นกฎเกณฑ์หรือข้อบังคับในการสำเร็จตัวรูป มีวิเคราะห์ว่า อดถัม อภิสเวตีติ สุตตัม (ย่อมหไหลออกซึ่งประโยชน์ เหตุุนั้น ชื่อว่า สูตร) คำว่า ประโยชน์ในที่นี้ หมายถึง กฎเกณฑ์ทางไวยากรณ์ ซึ่งสูตรในคัมภีร์ปทรูปสิทธินี้ ได้นำมาจากคัมภีร์กัจจายนะไวยากรณ์ แต่มีการเรียบเรียงลำดับของสูตรใหม่ ตามเนื้อหาและการสำเร็จตัวรูปของแต่ละศัพท์เป็นสำคัญ เมื่อนับรวมสูตรที่แสดงไว้ ๒ ครั้ง คือ ในนามกัณฑ์และในการกัณฑ์ มีทั้งหมด ๖๘๔ สูตร โดยเพิ่มสูตรใหม่เข้ามาอีก ๒ สูตร ทั้งสองสูตรนี้ ไม่ปรากฏในคัมภีร์กัจจายนะไวยากรณ์ คือ :-

- โอภาโว กวจิ โยสุ วการสส.
- ภาทนต์สส ภาทนต์ภนเต.

นอกจากนั้น ยังมีการตัดสูตรบางสูตรของกัจจายนะไวยากรณ์ออก โดยไม่ได้นำมาแสดงไว้ในคัมภีร์ปทรูปสิทธินี้ มี ๗ สูตร คือ :-

- โส วา.
- อิติปิมนนปุกสงขย
- สมาส จ วิชาสา.
- กาล (นามกัณฑ์).
- อนเต นิคคหิต.
- อรหสกาที่หิต.
- สจขาน กคา ฆานพนธ.

๒. วุตติ

วุตติ (explanations) คือ ส่วนที่เป็นคำอธิบายสูตร มีวิเคราะห์ว่า สุตตตถถ วจตีติ วุตติ (ย่อมกล่าวเนื้อความของสูตร เหตุนั้น ชื่อว่าวุตติ) หรือวิเคราะห์ว่า อตโต วุจจติ เอตยาติ วุตติ (เนื้อความย่อมถูกกล่าวด้วยคำอธิบายสูตรนี้ เหตุนั้น ชื่อว่า วุตติ) ได้แก่ เป็นเครื่องอธิบายเนื้อความของสูตร อนึ่ง วุตตินี้ มี ๓ ประเภท คือ :-

- สุตตวุตติ คือ วุตติที่มีอยู่ในสูตรโดยตรง
- อนวัตตนวุตติ คือ วุตติที่ตามมาจากสูตรอื่น ๆ
- ปักขิปนวุตติ คือ วุตติที่เพิ่มเข้ามาเพื่อช่วยอธิบาย

๓. อุทาหรณ์

อุทาหรณ์ (examples) คือ ส่วนที่เป็นตัวอย่างที่ท่านนำมาแสดง เพื่อให้เห็นถึงวิธีการสร้างคำศัพท์ และองค์ประกอบของคำศัพท์ประเภทต่าง ๆ ในคัมภีร์ได้อย่างเป็นรูปธรรมชัดเจนยิ่งขึ้น มีวิเคราะห์ว่า ปกตสุโสป- ปาทนาย อุทาหรณ์หรือเตติ อุทาหรณ์ (ถูกนำมาแสดงเพื่อให้เข้าใจสิ่งที่ถูกกระทำ เหตุนั้น ชื่อว่า อุทาหรณ์) ซึ่งอุทาหรณ์ที่นำมาแสดงในคัมภีร์ปทรูปสัทธาณี ส่วนใหญ่ได้นำมาจากพระบาลี อรรถกถา และฎีกา

ตั้งอย่าง

[๒๘๓] ลิงคตเถ ปฐมา.	เรียกว่า สุตร
: ลิงคตถาภิธานมตเต ปฐมาวิภตติ โหติ.	เรียกว่า วุตติ
: เอโส ปุริโส, เอสา กณญา, เอตัง จิตตัง.	เรียกว่า อุทาหรณ์

๐ พระพุทธปีย์เถระผู้รจนา ๐

คัมภีร์ปัฐรูปลัทธิวิจิตรศิลป์
มรดกแผ่นดินทางศาสนา
รวบรวมหลักไวยากรณ์ด้วยธรรมา
เพื่อสืบค่าพุทธพจน์ให้คงงาม

“พระพุทธปีย์เถระ” พระผู้สร้าง
ถากถางทางปัญญาปราชญ์เกษม
จากแก้วน้ใจพะแดนดินถิ่นนิยาม
แผ่ขยายเกียรตินามตามครรลอง

โกลียพุทธปีย์ะอริยชาติ
วิชาการองอาจไม่มีสอง
พระที่ปึงกรนามระบือลือลือของ
ร้อยรัดกรองพุทธศาสน์ด้วยศรัทธา

จารึกศาสตร์อื่นเดียได้อันไพศาล
ผ่านกระบวนอักษรและมรรคา
เพื่อลูกหลานนักปราชญ์ปรีมณฑลนา
ไขปัญญาไขธรรมเลิศประเสริฐเอย ฯ

ผู้รจนา

คัมภีร์ปทรูปสัทธินี้ รจนาโดยพระพุทธรูปปิยเถระ ชาว
แคว้นโจฬะแถบอินเดียนใต้ จึงปรากฏนามว่า “โจฬีย-
พุทธรูปปิยะ” มีสมญานามอีกชื่อหนึ่งว่า “พระที่ปังกร” ท่าน
เป็นศิษย์ของพระอานันทเถระผู้แต่งคัมภีร์มุลฎีกา แม้ไม่อาจ
ทราบได้แน่ชัดว่า พระพุทธรูปปิยเถระเกิดในสมัยใด เนื่องจากไม่
ปรากฏหลักฐานที่ท่านกล่าวไว้ด้วยตนเอง แต่มีนักวิชาการ
สันนิษฐานจากที่ท่านกล่าวไว้ในนิคมคาถา (คาถาลงท้ายของ
คัมภีร์) ว่าท่านเป็นศิษย์ของพระอานันทเถระ ผู้มีชื่อเสียงใน
ขณะนั้น ซึ่งพระอานันทเถระนั้น เป็นผู้แต่งคัมภีร์มุลฎีกา และ
ได้มีชีวิตอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๕ เพราะคำลงท้ายของ
คัมภีร์มุลฎีกาได้กล่าวถึงผู้อารานาให้แต่งคัมภีร์ คือ พระ
ธรรมมิตตะ ซึ่งน่าจะเป็นบุคคลเดียวกับที่กล่าวถึงในคัมภีร์
มหาวงศ์ (มหาวงศ์ ปริเฉทที่ ๕๔ คาถา ๓๕) ว่า พระธรรม
มิตตะพักอยู่ ณ วิหารชื่อสิตถคาม ในรัชสมัยพระเจ้ามหินทะ
ผู้ครองราชย์ ระหว่างพุทธศักราช ๑๔๙๙-๑๕๑๙ ดังนั้น
จึงพอสรุปว่า พระพุทธรูปปิยเถระ คงเกิดในราวปลายพุทธ
ศตวรรษที่ ๑๕ ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๖ โดยประมาณ

๑ มธุรลแห่งปทรุปลัทธิปกรณ์ ๑

“คัมภีร์ปทรุปลัทธิ” วิริยปกรณ์
เรียบเรียงตอนกัจจายนะมานะสวรรค์
จัดลำดับสูตรใหม่ให้ครบครัน
เพื่อช่วยกันสำเร็จรูปอุททาทรณ์

จำแนกนามตามลึงค์อย่างยั้งชัด
เป็นระเบียบตามพิพัตตอักษร
การันต์ทำยจัดวางอย่างสถาพร
เป็นชั้นตอนบุ่ง-อิตถิ-นบุ่งสกกลิงค์

ทั้งติลึงค์-อลึงค์ประวิงไว้
อ-การันต์เริ่มไปไม่ทอดทิ้ง
มีวุตติอธิบายหมายอ้างอิง
เป็นความจริงเชิงระบบสับุตรรกะ

จัดลำดับปทมาลาสงารูป
ให้แจ่มจบแจจวิภัตติอัธยาศัย
ศึกษาได้ง่ายกว่าคัมภีร์ใด
มุ่งช่วยไทยเรียนบาลีให้ปรีชา ๆ

แนวทางแห่งคัมภีร์ปทรูปสัทธา

คัมภีร์ปทรูปสัทธา นำสูตรของกัจจายนปกรณ์มาเรียบเรียงและจัดลำดับสูตรใหม่ ตามการสำเร็จตัวรูปของอุททาหรณ์ เพื่อให้ประกอบรูปศัพท์ได้ง่ายขึ้น เช่น จำแนกนามกัณฑ์ออกเป็นปุงลิงค์ อิตถิลิงค์ นปุงสกลิงค์ ทิลิงค์ และอลิงค์ ตามลำดับการันต์ (สระหรือพยัญชนะท้ายคำศัพท์) ของลิงค์นั้น ๆ มี อ-การันต์เป็นต้น ทั้งยังมีคำอธิบายสูตร (วุตติ) อย่างเป็นระบบ และมีการจัดลำดับบทที่เรียกว่า ปทมมลา ซึ่งส่งผลให้คัมภีร์นี้ เป็นตำราสามารถศึกษาได้ง่ายกว่ากัจจายนปกรณ์

ตัวอย่างการทำตัวรูป “โลกคคปคคโล”

ศัพท์เดิมคือ = โลก + อคคปคคโล

- แยกพยัญชนะ กุ ออกจากสระ อ ด้วย “ปุพฺพมโหฐิต-มสฺสรํ สเรน วิโยชเย” (รูป.๑๒ / กัจ.๑๐)
- เพราะสระหลัง ลบสระหน้า ด้วย “สรา สเร โลป” (รูป.๑๓ / กัจ.๑๒)
- นำพยัญชนะ กุ ไปประกอบกับสระ อ ด้วย “นเย ปริยตุเต” (รูป.๑๔ / กัจ.๑๑)

สำเร็จรูปเป็น โลกคคปคคโล (บุคคลผู้เลิศกว่าชาวโลก)

๑ โครงสร้างวิจิตร : ๗ กัณฑ์ปทรูปลัทธิ ๑

คัมภีร์ปทรูปลัทธิสถิตหลัก
มุ่งประจักษ์หกร้อยแปดสิบสี่สูตร
วางระเบียบถ้อยคำตามธรรมมูล
ให้ไพบุลย์เจ็ดกัณฑ์มั่นคงครัน

เริ่ม “สนธิกัณฑ์” เชื่อมคำลำดับเสียง
“นามกัณฑ์” เรียงผันบทพจน์สร้างสรรค์
“การกัณฑ์” บ่งหน้าที่ความสัมพันธ์
สารพัน “สมาสกัณฑ์” ย่อใจความ

“ตัทธิตกัณฑ์” ปัจจัยใช้ต่อศัพท์
เชื่อมระดับความหมายในทุกสถาน
“อาขยatkัณฑ์” บ่งกิริยาและกล่าวกาล
เป็นแกนสารสื่ออรรถรสบทบาลี

“กัพพิธานกัณฑ์” สูดท่ายสายประดิษฐ์
สร้างรูปศัพท์ให้วิจิตรตามวิถี
ครบถ้วนเจ็ดพิกัดจัดวาที
เป็นมณีแห่งศาสตร์ปราชญ์ชั้นชม ๑

แนวทางแห่งคัมภีร์

อนึ่ง คัมภีร์ปทรูปสิทธินั้น มี ๖๘๔ สูตร แบ่งออกเป็น ๗ กัณฑ์ ดังนี้ :-

สนธิกัณฑ์	การตั้งชื่ออักษรและเชื่อมคำศัพท์ มี ๕๙ สูตร
นามกัณฑ์	การประกอบค่านามศัพท์ มี ๒๒๓ สูตร
การกัณฑ์	การแสดงอรรถของวิภัตตินาม มี ๔๗ สูตร
สมาสกัณฑ์	การเชื่อมนามศัพท์ให้เป็นบทเดียว มี ๓๑ สูตร
ตัทธิตกัณฑ์	การประกอบนามศัพท์กับปัจจัย มี ๖๓ สูตร
อาชยาตกัณฑ์	การประกอบคำกิริยาศัพท์ มี ๑๒๑ สูตร
กิพพิธานกัณฑ์	การสร้างนามศัพท์และกิริยาศัพท์ มี ๑๔๐ สูตร

๐ ปฐมบทแห่งคัมภีร์ : สุนธิกัณฑ์ ๐

เริ่มประเดิมกัณฑ์ที่หนึ่งตราตรึงจิต
ประกาศทิศทางธรรมเลิศล้ำค่า
สমনามว่า “**สุนธิกัณฑ์**” อันปรีชา
ปูพื้นฐานภาษาบาลีไทย

ว่าด้วยการตั้งชื่ออักษรคัพพัถ์
ระเบียบปรับจัดวางสวางไสว
เชื่อมคำคัพพัถ์ผูกพันกันภายใน
ให้สิ้นโทษไพเราะเสนาะกรรณ

รวมถ้อยความตามพยัญชนะชัด
มีข้อวัตรระบுவางตามทางสิ้น
ทำลียบเกล้าสูตรถ้วนกระบวนครัน
เป็นพื้นฐานสำคัญคู่คัมภีร์ ๑

๐ วิถีแห่งนามคัมภีร์ : นามกัณฑ์ ๐

ลำดับต่อกัณฑ์ที่สองเรื่องวจี
สองวิถี “นามกัณฑ์” มั่นคึกษา
ประกอบรูปนามคัมภีร์ท้าวพารา
จัดสรรค่าวิภัติปัจจัยวาง

ทั้งอัพยัคฆ์นับเนื่องจัด
ไม่แปรศัทรูปทรงไม่หมองหมาง
คงลักษณะเดิมไว้อยู่ไม่จาง
เป็นแนวทางส่องธรรมให้ชัดเจน

สองร้อยยี่สิบสามสูตรประมวลหลัก
ให้ประจักษ์รากคัมภีร์ไม่อ่อนแอน
ตั้งประทีปส่องสว่างกลางวังหวัง
น้อมประเคนความรู้คู่ใจคน ๆ

๑ อรรถบทหน้าทีวักตตินาม : การกัณฑ์ ๑

วิพากษ์อรรถกัณฑ์ที่สาม “นามการก”

ถอดวิพากษ์หน้าทีวักตติสาร
แสดงบทบ่งบอกเป็นพยาน
ว่าคัมภีร์ขานทำหน้าทีประการใด

เป็นประธานผู้กระทำหรือกรรมรับ
ความหมายคัมภีร์ชัดแจ้งแก่ลงใจ
สัมพันธ์อรรถเชื่อมโยงทั้งนอกใน
ร้อยเรียงไว้อย่างเป็นระเบียบการ

สืบเจ็ดสูตรกำหนดจดจำเป็น
ล่องให้เห็นหลักเกณฑ์มหาคาล
ช่วยผู้เรียนอ่านแปลแผ่ตระการ
สืบตำนานพุทธพจน์บทบาทดี ๆ

๐ ศิลปะแห่งการย่อบท : สมาสกัณฑ์ ๐

ดำเนินถึงกัณฑ์ที่สี่พึงประจักษ์
ระบุหลัก “**สมาสกัณฑ์**” อันสดได้
คือการเชื่อมย่อนามตามเงื่อนไข
ตั้งแต่สองบทไซ้ร้เข้าด้วยกัน

รวมให้เป็นบทเดี่ยวดูเพราะพริศ
ประมวลคิดอรรถความไม่แปรผัน
ประหยัดถ้อยร้อยเรียงเพียงจ้านรรจ์
แต่ภาพสิ้นความหมายยังพรายพรหม

สามสิบเอ็ดสูตรกำหนดกฎเกณฑ์ครบ
วิชาการทางภาษาพาเหมาะจะสนม
ทั้งกัมมธารย-ทิกุ-ปุพพะชม
ช่วยเพาะบ่มความรู้ครุบาลี ฯ

๐ วิถีปัจเจกชนแทนคัมภีร์ : ตัถธิตกัณฑ์ ๐

ลำดับถึงกัณฑ์ที่ห้าตระหนักแน่
เรื่องกระแส “ตัถธิต” พิศมัย
ประกอบนามเข้าคู่กับปัจเจก
แทนคัมภีร์นัยที่ลบไปให้เหลือดู

เปลี่ยนรูปคำนำพรรณนาให้สิ้น
แต่ใจความคงมั่นสว่างหู
ใช้ปัจเจกตัวเดียวเกี่ยวเชิดชู
ประกาศรู้ความหมายได้ครบครัน

หกสิบสามสูตรกำหนดบทบัญญัติ
เป็นบรรทัดมาตรฐานมหาคาล
ทั้งสามัญ-ภาวะ-โคตรตระการ
สืบตำนานปัญญาภาษาธรรม ฯ

๐ วิธีแห่งแห่งกริยา : อาชยาตกัณท์ ๐

ลำดับถึงกัณท์ที่หกแล้วเสร็จคือ
“อาชยาต” หลังรินปัญญาได้
ประกอบคำกริยาขยายไป
ต้องเนื่อความให้สดใสในชีวิต

นำเอาธาตุรากศัพท์มาประดิษฐ์
ผนวกติดวิภัติประกาศคือ
ระบูกาลบุรุษพจน์หมดมลทิน
เป็นองค์อินทร์แห่งประโยคทั้งดงาม

หนึ่งร้อยยี่สิบเอ็ดสูตรประมวลหลัก
ให้ประจักษ์ความหมายไม่เกรงขาม
ผันเปลี่ยนรูปตามปัจจัยพยายาม
สนนิยามภาษาธรรมล้ำโลกา ๑

๐ วิธีแห่งกิตก์ : กิพพิธานกัณฑ์ ๐

บทดำเนินกัณฑ์ที่เจ็ดประกาศศาสน์

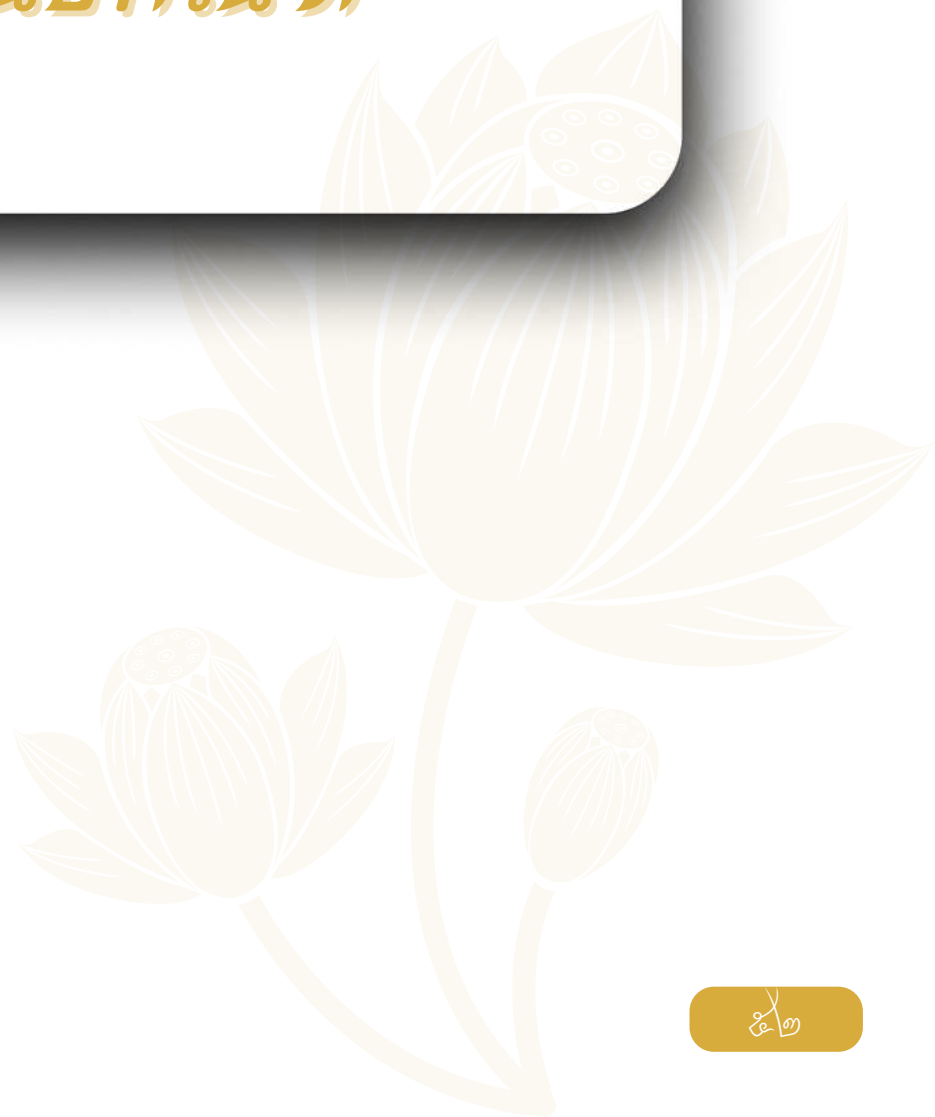
“กิพพิธาน” พิลาศเลขาขำ
สร้างค่านามคัมภีร์เป็นลาธนะนำ
ระบுகวามหมายล้ำตามเจตนา

อีกกิริยาคัมภีร์เป็นวาทกแจ้ง
บ่งบทยแลดงรูปประโยคโหมษณา
นำเอาธาตุและปัจจัยใส่เข้ามา
แปรตำราเป็นบทพจน์จำเนียร

หนึ่งร้อยสี่สิบสูตรประมวลบท
ให้เลิศรสดั่งดวงตะวันฉาย
จากรากคัมภีร์แตกกิ่งก้านเป็นนัยกาย
สื่อความหมายธรรมบทจดจารใจ ๗

สนธิกณฑ์

๐ โครงสร้างสนธิกัณฑ์ ๐

เริ่มประเดิมเริ่มเรียนเพียรภาษา
เกาะเลียบบทบาทวิถึขั้วัญ
ตอนล้ำคัญอันว่า **“สนธิกัณฑ์”**
คือจุดเชื่อมบทนั้นให้รันไป

แบ่งออกเป็นสองภาคตรากตราทำคั่น
สาระจัดจัดระเบียบเขียนเรียบไว้
“สัญญาวิธาน” ท่านเริ่มเบิกทางชัย
กำหนดนามอักษรไว้ให้รู้กัน

ทั้งสระและพยัญชนะมีชื่อหลัก
เพื่อประจักษ์วิธีการประสานมัน
ล้วนทางด้าน **“สนธิวิธาน”** ตระการครัน
คือวิธีเชื่อมคำนั้นให้กลมกลื่น

ตัดและต่อย่อขยายกลายประโยค
ให้สรวโยคตามกฎไม่มีฝืน
เรียนบาลีรู้เหตุผลจะยังยืน
เป็นทางพ้นสู่ธรรมที่อำไพ ๑

สนธิกัณฑ์

สนธิกัณฑ์ แบ่งออกเป็น ๒ อย่าง ได้แก่ :-

- สันญาวิธาน ว่าด้วยวิธีการตั้งชื่ออักษรเป็นต้น
- สนธิวิธาน ว่าด้วยการเชื่อมคำศัพท์

สันญาวิธาน

สันญาวิธาน (Nomenclature) เป็นภาคว่าด้วยการกำหนดชื่อ และการจำแนกประเภทของอักษร (Alphabets) เช่นแบ่งว่า อะไรคือสระ อะไรคือพยัญชนะ มีชื่อเรียกอย่างไร จัดหมวดหมู่ตามลักษณะเสียงอย่างไร จุดประสงค์คือวางพื้นฐานความเข้าใจก่อน เพราะถ้าไม่รู้จักส่วนประกอบของเสียง ก็ไม่สามารถเข้าใจกฎการเชื่อมได้ เปรียบเหมือนรู้จักชิ้นส่วนก่อนจะประกอบเครื่องจักร

สนธิวิธาน

สนธิวิธาน (liaison) แปลว่า เป็นภาคว่าด้วยวิธีการเชื่อมคำและตัดคำโดยอาศัยวิธีต่าง ๆ เช่น การตัดเสียงบางตัว การแปลงเสียงการรวมเสียง การยัดหรือย่อรูปคำ ทั้งหมดนั้นต้องทำตามกฎเกณฑ์ ไม่ใช่ตามใจชอบ จุดมุ่งหมายคือให้คำที่มาติดกัน กลมกลืนทั้งเสียงและรูปคำ

๐ ทัศนวิทยา : รากฐานแห่งอักษร ๐

บทเบื้องต้นนามว่า “ทัศนวิทยา”
ประกาศขานนามอักษรประดับสมัย
ทั้งสรรพัญชนะประจักษ์ใจ
จัดระเบียบแบบไว้ให้ชัดเจน

ระบุ “ฐาน” แหล่งกำเนิดที่เกิดเสียง
“กรณ์” อวัยวะเคียงช่วยร้อยเชน
“พยชนะ” พยายามตามประเด็น
เปล่งเสียงเน้นตามกฎที่จดวาง

รวมสืบเอ็ดสูตรเรียงร้อยถ้อยวิถึ
เป็นคัมภีร์นำทางสว่างไสว
กอบปรด้วยหลักระเบียบไม่ละวาง
เพื่อปูทางสู่สุนธิวิธานไป

ภาษาธรรมล้ำเลิศด้วยเหตุผล
ศิษย์ทุกคนเพียรเรียนไม่สงสัย
หากพื้นฐานแน่นหนาวิชาชัย
ย่อมเข้าใจพุทธพจน์บทบาลี ๑

สัทวิทยาวิชา

สัทวิทยาวิชา (Nomenclature) ว่าด้วยวิธีการตั้งชื่อ กล่าวคือ ตั้งชื่อสระ (vowel) และพยัญชนะ (consonant) พร้อมทั้งแสดงฐานที่เกิดของอักษร (Place of Articulation) วรรณอวัยวะสำหรับออกเสียงอักษร (Articulator / Organ of Articulation) และปยตนะความพยายามในการเปล่งเสียง (Manner of Articulation / Phonation Type) เป็นต้น มี ๑๑ สูตร :-

๑. อตโถ อกฺขรสนญาโต.
๒. อกฺขราปาทยเ อกจตฺตาลีสี.
๓. ตตโถทนฺตา สรา อฏฺฐ.
๔. ลหุมนตฺตา ตโย รสฺสา.
๕. อณฺเณ ทีฆา.
๖. ทุมฺหิ ครุ.
๗. ทีโฆ จ.
๘. เสสา พฺยณฺชนา.
๙. วคฺคา ปณฺจปณฺจโส มนฺตา.
๑๐. อํอิตฺติ นิคฺคหิตฺ.
๑๑. ปรสมณฺญา ปโยเค.

๐ สนธิวิธาน : ศิลปะการร้อยเรียงอักษร ๐

ภาคต่อมาชื่อว่า “สนธิวิธาน”
กระบวนการเชื่อมคำศัพท์สมัย
ตั้งแต่สองคำพยางค์ขึ้นไปมาใกล้เคียง
เชื่อมล้าเนียงเสียงคำพยางค์ให้จับใจ

เพื่ออักษรต่อเนื่องไม่ขาดเงิน
ให้ดำเนินตามหลักประจักษ์สมัย
กลมกลืนเสียงสอดคล้องประสานตรึงการช้อย
เป็นวิสัยระเบียบขานส่งงามงาม

อนึ่งนั้น “สนธิ” มีที่ตั้ง
ระบุนัยแบ่งประเภทเป็นเขตข้าม
รวมกันเป็นลีประการตามนิยาม
เพื่อใช้ตามหลักเกณฑ์ที่เจเนตา

คือ “สระ พยัญชนะ และ นิคหิต”
ต้องพินิจเชื่อมโยงตามมรรคา
อีก “ปกติ” สนธิปนล้นกาลา
เร่งศึกษาให้แจ่มชัดกระจ่างใจ ๑

สนธิวิธาน

สนธิวิธาน (liaison) ว่าด้วยวิธีการเชื่อมคำศัพท์ คือ การนำคำศัพท์ตั้งแต่ ๒ ศัพท์ขึ้นไปมาเชื่อมเสียงให้กลมกลืนเป็นอันเดียวกัน กล่าวคือเป็นวิธีการต่อศัพท์และอักษรให้เนื่องกันตามหลักของภาษา มีวิเคราะห์ว่า สนธิยนต์ิ เอตถ ปทานิ อกฺขรานิ จาติ สนฺธิ สํหิตปทํ (บทและอักษรย่อมนถูกเชื่อมในที่นี้ เพราะเหตุนั้น ที่นี้ ชื่อว่า สนธิ ได้แก่ บทที่ถูกเชื่อม) หมายถึง เป็นที่เชื่อมบทและอักษร หรือมีวิเคราะห์อีกอย่างว่า สนฺธานํ สนฺธิ (การเชื่อมต่อ ชื่อว่าสนธิ) หมายถึง การเชื่อมบทและอักษร อนึ่ง สนฺธินี้ แบ่งออกเป็น ๔ ประเภท ดังนี้ :-

- **สรสนธิวิธาน** ว่าด้วยวิธีของสระสนธิ
- **ปกติสนธิวิธาน** ว่าด้วยวิธีของปกติสนธิ
- **พยัญชนสนธิวิธาน** ว่าด้วยวิธีของพยัญชนะสนธิ
- **นิกหิตสนธิวิธาน** ว่าด้วยวิธีของนิกหิตสนธิ

๐ สรสนธิวิธาน : วิถีแห่งสระประสาน ๐

เข้าสู่ภาค “สรสนธิวิธาน”
วิธานเชื่อมสระพะเนียงสมัย
“สรานํ สนฺธิ” วิเคราะห์ไว้
สระคู่เชื่อมกันไปให้กลมกลืน

ดัง “โลก + อคฺคปฺคฺคโล” สดใส
เป็น “โลกคฺคปฺคฺคโล” ไม่ฝืน
สระหน้าสระหลังตั้งยังยืน
เชื่อมจุดยืนร้อยเรียงเพียงบทเดียว

อีกวิเคราะห์ “สเรศฺ สนฺธิ” นี้
ในเพราะสระลวิที่ประสาน
“ปติ + อโย” โยงตามกาล
เป็น “ปจฺจโย” นามขนานประจักษ์เนตร

รวมยี่สิบสามสูตรตามระบอบ
อันเป็นกรอบวิธีที่วิเศษ
เรียนสระสนธิล่วงพ้นเหตุ
รู้ประเภทแตกฉานในงานธรรม ๑

สรสนธิวิธาน

สรสนธิวิธาน (vowel liaison) ว่าด้วยวิธีของสระสนธิ คือ เป็นการเชื่อมระหว่างสระกับสระ มีวิเคราะห์ว่า สรานันสนธิ สรสนธิ (บทที่ถูกเชื่อมระหว่างสระกับสระ ชื่อว่า สรสนธิ) เช่น “โลก + อคฺคปุคฺคโล = โลกคฺคปุคฺคโล” หรือเป็นการเชื่อมในเพราะสระ มีวิเคราะห์ว่า สเรสุ สนธิ สรสนธิ (บทที่ถูกเชื่อม ในเพราะสระทั้งหลาย ชื่อว่า สรสนธิ) เช่น “ปติ + อโย = ปจฺจโย” มี ๒๓ สูตร

๑๒. ปุพฺพมโหฺจฺฉิตฺตมฺสฺสรํ สเรณ วิโยชเย.

๑๓. สรา สเร โลปํ.

๑๔. นเย ปรี ยุตฺเต.

๑๕. วา ปโร อสรูปา.

๑๖. กฺวจาสนฺณํ ลุตฺเต.

๑๗. ทีฆํ.

๑๘. ปุพฺโพ จ.

๑๙. ยเมทฺนตฺตฺสฺสาเทโส.

๒๐. วโมทฺทฺนฺตฺตานํ.

๒๑. อิวณฺโณ ยํ นวา.

๒๒. สพฺโพ จํ ตี.

๒๓. อติสฺส จนฺตฺสฺส.

๒๔. อพฺโภ อภี.

๒๕. อชโณ อธิ.
๒๖. เต น วา อิวณณ.
๒๗. โท ฐสส จ.
๒๘. เอวาทิสส रि पुพโพ จ รสโส.
๒๙. อิวณณวณณา ฌลา.
๓๐. ฌลานมียุวา สเร วา.
๓๑. โอ สเร จ.
๓๒. โค สเร ปุถสสาคโม กุวจิ.
๓๓. ปาสส จนุโต รสโส.
๓๔. ยวมทนตรลา จากมา.

๑ ปกตินิธิวิทยา : วิถีแห่งปกตินิธิ ๑

เรียนบาลีวิกิคำนำมาต่อ
ค่อยถักทอเชื่อมพจนันท์ขยาย
“ปกตินิธิวิทยา” ท่านบรรยาย
คือความหมายคงรูปเดิมมิเพิ่มเติม

แม้มีสระพยัญชนะอยู่เบื้องหลัง
ยังคงคลังอักษรไว้ตั้งโนเริ่ม
ไม่ต้องแปลงแต่งตัวอักษรเสริม
เพื่อคงเดิมอักษรระบือไกล

ดังอุทาหรณ์ “ภาสตี วา กโรตี วา”
เห็นเด่นตากงรูปไว้มิแปรไป
มิใช่ “ภาสตี-กโรตี” วิถีใด
ลมน้ำเสมอตลอดใสในตำรา

หรือ “กตมา जानนุत्त अनिज्जलब्ध्या”
ธรรมราชาตรีศแห่งสังขาร์
ไม่ต้องเชื่อม “จानนุทานิज्जลब्ध्या”
คงอักษรามีสองสูตรพิสุจน์กัน ๆ

ปกติสนธิวิธาน

ปกติสนธิวิธาน (ordinary liaison) ว่าด้วยวิธีของปกติสนธิ คือ เป็นการคงรูปเป็นปกติไว้ตามเดิม เพราะมีพยัญชนะหรือสระอยู่เบื้องหลัง เช่น “ภาสตี วา กโรตี วา” หรือ “กตมา जाननुत अनिज्जसणुणा” อุทาหรณ์เหล่านี้ไม่ต้องทำสนธิเป็น “ภาสตี วา กโรตี วา” หรือ “จाननुतทานิज्जसणुणा” มี ๒ สูตร

๓๕. สเร กุวจิ.

๓๖. สรา ปกติ พยัญชนะ.

๐ พยัญชนสนธิวิธาน : วิถีเชื่อมพยัญชนะ ๐

“พยัญชนสนธิวิธาน” ท่านขานไช
เชื่อมสระพยัญชนะไว้ในวิถี
“พยุชชนานัน สนธิ” นามมี
บทสนธิเชื่อมประสานตรรกการตา

ตั้ง “สมุมา + อกขาโต” พึงโอภาส
เชื่อมพจน์ปราชญ์ “สมุमतกขาโต” มโนหรา
อีกนัยหนึ่งเพราะพยัญชนะที่ตามมา
“พยุชเชนสุ สนธิ” ว่าตามบาลี

ตั้งตัวอย่าง “ป + คโท” เป็น “ปกคโท”
วิลาโภพจนารวมราศี
พ้องพยัญชนะซ้อนชั้นนับทวี
ประดุมณีเรียงร้อยถ้อยสุนทร

รวมสืบสองสูตรถ้วนกระบวนพจน์
กำหนดจดจำไว้อย่าทอดถอน
เป็นหลักเกณฑ์ไวยากรณ์ตามบทตอน
เอื้ออำนวยอวยพรผู้เรียนธรรม ๑

พยัญชนสนธิวิธาน

พยัญชนสนธิวิธาน (consonant liaison) ว่าด้วยวิธีของพยัญชนะสนธิ คือ เป็นการเชื่อมระหว่างพยัญชนะกับสระ มีวิเคราะห์ว่า พยัญชนานัน สนธิ พยัญชนสนธิ (บทที่ถูกเชื่อมระหว่างพยัญชนะกับสระ ชื่อว่า พยัญชนสนธิ) เช่น “สมมา + อกฺขาโต = สมมทกฺขาโต” หรือเป็นการเชื่อมในเพราะพยัญชนะ มีวิเคราะห์ว่า พยัญชนเนสฺ สนธิ พยัญชนสนธิ (บทที่ถูกเชื่อมในเพราะพยัญชนะทั้งหลาย ชื่อว่า พยัญชนสนธิ) เช่น “ป + คฺโห = ปคฺคฺโห” มี ๑๒ สูตร

๓๗. ทีฆํ.

๓๘. รสฺสํ.

๓๙. โลปญฺจ ตตฺรากาโร.

๔๐. ปฺร เทวภาโว ฐฺฏานเ.

๔๑. ยวตฺถํ ตลนทการานํ พยัญชนานนิ จลญฺชการตตฺถํ.

๔๒. วคฺเค โฆสฺสาโฆसानํ ตตฺถิยปฺฐมา.

๔๓. กฺวจิ ปฺฐิ ปตฺติสฺส.

๔๔. ปุถสฺสํ พยัญชนเ.

๔๕. โอ อวสฺส.

๔๖. ตพฺพิปฺริตฺตูปปเท พยัญชนเ จ.

๔๗. กฺวจิ โอ พยัญชนเ.

๔๘. เอเตสฺโม โลเป.

๑ พินทุศาสตร์ : นิคคหิตสนธิวิธาน ๑

อันภาษาบาลีร้อยรัดบท
ด้วยพจน์กฎแบบคายนายสาร
“นิคคหิตสนธิวิธาน” ขานตำนาน
ว่าด้วยวิธีของนิคคหิตสนธินั้น

คือการใช้นิคคหิตประดิษฐ์เชื่อม
ให้บทเริ่มสออดประสานงานสร้างสรรค์
“นิคคหิตานํ สนธิ” สุกลัมพันธ์
เกิดผลอันเป็น “นิคคหิตสนธิ” นาม

คือบทที่ถูกเชื่อมเชื่อมโยงไว้
ระหว่างนัยพยัญชนะสระสนาม
กับนิคคหิตตราตรึงถึงนิยาม
เชกเช่นความ “ส + คโห = สกโห”

รวมสี่เอ็ดสูตรบัญญัติคัตวิถิ
เป็นแผนกที่ทางธรรมนำอภัย
เรียนบาลีฝึกจิตวิสุทธิใจดี
ให้เรื่องโรจน์ปัญญาพาสุขเฮย ๑

นิกคหิตสนธิวิธาน

นิกคหิตสนธิวิธาน (liaison with niggahita) ว่าด้วยวิธีของนิกคหิตสนธิ คือ เป็นการใช้นิกคหิตในการเชื่อมบท มีวิเคราะห์ว่า นิกคหิตานํ สนธิ นิกคหิตสนธิ (บทที่ถูกเชื่อมระหว่างพยัญชนะหรือสระกับนิกคหิต ชื่อว่า นิกคหิตสนธิ) เช่น “สํ + คโห = สงคโห” มี ๑๑ สูตร

๔๙. วคฺคนตํ वा वक़े.
๕๐. ऐहे ण्.
๕๑. स ये ज.
๕๒. मथा सर.
๕๓. क्वञि लोपि.
๕๔. पयणचने ज.
๕๕. परो वा सरो.
๕๖. पयणचने ज विसण्योको.
๕๗. निककहितणज.
๕๘. ओ पयणचने निककहितं.
๕๙. अनुपतिगुणानं वुत्तयोको.

๐ อานุภาพแห่งสนธิวิธาน ๐

สนธิวิธานเลิศล้ำตามแบบแผน
กระจายแดนประดับพจน์บทขยาย
มีใช้เพียงคำโดดที่โยงกราย
แต่มุ่งหมายแทรกกลัมพันธ์ทุกถ้วนพจน์

ปรากฏใน “**บทนาม**” ตามวิถี
เชื่อมคำที่แปรวิภัตติให้งามงด
รวมทั้งใน “**บทสมาส**” ย่อบทจรด
ให้รูปพจน์กระชับมันไม่สิ้นคณ

อีก “**บทตัดทริต**” ปัจจัยใช้เชื่อมต่อ
ช่วยถักทอความหมายในอักษร
“**บทอาขยาต**” กิริยาเอื้ออาทร
เชื่อมวิภัตติธาตุนจรตามระเบียบ

ทั้ง “**บทกิตก์**” ยิ่งยงคงคุณค่า
ใช้พรรณนาเชื่อมคำอย่างล้ำเทียบ
ทุกบทตอนสนธิไว้อย่างราบเรียบ
เป็นระเบียบทางภาษาธรรมานุญ ๑

อนุภาพแห่งสนธิวิธาน

สนธิไม่ได้เป็นแค่เรื่องของการเชื่อมคำสองคำเข้าด้วยกันเท่านั้น แต่เป็นเครื่องมือพื้นฐาน ที่แทรกซึมอยู่ในการสร้างคำทุกประเภทในภาษาบาลี หากขาดสนธิไป ภาษาบาลีจะไม่สามารถรวมรูปคำให้สละสลวยได้เลย ดังนั้น การทำสนธินี้จะปรากฏอยู่ในบทต่างๆ เช่น บทนาม บทสมาส บทตัดทิต บทอาขยาต และบทกิตก์

- สนธิในบทนาม เช่น “ปุริส + สิ = โส” แปลง สิ เป็น โอ, แยก-ลบ-รวม
- สนธิในบทสมาส เช่น “นิล + อุปล = นิลุปล” แยก-ลบ-รวม
- สนธิในบทตัดทิต เช่น “วสิฏฐ + ณ = วาสิฏฐ” ลบ ณ, ที่หะ อ เป็น อา, แยก-ลบ-รวม
- สนธิในบทอาขยาต เช่น “ภู + อ + ตี = ภวติ” แปลง อุ เป็น โอ, โอ เป็น อว, แยก-ลบ-รวม
- สนธิในบทกิตก์ เช่น “กร + ยุ = กรณ” แปลง ยุ เป็น อน, น เป็น ณ, แยก-ลบ-รวม

๑ สนธิกิริโยปकरण : ๘ อุปकरणเชื่อมคำ ๑

อัน “**สนธิกิริโยปकरण**”
คือบทตอนเครื่องมือลือวิถึ
ใช้อุปकरणผูกศัพท์ปรับวาทที่
แปดวิธีมีหลักประจักษ์ครัน

หนึ่ง “**โลปวิธี**” วิธีลบ
ให้สมทบรูปคำสมาสันต์
สอง “**อาเทศวิธี**” แปลงเปลี่ยนเป็น
จากรูปนั้นเป็นรูปใหม่วิไลตา

สาม “**อาคมวิธี**” ลงอักษร
แทรกบทตอนคำใหม่ในภาษา
สี่ “**วिकारวิธี**” เปลี่ยนอักษร
แปรสระเปลี่ยนท่าพาสวยงาม

ห้า “**ปกติวิธี**” คงรูปไว้
มิแก้ไขคงเดิมตามเนื้อความ
หก “**ทัมวิธี**” ยัดเสียดตาม
สระสันเปลี่ยนนามเป็นยาวไกล

เจ็ด “**รัสสวิถี**” ย่อเลี้ยวยาว
ให้สิ้นคราวคงรูปสละไส
แปด “**สัณญะวิถี**” ซ้อนคัพทไ
พยัญชนะเรียงไล่ให้มั่นคง

ครบแปดเครื่องมือหลักทางอักษร
เป็นอุปกรณ์หนุนนำมิจำหลง
สืบพุทธพจน์บทธรรมดำรง
เจตจำนงเรียนรู้อย่างซื่อใจ ๑

สนธิกิริโยปकरण

กรรมวิธีแห่งการทำสนธิ เรียกว่า สนธิกิริโยปकरण (instruments of sandhi) คือ อุปกรณ์สำหรับเป็นเครื่องมือในการทำสนธิ มี ๘ ประการ ดังนี้ :-

- วิธีการลบ เรียกว่า โลปวิधि (deletion) เช่น “โลก + อคฺค = โลกคฺคปฺคฺคโล” ลบสระ อ หน้า
- วิธีการแปลง เรียกว่า อาเทศวิधि (substitution) เช่น “อว + กาโส = โอกาโส” แปลง โอ เป็น อว
- วิธีการลงอักษรตัวใหม่ (ไม่อยู่ในฐานะการซ้อน) เรียกว่า อาคมวิधि (augmentation) เช่น “อุ + อโย = อุทโย” ลง ทฺ อาคม
- วิธีการเปลี่ยนอักษร (modification) เรียกว่า วิการวิधि เช่น “น + อุเปติ = โนเปติ” วิการ อุ เป็น โอ
- วิธีการคงไว้ตามเดิม เรียกว่า ปกตวิधि (retention) เช่น “อานนฺท อนิจฺจสญฺญา” ไม่เป็น อานนฺทานิจฺจสญฺญา

- วิธีการทำสระเสียงสั้นให้เป็นสระเสียงยาว เรียกว่า ที่ฆะวิธี (prolongation) เช่น “สทฺธา + อธิ = สทฺธีธ” ที่ฆะสระ อี เป็น อี
- วิธีการทำสระเสียงยาวให้เป็นสระเสียงสั้น เรียกว่า รัสสะวิธี (shortening) เช่น “โภวาที + นาม = โภวาทินาม” รัสสะสระ อี เป็น อี
- วิธีการซ้อนพยัญชนะ (ไม่อยู่ในฐานะการลงอาคม) เรียกว่า สัญญะวิธี (gemination) เช่น “อธิ + ปมาโท = อธิปปมาโท” ซ้อนพยัญชนะ ป

ความต่างของอาเทศกับวิการ

ในการทำตัวรูปทางไวยากรณ์บาลี (โดยเฉพาะในคัมภีร์ปทรูปสัทธิตี) ทั้งวิการและอาเทศ ล้วนเป็นวิธีการเปลี่ยนแปลงอักษรเพื่อให้เกิดรูปคำใหม่ แต่มีลักษณะการเปลี่ยนที่ต่างกัน ดังนี้ :-

- วิการ (การทำให้ผิดแผกไป) คือ การเปลี่ยนสระหนึ่งให้เป็นอีกสระหนึ่ง โดยที่มีความสัมพันธ์กันหรืออยู่ในตระกูลที่ใกล้เคียงกัน เช่นเปลี่ยน อี/อี เป็น เอ (ชี + อ + ตี = เซติ), อุ/อุ เป็น โอ (หุ + อ + ตี = โสติ)

- อาเทสวิธี (การแปลง) คือ การเปลี่ยนอักขระหนึ่ง (สระ, พยัญชนะ หรือทั้งศัพท์) ให้กลายเป็นอีกอย่างหนึ่งไปเลย มีความหลากหลายกว่าวิการ ไม่จำกัดแค่สระเปลี่ยนเป็นสระ แต่รวมถึงสระเปลี่ยนเป็นพยัญชนะ พยัญชนะเปลี่ยนเป็นพยัญชนะ หรือศัพท์ทั้งศัพท์เปลี่ยนเป็นศัพท์ใหม่ เช่น เปลี่ยน อิ/อี เป็น ย (อิติ + เอรวิ = อิจฺเจวิ), อุ/อุ เป็น ว (พหุ + อาพาโธ = พหฺวาพาโธ), ตย เป็น จจ ปติ + อนต = ปจฺจนต)

นิยามง่าย ๆ คือ วิการเป็นเหมือนการแปรรูปของเดิม เช่น ไม้กลายเป็นโต๊ะ ยังเห็นค้ำกลางเดิมอยู่ ส่วนอาเทศสเป็นเหมือนการเปลี่ยนตัวสำรอง เอาคนเดิมออกแล้วส่งคนใหม่ที่หน้าตาไม่เหมือนเดิมเข้าแทน

ความต่างของอาคมกับสัญญะ

ในการทำตัวรูปทางไวยากรณ์บาลี (โดยเฉพาะในคัมภีร์ปทรูปสิทธิ) ทั้งอาคมและสัญญะ มีลักษณะที่คล้ายกัน คือ เป็นการเพิ่มอักขระเข้ามา แต่วัตถุประสงค์และตำแหน่งในการวางต่างกัน ดังนี้ :-

- อาคมวิธี (การลงตัวอักษรใหม่) คือ การเชิญอักขระตัวใหม่ที่ไม่เคยมีอยู่ในศัพท์เดิม ให้เข้ามาแทรกอยู่ระหว่าง

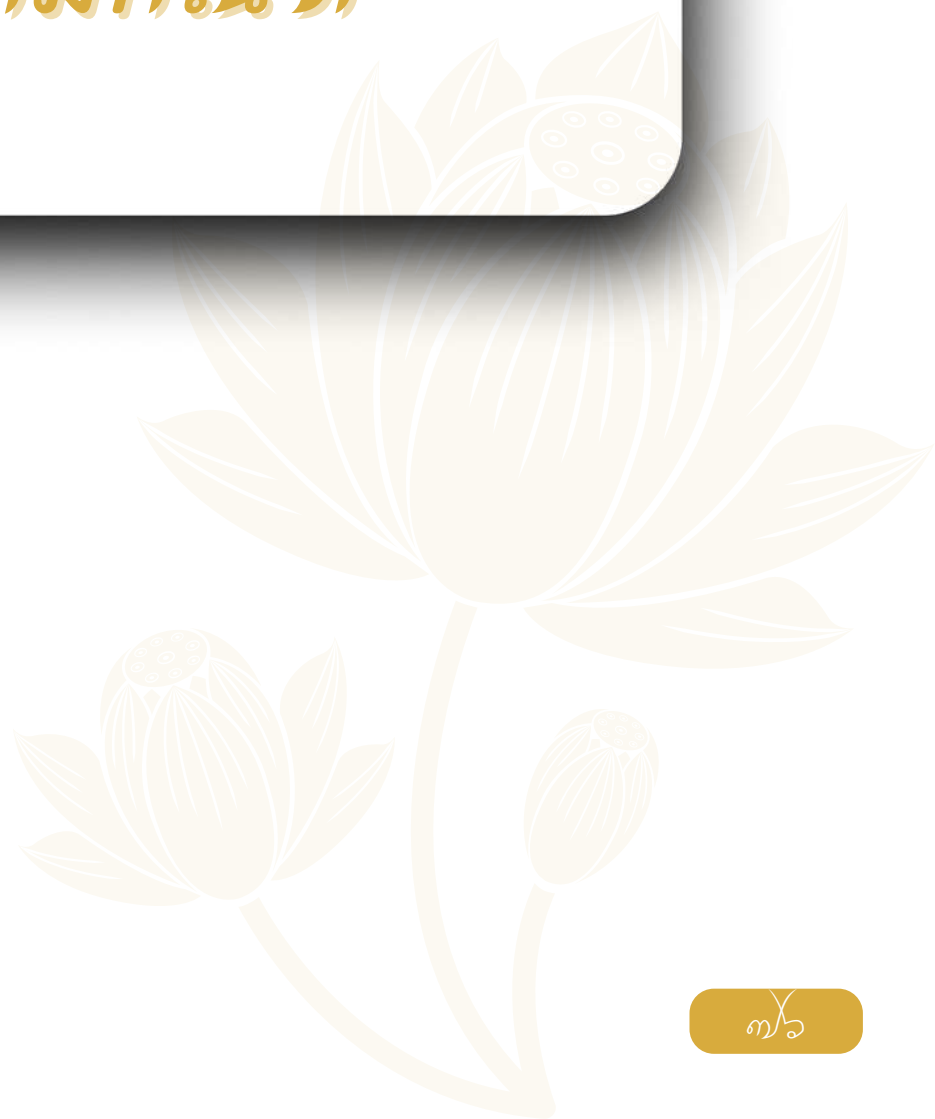
รอยต่อของคำ เพื่อให้การออกเสียงราบรื่นขึ้น เป็น
อักษรที่เพิ่มเข้ามาใหม่ มักลงระหว่างสระกับสระ หรือ
สระกับพยัญชนะ เช่น ลง อิ-อาคม (คม + ตพพ =
คमितพพ), ย-อาคม (ยถา + อิทำ = ยถายิทำ)

- สัญญะวิธี (การซ้อนพยัญชนะ) คือ การนำพยัญชนะ
ตัวเดิมหรือในพยัญชนะวรรคเดียวกัน) มาวางซ้อนไว้
ข้างหน้าพยัญชนะที่มีอยู่แล้ว เช่น อิธ + ปโมทติ =
อิธปโมทติ (ซ้อน ป หน้า ป), จตตาริ + ฐานานิ =
จตตาริฐฐานานิ (ซ้อน ฐ หน้า ฐ)

กฎการซ้อน (สังโยค) :-

- พยัญชนะตัวที่ ๑ ซ่อนหน้าตัวที่ ๑ หรือ ๑ ใน
วรรคเดียวกัน (เช่น ก ซ่อนหน้า ก หรือ ข)
- พยัญชนะตัวที่ ๓ ซ่อนหน้าตัวที่ ๓ หรือ ๔ ใน
วรรคเดียวกัน (เช่น ค ซ่อนหน้า ค หรือ ฉ)
- พยัญชนะตัวที่ ๕ (ตัวที่สุตวรรค) ซ่อนหน้า
พยัญชนะในวรรคเดียวกันได้ทุกตัว (เว็น ง)

นามกัณฑ์

๑ วิชาแห่งนามกัณฑ์ : พจน์พรรณนา ๑

“นามกัณฑ์” จักขยายสายวิชา
แสดงวิธีประกอบศัพท์สรรพศัพท์
คือเครื่องมือสื่อเนื้อความสารพัน
น้อมเนื้อความสำคัญนั้นเข้าตัว

“อุตถํ นมตตี นามํ” พจน์
ย่อมน้อมจดความหมายไว้ให้ถ้วนทั่ว
เอ๋ย “ปฺริส” กระจ่างจิตไม่มีดมัว
นี้กรูปร่างบุรุษตัวได้ทันใด

“อุตตนิ อุตถํ นามตตี นามํ”
ความหมายถ้าน้อมเข้าหาคัพท์อาคัย
ตั้งลักษณะทั้งหมดมาจดไว้
ในข้อศัพท์นั้นไซ้ริมีคลาดคลา

จะเรียกคนลี้ตวลิ่งของหรือสถาน
ใช้เรียกขานด้วยนามศัพท์ประดับเหล่า
แบ่งเป็นแปดหัวข้อใหญ่ในตำรา
มุ่งศึกษาหลักเกณฑ์ในนามกัณฑ์ ฯ

นามกัณฑ์

นามกัณฑ์ (noun / substantive) ว่าด้วยการแสดงวิธีประกอบคำนามศัพท์ คำว่า นามศัพท์ หมายถึง คำศัพท์ที่สื่อให้เข้าถึงความหมาย หรือให้ความหมายน้อมเข้ามาหาตน ได้แก่ คำสำหรับใช้เรียก คน สัตว์ สถานที่ และสิ่งของต่าง ๆ เป็นต้น มีวิเคราะห์ว่า อตฺถํ นมตีติ นามํ (ย่อมน้อมไปสู่ความหมาย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า นาม) หมายถึง เป็นคำศัพท์ที่สื่อให้เข้าถึงความหมายนั้น ๆ ได้ เช่นเมื่อกล่าวคำว่า “ปุริส” ก็ทำให้นึกถึงรูปร่างลักษณะของบุรุษ เป็นต้น

หรือมีวิเคราะห์อีกอย่างว่า อตฺตนิ อตฺถํ นามเมตีติ นามํ (ย่อมยังความหมายให้น้อมเข้ามาในตน เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า นาม) หมายถึง เป็นคำศัพท์ที่ให้ความหมายน้อมเข้ามาหาตน เช่นคำว่า “ปุริส” ย่อมดึงเอาความหมายของบุรุษเข้ามาไว้ในตน กล่าวคือ สามารถอธิบายคุณลักษณะของบุรุษได้ทั้งหมด เพราะความหมายของบุรุษอยู่ในคำว่า “ปุริส” นี้ หนึ่ง ในนามกัณฑ์ แบ่งออกเป็น ๘ หัวข้อ ดังนี้ :-

- ปุลงฺคินนาม
- อลฺงฺคินนาม
- อิตฺถิลฺงฺคินนาม
- วิภตฺติปจฺจยวิธาน
- นปฺปัสกิลฺงฺคินนาม
- โอปสคฺคิกปท
- สพฺพนาม
- เนปาตฺติกปท

๐ นำนำ : ปุจฉาภิธานาม ๐

เริ่มวิถึรจนภาษาท่าน
“ปุจฉาภิธานาม” ตระการลึบถ่านศิษย์
ร้อยลึบหกฐัตรชานผ่านพินิจ
ตามจริต “ปริส” บุรุษนำ

เจ็ดการันต์ป็นแบ่งตำแหน่งกลุ่ม
เหมือนประที่ปล้องลุ่มให้คมขำ
“อ-การันต์” ปริส ประทับจำ
ปริสชาติคณะถ้ำเลิศวิไล

“อา-การันต์” ล้า ลุนัข เป็นหลักตั้ง
ล้าตคณะประดั่งตามวิสัย
“อิ-การันต์” อคคิ ไฟ สว่างไกล
อ็คคิยาตคณะไซริให้แนวทาง

“อี-การันต์” ทณทึ ถือไม้เท้า
ทณทึยาตคณะเส้าไม้ห่างข้าง
“อุ-การันต์” ภิกขุ ผู้ช้อทาน
ภิกขุวาตคณะสว่างกลางกมล

“อุ-การันต์” อภิภู ผู้เป็นใหญ่
อภิภาतिकณะพิวิธกศล
“โอ-การันต์” โค คัพทฺ เชาวะตน
เอกอรรณพรากฤษณพั่นคณะเอย ๑

บุลลิ่งคนาม

บุลลิ่งคนาม (masculine gender) ว่าด้วยการแสดงวิธีประกอบกลุ่มนามศัพท์ที่เป็นบุลลิ่งค มี บุริส (บุรุช) ศัพท์เป็นต้น อนึ่ง ในบุลลิ่งคนี้ แบ่งนามศัพท์ออกเป็น ๗ การันต์ดังนี้ :-

- อ-การันต์ มี บุริส (บุรุช) ศัพท์เป็นต้น = บุริสาทิคณะ
- อา-การันต์ มี สา (สุนัช) ศัพท์เป็นต้น = สาทิคณะ
- อิ-การันต์ มี อคฺคิ (ไฟ) ศัพท์เป็นต้น = อคฺคิยาทิคณะ
- อี-การันต์ มี ทณฺฐี (ผู้มีไม้เท้า) ศัพท์เป็นต้น = ทณฺฐิยาทิคณะ
- อุ-การันต์ มี ภิกฺขุ (พระภิกษุ) ศัพท์เป็นต้น = ภิกฺขวาทิคณะ
- อู-การันต์ มี อภิภู (พระผู้พระภาคเจ้า) ศัพท์เป็นต้น = อภิภาทิคณะ
- โอ-การันต์ ได้แก่ โค (โค/วัว) ศัพท์ (ไม่มีคณะ)

มี ๑๑๖ สูตร :-

๖๐. ชินวจนยุตฺตํ หิ.
๖๑. ลิงฺคณฺจ นิปฺปจฺจเต.
๖๒. ตโต จ วิภตฺติโย.
๖๓. สียอโยนาหิสนํสมาหิสนํสมิสฺสุ.

๖๔. ตทนุปรโรเรน.
๖๕. ลิงคตเถ ปฐมา.
๖๖. โส.
๖๗. สรโลโปมาเทศบุปจจยาทิมหิ สรโลเป ตุ ปกตี.
๖๘. สรूपานเมกเสสวสกี.
๖๙. สพพโยนีนมาเอ.
๗๐. อาลปนเน จ.
๗๑. อาลปนเน สี คสณโณ.
๗๒. อการปีตาทุนุตานมา.
๗๓. อากาโร วา
๗๔. เสสโต โลป คสีปี.
๗๕. ยัม กโรตี ตัม กมมัม.
๗๖. กมมตเถ ทุตียา.
๗๗. โย กโรตี ส กตตะตา.
๗๘. กตตริ จ.
๗๙. อโต เนน.
๘๐. สุหิสวกาโร เอ.
๘๑. สสมาหิสมึนัม มหาภิมหิ วา.
๘๒. เยน วา กยิรเต ตัม กรณัม.
๘๓. กรณเ ตตียา.
๘๔. ยสส ทาตุกาโม โรจเต ธารยเต วา ตัม สมปทานัม.
๘๕. สมปทานเน จตตถิ.

๘๖. สาคโม เส.
๘๗. สุนฺหิสฺสุ จ.
๘๘. ยสฺมาทเปติ ภยมาทตฺเต วา ตทปาทานํ.
๘๙. อปาทานเน ปญฺจมี.
๙๐. สฺมาสมินํ วา.
๙๑. ยสฺส วา ปริกฺคโห ตํ สามี.
๙๒. สามีสมี ฌฏฺฐี.
๙๓. โยธาโร ตโมกาสิ.
๙๔. โอกาเส สตฺตมี.
๙๕. มโนคณาทีโต สฺมินานมิอา.
๙๖. ส เส วาคโม.
๙๗. สสฺส โจ.
๙๘. อา สิมฺหิ.
๙๙. นฺตฺสฺส นฺโต.
๑๐๐. นฺตฺสฺสนฺโต โยสุ จ.
๑๐๑. อวณฺณา จ เค.
๑๐๒. โตติตา สฺสมินาสฺ.
๑๐๓. นฺตฺสฺส เส วา.
๑๐๔. นมฺหิ ตํ วา.
๑๐๕. สิมฺหิ วา.
๑๐๖. สพฺพสฺส วา อํเสสุ.
๑๐๗. สิมฺหิ คจฺจนฺตาทีนํ นฺตฺสทฺเท อํ.

๑๐๘. เสเสสุ นตุว.
๑๐๙. โอภาโว กวจิ โยสุ วการสส.
๑๑๐. โภ เค ตุ.
๑๑๑. ภาทนต์สส ภาทนต์ภนเต.
๑๑๒. สนต์สทสส โส เก โฟ จนเต.
๑๑๓. สฺยา จ.
๑๑๔. โยนมาโน.
๑๑๕. พรหมตตสขราชาทีโต อมานิ.
๑๑๖. นามหิ รณญา วา.
๑๑๗. ราชสส ราชุ สุนฺหิสฺ จ.
๑๑๘. ราชสส รณญูราชาชีโน เส.
๑๑๙. รณญู นมฺหิ วา.
๑๒๐. อมฺหตุมฺหนตุราชพรหมตตสขสตุฏฺปิตาทีหิ สฺมา นาว.
๑๒๑. สฺมิมฺหิ รณญูราชาชีนิ.
๑๒๒. พรหมโต คสส จ.
๑๒๓. อุตฺตํ สนาสุ.
๑๒๔. ฌลโต สสส โน วา.
๑๒๕. พรหมโต ตุ สฺมิ นิ.
๑๒๖. อตฺตนฺโต หิสฺมิมนตฺตํ.
๑๒๗. สสส โน.
๑๒๘. สฺมา นา.
๑๒๙. ตโต สฺมิ นิ.

๑๓๐. สขโต จาโยโน.
๑๓๑. สขนตสฺสึ โนนานํเสสุ.
๑๓๒. สขโต คสฺเส วา.
๑๓๓. สุนมํสุ วา.
๑๓๔. อาโร หิมฺหิ วา.
๑๓๕. สฺมิเม.
๑๓๖. ปุมนตสฺสา สิมฺหิ.
๑๓๗. โยสฺวานโน.
๑๓๘. อมาลปเนกวจเน.
๑๓๙. อุ นามฺหิ จ.
๑๔๐. หิวิภตฺติมฺหิ จ.
๑๔๑. ฌลโต จ.
๑๔๒. อาเน สฺมิมฺหิ วา.
๑๔๓. สฺสุมิมา วา.
๑๔๔. อโฆ รสฺสเมกวจนโยสฺวปิ จ.
๑๔๕. อคฺคิสฺสินิ.
๑๔๖. ฌปโต จ โยนํ โลโป.
๑๔๗. โยสุ กตนิการโลเปสุ ทีฆํ.
๑๔๘. โยสฺวกตรสฺโส โณ.
๑๔๙. อโฆ นิคฺคหิตํ ฌลเปหิ.
๑๕๐. น สิสฺมิมนปฺุสกาณิ.
๑๕๑. โยนํ โน.

๑๕๒. ฌลปา รสสี.
๑๕๓. นํ ฌโต กตรรสสา.
๑๕๔. สมี นิ.
๑๕๕. ลโต โวกาโร จ.
๑๕๖. เวโวสุ โล จ.
๑๕๗. อกตรรสสา ลโต ยวาลปนรส เวโว.
๑๕๘. สตฤปีตาทีนมา สีสมี สีโลโป จ.
๑๕๙. อณฺเญสวารตต์.
๑๖๐. ตโต โยนโม ตุ.
๑๖๑. นา อา.
๑๖๒. อุ สสมิ สีโลโป จ.
๑๖๓. วา นัมหิ.
๑๖๔. สตฤนตตณฺจ.
๑๖๕. ตโต สมิมิ.
๑๖๖. อารุ รสสมิกारे.
๑๖๗. สกมนธาตาทีนณฺจ.
๑๖๘. ปีตาทีนสมิหิ.
๑๖๙. โยสุ จ.
๑๗๐. อวัมหิ จ.
๑๗๑. อาวสุสุ วา.
๑๗๒. สุหิनाสุ จ.
๑๗๓. โคน นัมหิ วา.

๑๗๔. คาว เส.

๑๗๕. ตโต นมํ ปติมฺหาลุตฺเต จ สฺมาเส.

๑ นำนำ : อิติถิลิงคนาม ๑

ต่อวิถียรจนาภาษาปราชญ์
“อิตถิลิงค์” พิลาศศาสตร์พิงสน
สืบแก้สูตรกำหนดจดจำตน
กัญญาชนสาวน้อยยกลอยนัยนา

แบ่งพยางค์การันต์หกสกลาน
เป็นรากฐานแจกวัดติดตามอรรธา
“อา-การันต์” กัญญา เป็นประธาน
กัญญาทิกณะขานนามระบิล

“อี-การันต์” รัตติ รุ่งราตรี
รัตติยาทิกณะมีศรีโกสินทร์
“อี-การันต์” อิตถิ หญิงโสมกีน
อิตถิยาทิกณะรินกลินแก้วใจ

“อุ-การันต์” ยาคู คือข้าวต้ม
ยาคูอาทิกณะสมมโนสมัย
“อุ-การันต์” ชมพู ต้นหว้าไผ่
ชมพูอาทิกณะไชรให้จดจำ

“โอ-การ์นด์” โค คัพท์ นับเป็นหนึ่งใน
ไร่คณะตราตรึงถึงบทบาท
ทกการ์นด์อดีตถึงค้เพียรท่องนำ
สืบพุทธธรรมล้ำค่าสัภาพร ๑

อิทธิลึงคนาม

อิทธิลึงคนาม (feminine gender) ว่าด้วยการแสดงวิธีประกอบกลุ่มนามศัพท์ที่เป็นอิทธิลึงค์ มี กณฺญา (สาวน้อย) ศัพท์เป็นต้น หนึ่ง ในอิทธิลึงค์นี้ แบ่งนามศัพท์ออกเป็น ๖ การันต์ ดังนี้ :-

- อา-การันต์ มี กณฺญา (สาวน้อย) ศัพท์เป็นต้น = กัญญาทิกณะ
- อิ-การันต์ มี รตฺติ (กลางคืน) ศัพท์เป็นต้น = รัตติยาทิกณะ
- อี-การันต์ มี อิถฺถิ (หญิงสาว) ศัพท์เป็นต้น = อิถฺถิยาทิกณะ
- อุ-การันต์ มี ยาคุ (ข้าวต้ม) ศัพท์เป็นต้น = ยาคุอาทิกณะ
- อู-การันต์ มี ชมฺพุ (ต้นหว่า) ศัพท์เป็นต้น = ชมฺพุอาทิกณะ
- โอ-การันต์ ได้แก่ โค (โค/วัว) ศัพท์ (ไม่มีคณฺ)

มี ๑๙ सूत्र :-

๑๗๖. อิถฺถियมโต อาปจฺจโย.

๑๗๗. อา โส.

๑๗๘. ชฺมเต จ.

๑๗๙. ฃโต นาทีนํ.
๑๘๐. ฃปโต สมิ ยํ วา.
๑๘๑. น อมมาทีโต.
๑๘๒. เต อิตถิขยา โป.
๑๘๓. ปโต ยา.
๑๘๔. อมา ปโต สมิสมานํ วา.
๑๘๕. ปสณฺญสฺส จ.
๑๘๖. อาทีโต โอ จ.
๑๘๗. นทาทีโต วา อี.
๑๘๘. อํ ยมีโต ปสณฺญโต.
๑๘๙. มาตุลาทีนมานตตมีกาเร.
๑๙๐. ฃวณิกณฺยยณฺนตฺตฺหิ.
๑๙๑. นตฺตฺส ตมีกาเร.
๑๙๒. ภาวโต โภโต.
๑๙๓. ปตฺติภิกฺขุราชีการนฺเตหิ อินี.
๑๙๔. ปตฺติสฺสินีมฺหิ.

๐ นำนำ : นปัฐกสิงคนาม ๐

บทสุดท้ายสายธารบาลีปราชญ์
“นปัฐกสิงค์” มาศพิณิจสมัย
ห้าสูตรสรุปรุกระชับจับดวงใจ
จิตต คัพทน์ำนัยแจกนัยนาม

เจ็ดการันต์ปั้นแบ่งแสงดงลักษณะ
“อ-การันต์” จิตต ประดับสนาม
จิตตาทิคนะระบิถระบือความ
รักษานियามใจตนพันบ่วงมาร

“อา-การันต์” อสัถฐา ผู้ไร้เชื้อ
อัสถฐาทิคนะเกือพจนสาร
“อิ-การันต์” อฏฐิ กระตุกตรระการ
อฏฐิยาติคนะขานตำนานไกล

“อี-การันต์” สุขการี ผู้ทำสุข
สุขการิยาติคนะรุกสวางไสว
“อุ-การันต์” อายุ มั่นขวัญชัย
อายุอาติคนะไชริให้ยืนนาน

“อุ-การ์นต์” โคตรภู พันโคตรปุณฺณ
โคตรภูอาทิกณะดลผลไพศาล
“โอ-การ์นต์” จิตฺตโค วัวต่างตระการ
จบสายธารล้ามลึงค์ครบระบอบเอย ๑

นปฺลึงคฺนาม

นปฺลึงคฺนาม (neuter gender) ว่าด้วยการแสดงวิธีประกอบกลุ่มนามศัพท์ที่เป็นนปฺงสกลิงค์ มี จิตฺต (จิต) ศัพท์เป็นต้น หนึ่ง ในนปฺงสกลิงค์นี้ แบ่งนามศัพท์ออกเป็น ๗ การันต์ ดังนี้ :-

- อ-การันต์ มี จิตฺต (จิต) ศัพท์เป็นต้น = จิตตาทิคณะ
- อา-การันต์ มี อสฺสทฺธา (ผู้ไม่มีศรัทธา) ศัพท์เป็นต้น = อัสสัทธาติคณะ
- อิ-การันต์ มี อภฺจฺฐิ (กระดุก) ศัพท์เป็นต้น = อภฺจฺฐิยาติคณะ
- อี-การันต์ มี สุขการี (ผู้ทำความสุข) ศัพท์เป็นต้น = สุขการิยาติคณะ
- อุ-การันต์ มี อายุ (อายุ) ศัพท์เป็นต้น = อายุอาทิคณะ
- อู-การันต์ มี โคตฺรภฺญ (โคตรภฺญ) ศัพท์เป็นต้น = โคตฺรภฺญาทิคณะ
- โอ-การันต์ ได้แก่ จิตฺตโค (โค/วัวต่าง) ศัพท์ (ไม่มีคณะ)

มี ๕ สุตฺร :-

๑๙๕. สึ.

๑๙๖. อโต นิจฺจํ.

๑๙๗. อ กมฺมนตฺสฺส จ.

๑๙๘. อํ นปฺสเก.

๑๙๙. โยนํ นิ นปฺสเกหิ.

๐ นำ : สัพพนาม ๐

สัพพจนันทร “สัพพนาม”
คัพพัตถินยามไช้แทนชิ่งนามนึ่ง
อ้างถึงบทกล่าวมาอย่าประวิง
ไช้ตามลิ่งควี้เสถยะประคองความ

วิเคราะห์อรรถ “สัพเพส” เป็นเบื้องต้น
“อิตถิปุมนปัสกาน” ขยายข้าม
“นามานี สัพพนามานี” พยายาม
ระบุดตามล้ามเพศถ้วนขบวนนัย

ยี่สิบเจ็ดตัวสรรพสัพพนาม
เรียงพจนาม สัพพ คัพพัตถินปุมใจ
อมุห คัพพัตถินที่สุดยุดิไป
ห้าสิบเก้าสุตรลตไลในตำรา

เว้น อมุห-ตุมุห นั้นสำคัญนัก
เป็นลิ่งค้เดียวประจักษ์ในทิต้า
นอกจากนั้นสิ้นเปลี่ยนตามวิภัตตรา
เพื่อรักษารูปคัพพัตถินให้คงงามเอย ๑

สัพพนาม

สัพพนาม (pronoun) ว่าด้วยการแสดงนามศัพท์ที่ใช้แทนนามนามซึ่งเคยกล่าวมาแล้ว เป็นกลุ่มศัพท์ที่ใช้ในลิงค์ทั้ง ๓ ตามวิเสสยะ (เว้น อมฺห, ตุมฺห) มีวิเคราะห์ว่า สัพเพสํ อิตฺธิปุมฺนํปฺสกาณํ นามานิ สัพพนามานิ (ชื่อของอิตถิลิงค์ ปุงลิงค์ และนปุงสกลิงค์ทั้งปวง ชื่อว่า สัพพนาม) หมายถึงนามศัพท์ที่ใช้แทนนามนามที่เป็นอิตถิลิงค์ ปุงลิงค์ และนปุงสกลิงค์ อนึ่ง สัพพนามนั้น มี ๒๗ ตัว มี สัพพ ศัพท์เป็นต้น และมี อมฺห ศัพท์เป็นที่สุด มี ๕๙ สูตร

๒๐๐. สัพพนามการเต ปฐฺโม.
๒๐๑. ตโย เนว จ สัพพนาเมหิ.
๒๐๒. สัพพนามานํ นมฺหิ จ.
๒๐๓. สัพพโต นํ สํสาณํ.
๒๐๔. ฆปโต สมิสาณํ สํสา.
๒๐๕. โฆ รสฺสํ.
๒๐๖. สํสาเสวกวจเนสุ จ.
๒๐๗. เนตาหิ สมิมายยา.
๒๐๘. ทวนฺทภูฏา วา.
๒๐๙. นาณญํ สัพพนามิกํ
๒๑๐. พหุพพิหิมหิ จ.
๒๑๑. เอตเตสํ โต.

๒๑๒. ตสฺส วา นตฺตํ สพฺพตถ.
๒๑๓. สสฺมาสมึํสํสาสวตฺตํ.
๒๑๔. น ติเมหิ กตาทกาเรหิ.
๒๑๕. ตโต สสฺส สฺสาय.
๒๑๖. ตสฺสา วา.
๒๑๗. เอติมาสมิ.
๒๑๘. อนปฺุสกสฺสาयํ สิมฺหิ.
๒๑๙. อนิมิ นามฺหิ จ.
๒๒๐. สพฺพสฺสิมฺสเส วา.
๒๒๑. อิมสทฺทสฺส จ.
๒๒๒. อิมสฺสิทมฺสิสฺสุ นปฺุสเก.
๒๒๓. อมุสฺส โม สํ.
๒๒๔. สพฺพโต โโก.
๒๒๕. อมุสฺสาหุํ.
๒๒๖. เสเสสุ จ.
๒๒๗. อุภาทิโต นมินนํ.
๒๒๘. โยสุ ทฺวินนํ เทว จ.
๒๒๙. โน จ ทฺวาทิโต นมฺหิ.
๒๓๐. ติจตฺนํ ติสฺโสจตสฺโสโตโยจตฺตารอติณฺจตฺตาริ.
๒๓๑. อิญญมิจญญนํ ตีหิ สงฺขยาหิ.
๒๓๒. ตวมหํ สิมฺหิ จ.
๒๓๓. มยํ โยมฺหิ ปฐฺเม.

๒๓๔. ตวัมมยจ นวา.
๒๓๕. ตัมมัมหิ.
๒๓๖. ตุมหสฺส ตุํตวัมมหิ.
๒๓๗. วา ยวปฺปฐฺโม.
๒๓๘. นามหิ ตยามยา.
๒๓๙. ตยาตยีนํ ตกาโร ตวตฺตํ วา.
๒๔๐. สสฺสํ.
๒๔๑. ตวम्म เส.
๒๔๒. ตฺยหํยฺยหฺยจ.
๒๔๓. อมฺหสฺส มมํ สวิภตฺติสฺส เส.
๒๔๔. ตุมฺหฺมเหหิ นมากํ.
๒๔๕. ตุมฺหฺมหากํ ตยิมยิ.
๒๔๖. ปทฺโต ทฺตฺติยาจตฺตฺตฺถิฉฺฉฐฺฐิสฺส โวโน.
๒๔๗. เตเมกวจเนสฺส จ.
๒๔๘. น อัมหิ.
๒๔๙. วา ตฺติเย จ.
๒๕๐. พหฺวจเนสฺส โวโน.
๒๕๑. ปญฺจาทีนฺมกาโร.
๒๕๒. ปญฺจาทีนฺมตฺตํ.
๒๕๓. เทวกฐฺฐานฺมกาโร วา.
๒๕๔. เอกาทิโต ทส ร สงฺขยาเน.
๒๕๕. วิสฺตฺติทเสสฺส พา ทฺวิสฺส ตฺ.

๒๕๖. จตุปปทสฺส โลโป ตตฺตรปทาติจสฺส จุใจปิ นวา.

๒๕๗. ทเส โส นิจฺจณฺจ.

๒๕๘. ล ทรานํ.

๒๕๙. อฏฺฐาติโต จ.

๐ ลํานํ้า : อลึงคณาม ๐

อันลําดับต่อไปในวิถึ
นามบาลีมีลักษณะประจักษ์หมาย
“อลึงคณาม” นามคัฟท์ไม่กลับกลาย
รูปไม่คลายคงเดิมในลํ้ามลึงค์

วิเคราะห์อรรธ “นตถิ ลึงคํ ยลฐลําดิ
อลึงคํ” ปรากฏชัดในทุกลึง
ลึงคํใดใดไม่มีมาแอบอิง
เป็นความจริงคงที่มีจรรโลง

มีล้องคัฟท์รับกันโนพจนารธ
ตุมุท คัฟท์ประกาคตนไม่ลุ่มหลง
อมุท คัฟท์ข้าพเจ้าเจตจํานง
รูปยีนยงหนึ่งเดียวไม่เลียวลด

จะชายหญิงหรือเพคกลางมิวางตําง
ใช้เคียงข้างวิภัดติบรทัดบท
อลึงคณามนิยามคัฟท์อันหมดจด
ช่วยกำหนดพุทธคําสตรให้วิฒนาเอย ๑

อลิงคนาม

อลิงคนาม (genderless) ว่าด้วยการแสดงนามศัพท์ที่ไม่ปรากฏลิงค์ เป็นกลุ่มศัพท์ที่มีรูปไม่แตกต่างกันในลิงค์ทั้ง ๓ มีวิเคราะห์ว่า นตฺถิ ลิงค์ ยสฺสาติ อลิงค์ (ลิงค์ของนามศัพท์ใดไม่มี เหตุนั้น นามศัพท์นั้น ชื่อว่า อลิงค์) หมายถึง นามศัพท์ที่ไม่มีลิงค์ มี ๒ ศัพท์ ได้แก่ ตุมฺห, อมฺห ศัพท์

๑๐ นำนำ : วิภตฺติปัจจยวิธาน ๑๐

รังสรรค์อรรถ “วิภตฺติปัจจยวิธาน”

กลุ่มปัจจัยพจนานุกรมที่ขานหมาย
ใช้แทนวิภัตตินามตามบรรยาย
วิเคราะห์สายสัมพันธ์อันควรจำ

“วิภตฺติภูตา ปัจจยา” เป็นที่ตั้ง
“วิภตฺติปัจจยา” พลังประดับขำ
ปัจจัยที่เป็นวิภตฺติสองทางนำ
สืบหาคำคงที่อภัยยคัพท

โต ปัจจัยใช้แทนตติยา
ปัญจมี ลัตตมี มีลำดับ
ตร, ถ, ท, ธ, ธิ นิยามกระชับ
หิ, หิ, หิเบจน, ว รับลัตตมี

ทา, ทานิ, รหิ, ธุนา, ทาจน
กาลลัตตมีเลิศล้ำตามวิถี
ยสืบสองสูตรกำหนดบทวิถี
ประกาศศรีบาลีปราชญ์ประกาศไกล ๑

วิภตฺติปจฺจยวิธาน

วิภตฺติปจฺจยวิธาน (Methodology of Vibhatti Substitutes) ว่าด้วยวิธีของปัจจัยที่เป็นวิภตฺติ หมายถึง กลุ่มปัจจัยที่ลงในอรรถของวิภตฺตินาม หรือใช้แทนวิภตฺตินาม มีวิเคราะห์ว่า วิภตฺติภูตา ปจฺจยา วิภตฺติปจฺจยา (ปัจจัยที่เป็นวิภตฺติ ชื่อว่า วิภตฺติปจฺจยะ) หมายถึง ปัจจัยที่ลงในอรรถของวิภตฺตินาม โดยทำหน้าที่แทนวิภตฺตินาม มีปัจจัย ๑๕ ตัว ได้แก่ โต (ตติยา, ปญฺจมี, สัตตมี), ตฺร, ถ, ห, ฐ, ธิ, หี, หํ, หิณฺจนํ, ว (สัตตมี), ทา, ทานิ, รหิ, ฐนา, ทาจนํ (กาลสัตตมี) รูปสำเร็จเป็นอํพยยคํพท์ (indeclinable) มี ๒๒ सूत्र

๒๖๐. กฺวจิ โต ปญฺจมยตฺเถ.
๒๖๑. ตฺวาทโย วิภตฺติสญฺญาโย.
๒๖๒. ตฺรโตเถสุ จ.
๒๖๓. สพฺพสฺเสตฺสสากาโร วา.
๒๖๔. เอ โตเถสุ จ.
๒๖๕. อิมสฺสิ ถํทานิหโตเธสุ จ.
๒๖๖. ตฺรถ สตฺตมียา สพฺพนาเมหิ.
๒๖๗. เตฺร นิจฺจํ.
๒๖๘. สพฺพโต ธิ.
๒๖๙. กิสมฺมา โว.
๒๗๐. กิสมฺ ก เว จ.

๒๗๑. หีหิหิณจัน.
๒๗๒. กุ หีหิสุ จ.
๒๗๓. ตมฺหา จ.
๒๗๔. อิมสฺมา หธา จ.
๒๗๕. ยโต หี.
๒๗๖. กีสพฺพณฺญกฺยกุหิ ทาทาจัน.
๒๗๗. สพฺพสฺส โส ทามฺหิ วา.
๒๗๘. ตมฺหา ทานิ จ.
๒๗๙. อิมสฺมา รหิธฺนาทานิ จ.
๒๘๐. เอต รหิมฺหิ.
๒๘๑. อ ธฺนามฺหิ จ.
๒๘๒. สพฺพาสมาวุโสปสคฺคฺนิปาตาทีหิ จ.

๐ นำ : โอปสคฺคิกปท ๐

“โอปสคฺคิกปท” บทประติษฐ์
จัดแจงอรรถตามจริตธาตพจน์สมัย
แปรความเดิมเสริมความใหม่ให้วิไล
หรือคงอรรถธาตุไว้ไม่เปลี่ยนแปลง

วิเคราะห์อรรถ “อุเปจฺจ อตฺถํ สขุชนฺติ
อุปลคฺคา” มั่นรฺจิส้องแสง
เข้าข้างหน้าธาตฺบทกำหนดแสงดง
เป็นอุปลักจัดแจงแกล้งนัย

เปรียบ ธา-ธาตฺ ทรงไว้ในเบื้องต้น
เมื่อ นิ-อุปลัก ดลผลลตฺไล
นินยติ ส่งไว้ในหทัย
ความหมายเปลี่ยนไปตามหลักคาสฺนฺตรา

มียฺลิตฺวเรียงเคียงวิถิ
ป เป็นต้นเริ่มพิธีรจนา
อุป เป็นที่สุดพจนาม
จบคณะอุปลักสง่าสธาพร ๑

โอปสคคิกปท

โอปสคคิกปท (prefix) ว่าด้วยกลุ่มบทที่เข้าไปจัดแจง
อรรถของธาตุ เพื่อให้ธาตุมีความหมายแปลกออกไปจากเดิม
หรือบางครั้งก็คงอรรถเดิมของธาตุไว้ มีวิเคราะห์ว่า อุเปจจ
อตถิ สขชนตติติ อุปสคคา (ย่อมนำเข้าไปอยู่ข้างหน้าธาตุแล้ว
จัดแจงอรรถของธาตุ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า อุปสัค) หมายถึง
บทอุปสัคทั้งหลาย นิยมประกอบไว้หน้าธาตุแล้วจัดแจงอรรถ
ของธาตุนั้น ๆ เช่น ธา-ธาตุ มีอรรถว่า “ทรงไว้” แต่ถ้ามี
นิ-อุปสัคเป็นบทหน้า จะมีอรรถว่า “ฝังไว้” มีรูปเป็น นิธียติ
(ย่อมนำถูกฝังไว้) เป็นต้น อนึ่ง อุปสัคนั้น มี ๒๐ ตัว คือ ป, ปรา,
นิ, นี, อุ, ทุ, สัม, วิ, อว, อนุ, ปริ, อธิ, อภิ, ปติ, สุ, อา, อติ, อปี,
อป, อุป

๑๑ นำ : เนปาทิกปท ๑๑

“เนปาทิกปท” พจน์บทธบาท
ตั้งอัญมณีวิลาสประหลาดล้ำ
วางหน้า กลาง หรือที่สูงสุด ประดุจนำ
ให้เนื้อความงดงามข้ามวิถี

“ปทาติมชฌนเต นิปตนุตตี
นิปาตา” บ่งชี้ตามวิถี
ย่อมตกไปในบทประพจน์มี
แจ่งอรรถศิรัชที่ตังตน

ประหนึ่งบท อถ เริ่มต้นความ
ลำดับนั้นบุรุษนามตามกุศล
ประกอบกิจการงานบันดาลดล
ชี้เหตุผลลำดับกาลผ่านนิบาต

มีมากลั่นพันพรรณนาสาร
แบ่งประเภทตามการพิศาลศาสตร์
อาลปนะเรือกงานประกาศชาติ
ปรักป่คาคดพึงหวังตั้งกมล

กาลลัดทมี่บังบอเวลา
จัดหมวดหมู่พรรณนาในทุกหน
จบนิยามนิบาตบาทนิพนธ์
สืบพุทธมนต์เลิศล้ำอมตะเฮย ๑

เนปาทิกปท

เนปาทิกปท (particle) ว่าด้วยกลุ่มบทที่ตกไป คือ ถูกวางไว้ข้างหน้า ท่ามกลาง หรือที่สุดของบทหรือประโยค มีวิเคราะห์ว่า ปทาติมชฌนเต นิปตฺนตีติ นิปาตา (ย่อ मतกไป ในเบื้องต้น ท่ามกลาง หรือที่สุดของบท เพราะเหตุ นั้น ชื่อว่า นิปาต) หมายถึง กลุ่มบทที่ถูกวางไว้ข้างหน้าของประโยค เป็นต้น เช่น อถ โส ปุริโส กมฺมํ อกาสิ (ลำดับนั้น บุรุษนั้นได้ ทำการงานแล้ว) เป็นต้น อนึ่ง กลุ่มบทนิบาตนี้ มีจำนวนมากมาย และมีการจัดประเภทไปตามหน้าที่ของนิบาตนั้น ๆ เช่น นิบาตต้นข้อความ, นิบาตบอกกาลปนะ, นิบาตบอกความปริกัปป์, นิบาตที่เป็นกาลสัตตมี เป็นต้น

๐ วิถีแห่งอภัยยศัพท ๐

“วิภัตติปัจจัย” เริ่มด้วย โต เป็นอาทิ
“อุปสัค” สัมปัตติเรื่องศรี
“นิบาต” บทพจนานาเอื่อนวาท
รวมกลุ่มที่เรียกขาน “อภัยยะ”

คือศัพท์ที่ไม่มีการแปรเปลี่ยน
แม้จะเวียนผ่านวิภัตติถ้วนลัดตะ
ทั้งสามลิงค์คงที่มีลดละ
สองวจนะคงรูปไม่รูปรวน

ลัททนีตีสุดตมาลา กล่าวประกาศ
เป็นบรรทัดบาทหลักฐานมีหันหวน
บทไตรูปเหมือนเดิมทุกกระบวน
ไม่แปรผวนทุกวิภัตติพจน์พึงมี

เหมือนกันทั้งสามลิงค์ไม่ทั้งรูป
สรูปใจใจความอรรถศัพท์มี
บทนั้นชื่ออภัยยะธีรวี
สถาพรมั่นคงในพงศ์บาลเอย ๑

อัพยยศัพท์

กลุ่มวิภัตติปัจจัย มี โต ปัจจัยเป็นต้นก็ดี กลุ่มบทอุปสัค
ก็ดี กลุ่มบทนิบาตก็ดี จัดเป็นอัพยยศัพท์ (indeclinable) คือ
ศัพท์ที่ไม่มีการเปลี่ยนรูปไปตามลิงค์ทั้ง ๓ วิภัตติ ๗ และพจน์
ทั้ง ๒ ดังที่คัมภีร์สัททนีติสุดตมาลา กล่าวว่ :-

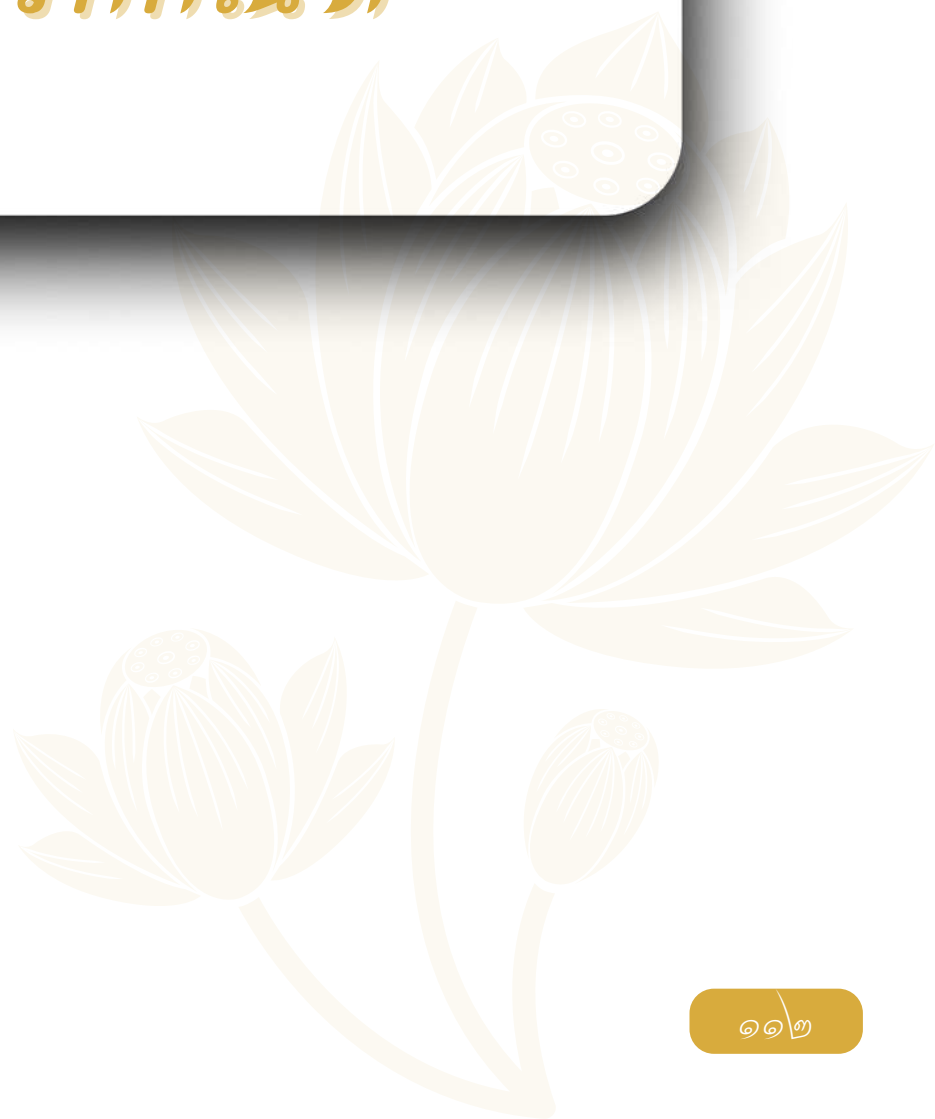
สทิสํ तीसु लिंगकेसु सप्तपासु ज विभक्तिसु
वजनेसु ज सप्तपेषु यं न पेष्यति तत्पुष्यं.

บทใด มีรูปเหมือนกันทั้งสามลิงค์ เหมือนกันทุกวิภัตติ
และเหมือนกันทุกวจนะ ไม่เปลี่ยนแปลงไปเป็นอย่างอื่น
บทนั้นชื่อว่า อัพยยะ.

หมายเหตุ :-

กลุ่มนิบาตและอุปสัค จัดเป็นบท ๆ หนึ่ง ในบรรดาทั้ง
บท ๔ คือ นามบท อุปสัคบท นิบาตบท และอาขยาตบท
กล่าวคือ มีการลงวิภัตตินามแล้วลบบทึง ด้วยสูตรว่า “สप्तपा-
समावृत्तौ सप्तकनिपातातीहि ज (รูป.๒๘๒)”

การกักกัน

๐ อรรถแห่งการก ๐

เริ่มวิถึรจนภาษาปราชญ์
ล่องพิลาศ “การกกัณฑ์” อันสดไล
คือความหมายล่องอรรถวิภัตต์นัย
นามปัจจัยเชื่อมกิริยาสภาพร

“การก” หมายถึงบทบาทอำนาจสิทธิ์
ผู้เนรมิตกิจการงานอักษร
“กิริยานิปลาทนลัตติ” ขจร
ดุจดั่งรังสรรค์ก่อนกิริยา

ให้กัตตาหรือกรรมผู้บำเพ็ญ
ถ้าเสร็จเป็นผลงานตระการค่า
ดั่ง “ปุริโส มคคํ คจขติ” นา
บุรุษพาผู้หนทางย่างเดินไป

ตัวกิริยาการไปในประโยค
ดำรงใจคอยู่ในตัวบุรุษได้
จึงลงท้ายปรมาวิภัตต์ไว้
เป็นกัตตการกไซริในบทเรียน ๑

การกัณฑ์

การกัณฑ์ (Cases, syntax) ว่าด้วยการแสดงอรรถของวิภัตตินาม คำว่า การก หมายถึง บทที่มีความสามารถในการกระทำกิริยา ซึ่งดำรงอยู่ในกัณฑ์หรือกรรมให้สำเร็จได้ (กิริยานิพพานสัตติ) เช่น ปุริโส มคค์ คจฉติ (บุรุษยอมไปสู่หนทาง) ในตัวอย่างนี้ กิริยานิพพานสัตติ กล่าวคือความสามารถในการกระทำกิริยา “การไป” ซึ่งเป็นกิริยาที่ดำรงอยู่ในกัณฑ์คือ ตัวบุรุษ และเพราะเป็นประโยคกัณฑ์จาก จึงลงปฐมวิภัตติท้ายกัณฑ์ รวมได้ชื่อว่าเป็นกัณฑ์การก

- ปุริโส = กัณฑ์การก
- มคค์ = กัณฑ์การก
- คจฉติ = กิริยา/ธาตุ

๑ วิเคราะห์อรรถรัตน : มหัทศจรยแห่งการก ๑

วิเคราะห์ศัพท์รับอรรถเรื่องภัสสร
“กริย กโรติ” สโมส
“อภินิเสสาเทตตี” บทขจร
“การก” นามกรผู้ทำกาล

คือบทที่ก่อกปรกกิจกริยา
สัมพันธ์พ้องต้องกันทุกสถาน
หากไร้ซึ่งกริยาอันตระการ
บทนั้นไซ้ไร้ประมาณงานการก

อีกวิเคราะห์ล่องวิถีมินัยเด่น
“มูขุยปจารวเลน” เป็นตัวบ่งคก
ทั้งโดยตรงและโดยอ้อมกลม่อมประยุกต์
ให้กริยาสุขสมบูรณ์พูนผลไกล

“กัตตุการก” นั้นคือโดยตรงแท้
เป็นผู้ทำแน่วแน่ไม่แปรใจ
ส่วนที่เหลืออีกห้าอรรถจำกัดไว้
เป็นโดยอ้อมช่วยให้กริยาเต็ม

“กัมมะ-กรรมะ” ประสานศิษย์
“สัมปทาน-อปาทาน” อ่านถ้อยแถม
“โองกาสะ” รongรับกาลปานดวงแรม
ล้วนช่วยแต่มีให้กิริยาสิ้นสุดเอย ๗

ความหมายของการก

คำว่า การก มีวิเคราะห์ว่า กิริย กโรติ อภินิพพาเทตีติ การก (ย่อมทำกิริยาให้สำเร็จได้ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า การก) หมายถึง บทที่กระทำให้กิริยาสำเร็จได้ หมายความว่า การก นั้น ต้องมีความสัมพันธ์กับกิริยาเสมอ หรือวิเคราะห์อีกอย่างว่า มุโขยปจารวเสน กิริย กโรตีติ การก (ย่อมทำกิริยาให้สำเร็จได้ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า การก) ตามวิเคราะห์นี้ การกโดยตรง ได้แก่ กัตตุการกเพียงอย่างเดียว เพราะเป็นผู้ทำกิริยาเอง ส่วนการกที่เหลืออีก ๕ ได้แก่ กัมมการก, กรณการก, สัมปทานการก, อปาทานการก และ โโอกาสการก เป็นการกโดยอ้อม เพราะช่วยให้กิริยาสำเร็จได้ อนึ่ง การกนั้น มี ๖ ประการ ได้แก่ :-

- กัตตุการก (Agent)   การกคือผู้กระทำ
- กัมมการก (Patient)   การกคือผู้ถูกกระทำ
- กรณการก (Instrument)   การกคือเครื่องมือกระทำ
- สัมปทานการก (Recipient)   การกคือผู้รับการกระทำ
- อปาทานการก (Source)   การกคือที่หลีกออก
- โโอกาสการก (Location)   การกคือที่ตั้งแห่งการกระทำ

๑๑ มณีนั่งแห่งอรรถศาสตร์ : การกร ๖ ๑๑

เรียนบาลีส่องสว่างทางพุทธพจน์
ค่อยเลี้ยวลดความเข้าใจในเนื้อหา
หัวใจหลักบทประยুক্তทุกตำรา
คือ “การกร” เก่งกล้าชำนาญการ

การกรนั้นมีหกประการหนอ
จำให้พอแจ่มจิตนิจพิจารณา
“กัตตุการกร” คือผู้ทำกิจการ
ประธานงานโดดเด่นเป็นสำคัญ

“กัมมการกร” คือผู้ถูกระทำ
ส่วน “กรณการกร” คือเครื่องผลักดัน
เครื่องมือใช้ให้สำเร็จตั้งเจตมัย
“สัมปทานการกร” นั้นคือผู้รับ

“อุปาทานการกร” ที่หลีกเลี่ยง
สิ่งบ่งบอกแดนไกลไม่ย้อนกลับ
“โอกาสการกร” ที่ตั้งรวมสรรพ
กำหนดลับตำแหน่งแห่งการทำ ฯ

๑ อรรถแห่งปฐมวิภัตติ ๑

เริ่มศึกษา “ปฐมวิภตฺยตถเภท”
จำแนกเหตุแสดงอรรถชัดสืบสาย
อรรถถึงคัตถะเนื้อความคัมภีร์เดิมพราय
ความหมายกายตามสภาวะแห่งบทนั้น

ยกตัวอย่าง “สุโธ โธทณํ ปจติ”
พ่อครัวที่ปรุงข้าวหุงตั้งฝัน
คำว่า “สุโธ” รากคัมภีร์พิจารณา
มาจากชั้น “สุท” ลงด้วย “ติ” วิภัตติตรง

ประกาศอรรถตัวประธานในหน้าที่
ระบุชี้ตามสภาวะมิให้หลง
มีเพียงหนึ่งสูตรถ้วนตามประสงค์
ธำรงอรรถแห่งพจน์บทบาลี

วินิจฉัยไวยากรณ์ด้วยความรัก
เพื่อประจักษ์ในธรรมนำวิถี
ปฐมวิภัตติเป็นปฐมพี
พื้นปฐมพีรากฐานการแปลธรรม ๑

ปฐมาวิภตยตถเภท

ปฐมาวิภตยตถเภท (nominative case) ว่าด้วยการแสดงอรรถของปฐมาวิภตติ มีอรรถลิงค์ตถะ (เนื้อความของศัพท์เต็ม) เป็นต้น เช่น สูโท โอทนํ ปจติ (พ่อครัวหุงข้าว) ในตัวอย่างนี้ คำว่า สูโท มาจาก “สูท + สอิ” มี ๑ สูตร

๒๘๓. ลิงคตถะ ปฐมา.

๐ อรรถแห่งทุตติยาวิภัตติ ๐

บทต่อไป “ทุตติยาวิภตฺยตฺถเภท”
ซึ่งสาเหตุจำแนกอรรถอันสดไล
อรรถกัมมะคือบทกรรมกระทำไป
บทที่ถูกกรุกไลโดยกริยา

เช่น “สุโธ โอิทณํ ปจติ”
พ่อครัวมีกิจหุงซึ่งข้าวหนา
“โอทณํ” เป็นบทกรรมตามตำรา
ระบุนว่าถูกหุงมุ่งจำนง

มาจาก “โอทณ” คัพทลลิต
ประกอบคิษย์ “อ” วิภัตติไม่ตัดหลง
ถ้าเรีจรูปเป็นบทกรรมตามประสงค์
หน้าที่คงรองรับกริยานั้น

วิภัตตินี้มีเจ็ดสูตรประเสฐริฐฐ่า
เป็นแบบธรรมวางระเบียบเฉลียดฉันท
เรียนบาลีต้องพินิจพิเคราะห์กัน
จึงจะบรรลุอรรถชัดเจนจริง ๆ

ทุตียาวิภตยตถภท

ทุตียาวิภตยตถภท (accusative case) ว่าด้วยการแสดงอรรถของทุตียาวิภตติ มีอรรถกัมมะ (เนื้อความของศัพท์ที่ถูกกระทำ) เป็นต้น เช่น สุโท โอทนํ ปจติ (พ่อครัวหุงข้าว) ในตัวอย่างนี้ คำว่า โอทนํ มาจาก “โอทน + อํ” มี ๗ สุตร

๒๘๔. กมตถทุตียา.

๒๘๕. ยํ กโรติ ตํ กมมํ.

๒๘๖. คติพุทธิภุชปฐุทธกรสยาทีนํ การิตะ วา.

๒๘๗. กาลทธานมจจนตส์โยเค.

๒๘๘. กมมปุปวจนียยุตเต.

๒๘๙. กวจิ ทุตียา ฉฐฐีนมตถ.

๒๙๐. ตตียาสตตมীনญจ.

๐ อรรถแห่งตติยาวิภัติ ๐

ร้อยเรียง “ตติยาวิภตฺยตฺถเภท”
ประกาศเหตุอรรถะวิภัติศรี
อรรถกรณะเครื่องมือกระทำดี
ช่วยกริยาที่มีให้สัมฤทธิ์จริง

เช่น “สุโท กฏฺฐน โอบนํ ปจติ”
พ่อครัวหุงข้าวด้วยไฟต้นประลังค์
“กฏฺฐน” คือเครื่องมือส้อมจุ่ม
ช่วยเผาผิงหุงข้าวเจ้าประคุณ

มาจาก “กฏฺฐ” คัพพีระดับต้น
มาประกอบร่วมปน “นา” วิภัติติหนุน
สำเร็จรูปเป็นอาวุธคอยค้ำจุน
สร้างเกือกกุลแก่กริยาพาสภาพ

วิภัตินี้มีลึบสูตรเป็นกฎเกณฑ์
วางแบบแผนเชิงวิชาทางอักษร
เรียนบาลีต้องพินิจทุกบทตอน
เพื่อสะท้อนพุทธธรรมล้ำลึกจริง ๆ

ตติยาวิภตฺยตถเภท

ตติยาวิภตฺยตถเภท (accusative case) ว่าด้วยการแสดงอรรถของตติยาวิภตฺติ มีอรรถกรณะ (เนื้อความของศัพท์ที่เป็นเครื่องมือการกระทำ) เป็นต้น เช่น สูโท กฏฺฐน โอทนํ ปจติ (พ่อครัวหุงข้าวด้วยไฟ) ในตัวอย่างนี้ คำว่า กฏฺฐน มาจาก “กฏฺฐ + นา” มี ๑๐ สุตฺร

- ๒๙๑. กรณฺ ตติยา.
- ๒๙๒. เยน วา กยิรเต ตํ กรณฺ.
- ๒๙๓. กตฺตริ จ.
- ๒๙๔. โย กโรติ ส กตฺตา.
- ๒๙๕. โย กาเรติ ส เหตุ.
- ๒๙๖. สหาทียเค จ.
- ๒๙๗. เหตุวตฺเถ จ.
- ๒๙๘. สตฺตมฺยตฺเถ จ.
- ๒๙๙. เยนงฺควิกาโร.
- ๓๐๐. วิเสสเน จ.

๐ อรรถแห่งจตุตถีวิภักตี ๐

รจนา “จตุตถีวิภักตยตถเภท”
แจจขอบเขตอรรถแสดงแห่งวิถึ
อรรถลัมปทานะอันเปรมปรีดี
คือผู้รับพวงพลีที่พึงตา

“สุโท กฏฐเณ โอทนุ” สรร
“สามิกลล ปจติ” ชัมรรคา
พ่อครัวหุงข้าวด้วยไฟนตึ้นวิญญา
เพื่อเจ้านายปรารภนาผู้รับไป

บท “สามิกลล” นั้นไชริประจักษ์แจ่ม
มาจากคัพท “สามิก” ว่าลตไล
ประกอบด้วย “ล” วิภักตีจาร์สใจ
สำเร็จรูปโดยนัยวิชาการ

วิภักตินี้มีทกสูตรจัดระเบียบ
เป็นแบบเทียบความหมายลึบลูกหลาน
เรียนบาลีรุ่งเรืองเฟื่องตระการ
ล่องแสงธรรมซ้ชวัลทุกวารวัน ๑

จตุตถีวิภตยตถเภท

จตุตถีวิภตยตถเภท (dative case) ว่าด้วยการแสดง
อรรถของจตุตถีวิภตติ มี อรรถสัมปทานะ (เนื้อความของศัพท์
ที่เป็นผู้รับ) เป็นต้น เช่น สูโท กฏฐฺเณ โอทนํ สามิกสฺส ปจติ
(พ่อครัวหุงข้าวด้วยไฟน เพื่อเจ้านาย) เป็นต้น มาจาก “สามิก
+ ส” มี ๖ สูตร

๓๐๑. สมฺปทานเ จตุตถิ.

๓๐๒. ยสฺส ทาทุกาโม โรจเต ธารยเต วา ตํ สมฺปทานํ.

๓๐๓. สีลาฆนฺฐาสปธารปีหฺกฺฐทฺหิสฺโสสุยราธิกฺขปจฺจาสุณ-
อนฺุปตฺติคิณฺุพฺพกตฺตาโรจนตฺถตทตฺถตฺมตฺถาลมตฺถมณฺุญานา-
ทรปฺปาณฺิ คตฺยตฺถกมฺมนิอาสีสตฺถสมฺมุติภิยฺยสตฺถมยตฺถเส จ.

๓๐๔. อาย จตุตฺถเถกวจนสฺส ตฺ.

๓๐๕. นโมโยคาทิสฺวปี จ.

๓๐๖. ภาววาจิมฺหิ จตุตถิ.

๐ อรรถแห่งปัญจมีวิภัตติ ๐

รจนา “**ปัญจมีวิภตยตถเภท**”
แจງขอบเขตอรรถแสดงแห่งวิถึ
อรรถอุปาทานะสองบ่งจึ
คือจุดที่หลักออกห่างหมางเมินไป

เช่น “**สามโก สุทลล หตถลมา**
โอบนั คณหาคิ” จึจัดได้
เจ้านายถือเอาซึ่งข้าวคราวคราใด
จากมือพ่อครัวไชร็ถอยห่างมา

บท “**หตถลมา**” ประจักษ์แจ็ง
มาจากแหล่ง “**หตถ**” คัพท์คาลณา
ประกอบด้วย “**ลมา**” วิภัตติจัดตำรา
สำเร็จรูปตามพรรณาเชิงชั้นจริง

วิภัตตินี้มีแปดสูตรเป็นกฎหลัก
ให้ตระหนักวิชาการไม่บั้นเทิง
เรียนบาลีส้องสว่างตั้งโคมเพลิง
ดับความเขลาบรรเทิงด้วยธรรมะเอย ๑

ปณฺจมีวิภตฺยตถภท

ปณฺจมีวิภตฺยตถภท (ablative case) ว่าด้วยการแสดง
อรรถของปณฺจมีวิภตฺติ มีอรรถอปาทานะ (เนื้อความของศัพท์
ที่เป็นที่หลีกออก) เป็นต้น เช่น สามิโก สุทสฺส หตฺถสฺมา โอทนํ
คณฺหาติ (เจ้านายถือเอาข้าวจากมือของพ่อครัว) ในตัวอย่างนี้
คำว่า หตฺถสฺมา มาจาก “หตฺถ + สฺมา” มี ๘ สูตร

๓๐๗. อปาทานเน ปณฺจมี.

๓๐๘. ยสฺมาทเปติ ภยมาทตฺเต วา ตทปาทานํ.

๓๐๙. ธาตุณามานมุปสคฺคโยคาทีสฺวปี จ.

๓๑๐. รกฺขณตฺถานมิจฺฉิตฺ.

๓๑๑. เยน วาทสฺสนํ.

๓๑๒. ทูรณฺตีกทฺธกาลนิมฺมานตฺวาโลปทิสายอคฺวิภตฺตารป-
ปโยคสฺสทฺธปฺปโมจนเหตุวิวิตฺตปฺปมาณปฺพพโยคพฺนฺธนคฺณ-
วจนปณฺหกถนโถกาทตฺตฺสุ จ.

๓๑๓. ทีโฆเรหิ.

๓๑๔. การณตฺถे จ.

๐ อรรถแห่งฉุภวัฏวัตติ ๐

“ฉุภวัฏวัตติยตถเภท” พิเนตรรู้อรรถ
ถ้าแดงบทล้มพันระสาระศรี
เนื้อความแห่งเจ้าของครองธานี
เชื่อมไม้ตรีนามต่อนามตามครรลอง

“สามโก สุธลล หตถลมา
โชนัน คณหาคี” มีมีหมอง
เจ้านายถือเอาข้าวจากมือทอง
ของพ่อครัวผู้ประคองปรุงประทีน

“สุทธลล” มาจาก “สุท” ประกอบ “ล”
วิภัตติลล่อแลดงลลลลไม่เหือดสิ้น
มีเจ็ดสูตรวางระเบียบเทียบขลยลิน
ท่วระบิลแบบแผนแต่ก่อนมา

ฉุภวัฏวัตติจัดเป็นการกตระหนักจัด
เพราะมิได้ล้มพันธบทธกรียา
เชื่อมเพียงนามเคียงนามในนัยนา
ลลลลล “ล้มพันระ” ประจักษ์จริง ๆ

ฉณฺฐึวิภตฺยตถภท

ฉณฺฐึวิภตฺยตถภท (genitive case) ว่าด้วยการแสดง
อรรถของฉณฺฐึวิภตฺติ มีอรรถสัมพันธ์ (เนื้อความของศัพท์ที่
เป็นเจ้าของ) เป็นต้น เช่นสามิโก สุทสฺส หตฺถสฺมา โอทนํ
คณฺหาติ (เจ้านายถือเอาข้าวจากมือของพ่อครัว) ในตัวอย่างนี้
คำว่า สุทสฺส มาจาก “สุท + ส” มี ๗ สูตร

๓๑๕. สามิสฺมี ฉณฺฐึ.

๓๑๖. ยสฺส วา ปริกฺคโห ตํ สามิ.

๓๑๗. ฉณฺฐึ จ.

๓๑๘. ทฺติยาปณฺจมีนณฺจ.

๓๒๑. สามิสฺสราติปติทาयाทสฺกฺชิปติภูปฺสฺตกฺสเลหิ จ.

๓๒๒. นิทฺธารณฺ จ.

๓๒๓. อนาทเร จ.

๐ อรรถแห่งสัตตมวิภัตติ ๐

บทสุดท้าย “สัตตมวิภตฺยตฺถเกท”
ซึ่งขอบเขตอรรถแสดงแห่งสถาน
อรรถโอกาสหรืออาวาระระการ
คือที่ตั้งกิจการกระทำไป

“สามิโก อนฺโตเคเท โอนนํ
ภฺยชติ” เลิศล้ำสว่างไสว
เจ้านายบริภคข้าวคราวคราใด
ภายในเรือนหลังใหญ่ที่พำนัก

“อนฺโตเคเท” แจ่มเหตุสืบสาว
มาจากศัพท์รวมพราวประจักษ์หลัก
“อนฺโตเคเท” บวก “สมิ” วิภัตติรัก
ล้ำเรีจรูปตระหนักตามตำรา

วิภัตตินี้มีสืบเอ็ดสูตรบริบูรณ์
คอยแก้อกฺลระเบียบวิธีที่ศึกษา
เรียนบาลีจบครบถ้วนกระบวนความ
สว่างล้ำปัญญาในนัยธรรมเอย ๑

สตุตมีวิภตยตถเภท

สตุตมีวิภตยตถเภท (locative case) ว่าด้วยการแสดง
อรรถของสตุตมีวิภตติ มีอรรถโอกาสหรืออาหาระ (เนื้อความ
ของศัพท์ที่เป็นที่ตั้งแห่งการกระทำ) เป็นต้น เช่น สามิโก
อนุโตเคเห โอทนํ ภูณชติ (เจ้านายบริโภคข้าวภายในเรือน) ใน
ตัวอย่างนี้ อนุโตเคเห มาจาก “อนุโตเคเห + สมิ” มี ๑๑ สุตร

- ๓๑๙. โอกาเส สตุตมี.
- ๓๒๐. โยธาโร ตโมกาสิ.
- ๓๒๑. สามิสสุราธิปติทายาทสกุขิปติภูปสุตกุสเลหิ จ.
- ๓๒๒. นิทธารณเ จ.
- ๓๒๓. อนาทเร จ.
- ๓๒๔. กมมกรณนิमितตตเถสุ สตุตมี.
- ๓๒๕. สมปทาเน จ.
- ๓๒๖. ปญจมยตเถ จ.
- ๓๒๗. กาลภาเวสุ จ.
- ๓๒๘. อุปธยาก็สิสรวจเน.
- ๓๒๙. มณฺฑิตุสสุกฺเกสุ ตติยา จ.

๑๑ วิธีแห่งการกโดยสหภาพ ๒ ประการ ๑๑

เริ่มวิชาภาษาบาลีให้จัด
ระเบียบจัดวางการกวิมลสมัย
ว่าโดยสหภาพแยกสองประเภทไป
จำแนกไว้สืบสานตำนานธรรม

หนึ่งคือ “**मुख्यการก**” ตรงยกอ้าง
กัตตุการกสร้างทางเลิศล้ำ
สามารถปรุงกิริยาให้สำเร็จระบ่า
ตั้ง “**สุโท**” น้อมนำหุงข้าวปลา

“**สุโท**” เป็นกัตตาพละแกร่ง
เป็นจุดแห่งการกตรงตามเนื้อหา
สำเร็จการหุงได้ในทันตา
มุขยะจึงถือชาค่าสำคัญ

อีก “**อุปจารการก**” โดยอ้อมบอก
เป็นเปลือกกนอกการกห้าสถาบัน
ทั้ง “**กัมมะ**” “**กรรมะ**” นั้นสัมพันธ์
“**สัมปทาน**” แบ่งยื่น “**อปาทาน**”

รวม “โอกาส” ทำประการช่วยหนุนกัตต์
คอยผลักดันส่งเสริมเต็มกิริยาสาร
แม้มีอาจสำเร็จตรงตามต้องการ
แต่ช่วยงานกัตต์สำเร็จเสร็จสมใจ ๑

การก ๒ ประเภท

อนึ่ง การกนั้น ว่าโดยสภาพ มี ๒ ประเภท ได้แก่ :-

- การกโดยตรง เรียกว่า มุขยการก ได้แก่ กัตตุการก เพราะสามารถทำกิจริยาให้สำเร็จได้โดยตรง เช่น สูโท โอทน์ ปจติ (พ่อครัวหุงข้าว) บทว่า สูโท เป็น กัตตาที่มีความสามารถในการหุง กล่าวคือสามารถทำกิจริยาการหุงให้สำเร็จได้โดยตรง
- การกโดยอ้อม เรียกว่า อุปจการก ได้แก่ การก ๕ ประการ ที่เหลือ คือ กัมมการก, กรณการก, สัมปทานการก, อปาทานการก และโอกาสการก อนึ่ง การก ๕ ประการนั้น ที่ได้ชื่อว่าเป็นอุปจการกหรือการกโดยอ้อม เพราะไม่สามารถทำกิจริยาให้สำเร็จโดยตรงเหมือน กัตตุการก เพียงแต่ช่วยให้กัตตุการกทำกิจริยาให้สำเร็จได้เท่านั้น

๑๑ รวมประเภทแห่งการก ๑๑

บทเรียนธรรมล้ำลึกแก่นิกหลัก
ชวนประจักษ์หกการกตามชื่อหมาย
หากจำแนกยี่สิบหกประเภทราย
กระจายสายวิชาการผ่านบาลี

กรรมมีเจ็ดประเภทประนตประนอม
กัตตามีห้าพร้อมล้อมวิถี
กรรมะมีสองป้องทวิ
บอกเครื่องมือบ่งชี้ที่ชำนาญ

สัมปทานมีสามตามความรับ
อุปาทานควรนับให้ถึงห้า
อีกอาธาระที่ตั้งดีประการตา
สถาปนาขอบเขตเหตุกิริยา

รวมเป็นสรุปจำนวนมวถเนื้อถ้อย
เรียงเรียงร้อยยี่สิบหกตามคึกษา
เป็นแผนผังภาษาปราชญ์ประกาศมา
เพื่อมรรคาแปลมคธให้ดังงาม ๑

รวมประเภทแห่งการก

การก ฌพพิธฺ สณฺญา-
ปเภทา สตฺตธา กมฺมํ
กรณฺ ฑฺวิธฺ โหติ
อปาทานํ ปญฺจวิธํ

วสา ฌพพิสตีวิธํ
กตฺตา ปญฺจวิโร ภเว.
สมฺปทานํ ติธา มตํ
อาธาโร ตฺ จตฺตพฺพิโร.

การก มี ๖ อย่างโดยจำแนกตามชื่อ, มี ๒๖ ประเภทตามประเภท คือ กรรม มี ๗, กัตตา มี ๕, ภาระ มี ๒, สัมปทาน มี ๓, อปาทาน มี ๕, อาธาระ มี ๔.

การก ๒๖ ประเภท

กัตตา ๕ ประเภท :-

- **วุตตกัตตา** บทกัตตาที่ถูกกิริยาระบุถึง
- **อวุตตกัตตา** บทกัตตาที่กิริยาไม่ได้ระบุถึง
- **สยกัตตา** บทกัตตาที่เป็นผู้กระทำกิริยาโดยตรง
- **เหตุกัตตา** บทกัตตาที่ใช้ให้ผู้อื่นทำกิริยา
- **กัมมกัตตา** บทกรรมที่ถูกยกให้เป็นกัตตา

กรรม มี ๗ ประเภท :-

- **นิพัตตนิยกัมมะ** บทกรรมที่เป็นเหตุให้เกิดขึ้น
- **วิกฺรณีนียกัมมะ** บทกรรมที่ถูกกระทำให้เปลี่ยนแปลงไป
- **ปาปณีนียกัมมะ** บทกรรมที่เป็นเหตุให้ถึง/ให้บรรลุถึง
- **อิจฉิตกัมมะ** บทกรรมที่ผู้กระทำปรารถนาจะทำ

- **อนิจจิกัมมะ** บทกรรมที่ผู้กระทำไม่ปรารถนาจะทำ
- **กถิตกัมมะ** บทกรรมหลักที่เป็นกรรมโดยตรง
- **อกถิตกัมมะ** บทกรรมรองที่ไม่ได้เป็นกรรมโดยตรง

करण มี ๒

- **อัมมัตติकरण** เครื่องมือที่อยู่ภายในร่างกาย
- **พาหิรकरण** เครื่องมือที่อยู่ภายนอกร่างกาย

สัมปทาน มี ๓ ประเภท :-

- **อนิวารณสัมปทาน** ผู้รับที่ไม่ห้ามวัตถุที่เขาให้
- **อัมเมสนสัมปทาน** ผู้รับที่มีการเชิญชวนให้เขาให้
- **อนุมติสัมปทาน** ผู้รับที่อนุญาตให้เขาให้

อปาทาน มี ๕ ประเภท :-

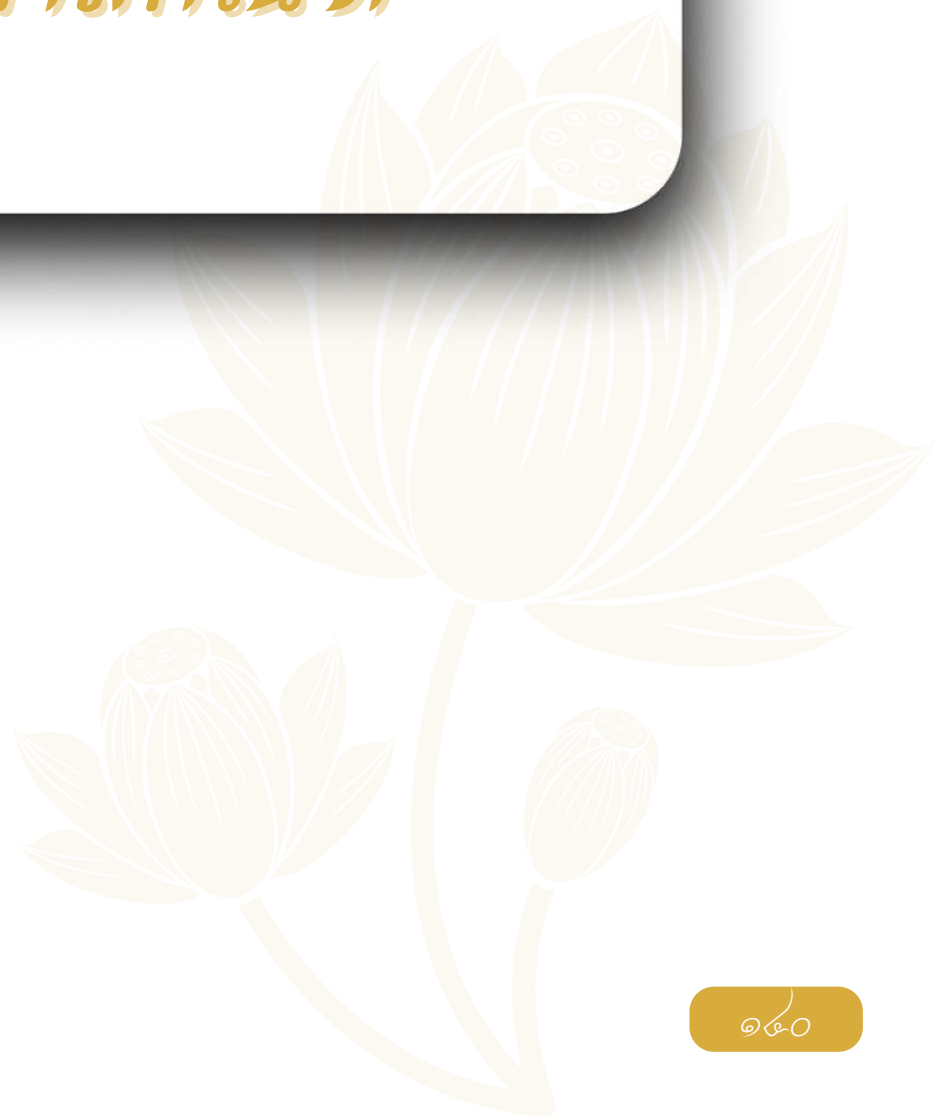
- **นิททิฏฐวิสยาปาทาน** อปาทานที่มีกิริยาอันเป็นที่ตั้งของชื่ออปาทานอยู่โดยตรง
- **อุปาตตวิสยาปาทาน** อปาทานที่ต้องใส่กิริยาอันเป็นที่ตั้งของอปาทานเข้ามา
- **อนุเมยยวิสยาปาทาน** อปาทานที่สามารถรู้กิริยาอันเป็นที่ตั้งของชื่ออปาทานด้วยการคาดคะเน
- **จลอปาทาน** อปาทานที่เคลื่อนไหวได้
- **อจลอปาทาน** อปาทานที่เคลื่อนไหวไม่ได้

อาหาระ มี ๔ ประเภท :-

- **พยาปิการธาร** อาหารที่แผ่ไปซึมซาบเข้าไปในภายใน
- **โอบสิเลสิการธาร** อาหารที่อยู่ติดกับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง
- **สามปีการธาร** อาหารที่อยู่ใกล้ ๆ แต่ไม่ได้อยู่ภายใน
- **เวสยิการธาร** อาหารที่เป็นที่อยู่อาศัย

สมาธิกัณฑ์

๐ อรรถาธิบายสมาสกันท์ ๐

กล่าวถึงบท “สมาสกันท์” ประพันธ์ศาสตร์

พจนารถย่อบทพจน์สดไล
ตั้งแต่สองบทวางมาเรียงราย
ย่อรวมไว้เป็นหนึ่งบทให้จดจำ

“สมสนธิ์ สมาสไล” วิเคราะห์ใจ
คือวิธีย่อวิชัยในหลักกรรม
ย่อทั้งบทและเนื้อความตามลำดับ
รวมให้เป็นหนึ่งเดียวนั้นอย่างมั่นคง

ดังเช่น “รณโณ ปุริไล” เป็นที่ตั้ง
“ราชปุริไล” ขลังตั้งประสงค์
บุรุษของพระราชาสง่าองค์
ย่อบทลงสองเป็นหนึ่งพึงสังเกต

อีกวิเคราะห์ “สมสถเตติ สมาสไล”
ขยายโหมดกลุ่มบทหมดทุกเหตุ
กลุ่มบทใดถูกย่อเข้าในขอบเขต
ข้อสมาสตามประเภทที่อ้างวาง

จะย่อนามกับนามตามวิถึ
อุปลักกับนามทวิไม่มีห่าง
นิบาตบทกับนามตามสายกลาง
หรือนิบาตคู่กันบ้างอย่างชำนาญ ๑

สมาสกัณฑ์

สมาสกัณฑ์ (compound) ว่าด้วยการแสดงวิธีการย่อบทตั้งแต่สองบทขึ้นไปให้เข้าเป็นบทเดียวกัน โดยมีการย่อบทบ้าง ย่อเนื้อความบ้าง ให้เข้าเป็นอันเดียวกัน มีวิเคราะห์ว่า สมสนธิ สมาส (การย่อ ชื่อว่า สมาส) หมายถึง วิธีการย่อ เช่น รัญโญ ปุริโส ราชปุริโส (ราชบุรุษ) มาจาก “ราช + ปุริส” เป็นการย่อบท ๒ บทเข้าเป็นบทเดียวกัน

หรือมีวิเคราะห์อีกอย่างว่า สมสสเทติ สมาส (กลุ่มบทใด ย่อมถูกย่อ เพราะเหตุนี้ กลุ่มบทนั้น ชื่อว่า สมาส) หมายถึง การนำบททั้งหลายตั้งแต่สองบทขึ้นไปมาย่อเข้าเป็นบทเดียวกัน ได้แก่ การย่อนามบทกับนามบท, อุปสัคบทกับนามบท, นิบาตบทกับนามบท และนิบาตบทกับนิบาตบท เข้าเป็นบทเดียวกัน อนึ่ง สมสนธิ นั้น มี ๖ ประการ ดังนี้ :-

- อัပ္พยัภาวสมาส
- กัมมธารยสมาส
- ทิคุสมาส
- ตัปปุริสสมาส
- พหุพพีหิสมาส
- ทวันทสมาส

๑๑ วิชาแห่งสวัสด : ปราชญ์ศาสตร์จำแนกหก ๑๑

อันสวัสดปราชญ์แสดงตำแหน่งที่
จำแนกวิชาตามระบอบประกอบสาร
มีหกประเภทเน้นเกณฑ์โบราณ
เพื่อสืบสานอรรถล้ำในคัมภีร์

หนึ่ง “อพยูยัภาวสวัสด” ประกาศบท
อุปถัมภ์นิบาตปรากฏบทหน้าจี้
สอง “กมุขธารยสวัสด” ปราชญ์เมธี
วิเคราะห์มีเคียงนามตามสมนัย

สาม “ทีคุสวัสด” ประหลาดล้ำ
มีตั้งขยาเป็นบทนำกำหนดใจ
สี่ “ตปปุริสสวัสด” ประกาศไป
วิภัติท้ายเชื่อมไว้ปลายเป็นสำคัญ

ห้า “พหุพพีหีสวัสด” ประกาศผล
บทอื่นเป็นประธานดลในสรวงสวรรค์
หก “ทวนุทสวัสด” ประพาสพื้น
ประธานนั้นเสมอกันทั้งสองบท ๑

๐ พจนานุกรม : อพยยัภาวสมาส ๐

“อพยยัภาวสมาส” ประกาศหลัก
บทหน้าพึงประจักษ์อพยยัคัพท
อุปถัมภ์บาตวางอย่างกระจัด
นามเบื่องหลังน้อมรับย่อเข้ากัน

เนื้อความอพยยัคัพทเป็นประธาน
เป็นหลักแห่งโวหารที่สร้างสรรค
“อพยยานัน อตถั ภาเวดีติ” นั้น
คือวิเคราะห์สำคัญนามนัย

“อพยยัภาโว” ปราบกฎเหตุ
แสดงอรรถอพยยัคัพทอย่างสดใส
เป็นนบุงกลิงค์ตั้งมุ่งหมายไว้
เกื้อสูตรกฏเกณฑ์นัยให้ศึกษา

ตั้งบท “อุปนคร” เป็นตัวอย่าง
ที่ใกล้พระนครวางตามอรรถา
มาจาก “อุป” และ “นคร” บทพรรณนา
เน้น “อุป” ยิ่งกว่าบทใดเคย ๑

อพยยัภาวสมาส

อพยยัภาวสมาส (adverbial compound) ว่าด้วยสมาสที่มีอพยยศัพท์ (อุปสรรค/นิบาต) อยู่เบื้องหน้าถูกย่อเข้ากับบทนามเบื้องหลัง โดยมีเนื้อความของอพยยศัพท์นั้นเป็นประธาน คือ มีเนื้อความของอพยยศัพท์เป็นหลัก รูปสำเร็จเป็นนปุงสกลิงค์โดยมาก มีวิเคราะห์ว่า อพยยานัน อตถัภาเวตีติ อพยยัภาโว (ย่อแสดงเนื้อความของอพยยศัพท์ เพราะเหตุนี้ ชื่อว่า อพยยัภาวะ) หมายถึง สมาสที่มุ่งแสดงเนื้อความของอพยยศัพท์เป็นหลัก เช่น นครสุส สมิปิ อุปนคร (ที่ใกล้พระนคร) มาจาก “อุป + นคร” มุ่งแสดงเนื้อความของ “อุป” ซึ่งเป็นบทอุปสรรคเป็นหลัก อนึ่ง อพยยัภาวสมาส มี ๒ ประการ คือ :-

- อุปสคคบุพพกอพยยัภาว คือ อพยยัภาวสมาสที่มีเนื้อความของบทอุปสรรคเป็นประธาน
- นิปาตบุพพกอพยยัภาว คือ อพยยัภาวสมาสที่มีเนื้อความของบทนิบาตเป็นประธาน

มี ๙ सूत्र :-

๓๓๐. อุปสคคनिपातपुपुगो अप्ययिषावो.

๓๓๑. नामानि समासै युतुतुतो.

๓๓๒. तेसि विगतुतुयो लोपा ज.

๓๓๓. ปกติ จสฺส สรณฺตสฺส.

๓๓๔. ตทฺธิตฺตสมาสกิตกา นามํวาทเวตฺตุนาทีสุ จ.

๓๓๕. โส นปฺสกลิงฺโค.

๓๓๖. อํ วิภตฺตีนมการนฺตา อพฺยयीภาวา.

๓๓๗. สโร รสฺโส นปฺสเก.

๓๓๘. อณฺญสฺมา โลโป จ.

๑ พจนานุกรม : ทวิประเภทอัပ္พยัภาวะ ๑

อัน “อัပ္พยัภาสฺมาส” ประกาศข้อ
จำแนกหน่อประเภทเหตุสอณฺสถาน
ตามบทหน้าพจนัวิจิตรพิสดาร
เป็นประธานแห่งอรรถสวักตตี

หนึ่ง “อุปลคคปุพฺพกอพฺพยั”
นามบทนี้มีอุปลักประจักษ์ที่
อยู่เบื้องหน้าจัดอรรถวิธ
เป็นประธานบทเด่นชี้ที่ใจความ

สอง “นิปาทปุพฺพกอพฺพยั”
มีนิบาตวางที่หน้าสนาม
ย่อเข้าคู่บทนามงามตามนาม
มุ่งเน้นอรรถนิบาตตามความเป็นจริง

รวมสองอย่างวางหลักไวยากรณ์
เป็นสุนทรบทเรียนอันเพริศพริ้ง
ส่องทางแปลมครพจนัแอบอิง
ให้ประจักษ์ความจริงในธรรมเอย ๑

๑๑ นามนิยาม : กุμμธารยตมมถ ๑๑

“กุμμธารยตมมถ” ประกาศอรุรท
ย๋อพิพรรธบทวีกัตติปรุมาชั
ย๋อถองบทกถมเกลียวเป็นเด็ยวดี
ทรงเน็อควมร่วมวิถัระบุงว

“กุμμมมิว ทวยั ธารยตตี
กุμμธารโย” มีวิเคราะห้ประถาน
ตั้งกรรหมการกยกโวหาร
“โธทนั” แสดงการต่านกิริย

หนึ่งทรงกิริยไว้ใจควมหลัก
ถองทรงประโยชนัประจกษัในมรรค
เหม็อน “มทปุริส” ใจตีชว
“มทนต” สุงค่านุณวิไล

“ปุริส” ค็อบุคคถดถปรากฎ
รวมถองพจนัม่งหนึ่งเด็ยวไม่เด็ยวไหว
ค็อบุรุษผู้ประเสริฐเจ็คเกริกไกร
เก้าสุตรนัยบัญญัติจัดระเบียบบเอย ๑

กัมมธารยสมาส

กัมมธารยสมาส (adjectival compound) ว่าด้วยสมาสที่ย่อเนื้อความของบททั้ง ๒ ซึ่งประกอบด้วยปฐมาวิภัติให้กลายเป็นเนื้อความเดียวกัน หรือสมาสที่ทรงไว้ซึ่งบท ๒ บทในความหมายเดียวกัน เหมือนกับกรรม มีวิเคราะห์ว่า กัมมมิว ทวํ ธารยตีติ กัมมธารโย (ย่อมทรงไว้ซึ่งเนื้อความ ๒ อย่างเหมือนกรรม เพราะเหตุนี้ ชื่อว่า กัมมธารยยะ) หมายถึง สมาสที่ทรงไว้ซึ่งบท ๒ บท ที่ใช้ระบุถึงเนื้อความอย่างเดียว เหมือนกับกรรมการก เช่นคำว่า “โอหน้” ในประโยคว่า โอหน้ ปจติ (ย่อมหุงข้าว) ที่ทรงไว้ซึ่งกิริยา ๑ และประโยชน์ของกิริยานั้น ๑ เป็นต้น เช่น มหนฺโต ปุริโส มหาปุริโส / มหนฺโต จ โส ปุริโส จาติ มหาปุริโส (มหาบุรุษ) มาจาก “มหนฺต + ปุริส” โดย “มหนฺต” หมายถึง ผู้ประเสริฐที่เป็นคุณสมบัติ ส่วน “ปุริส” หมายถึง ตัวบุรุษที่เป็นตัวบุคคล โดยที่บททั้ง ๒ มุ่งถึงสิ่งเดียวกัน คือ ตัวบุรุษผู้ประเสริฐเป็นหลัก อนึ่ง กัมมธารยสมาส มี ๙ ประการ คือ :-

- วิเสสนปุพฺพปท คือ กัมมธารยสมาสที่มีบทวิเสสนะอยู่เบื้องหน้า
- วิเสสนุตฺตรปท คือ กัมมธารยสมาสที่มีบทวิเสสนะอยู่เบื้องหลัง
- วิเสสโนภยปท คือ กัมมธารยสมาสที่มีบททั้งสองเป็นวิเสสนะ

- อุปมานุตรปท คือ กัมมธารยสมาสที่มีบทหลังเป็นบทเปรียบเทียบ
- สมภวานาปุพฺพปท คือ กัมมธารยสมาสที่มีบทแสดงการยกย่องอยู่เบื้องหน้า
- อวธารณปุพฺพปท คือ กัมมธารยสมาสที่มีบทแสดงการกำหนดอยู่เบื้องหน้า
- นนินาตปุพฺพปท คือ กัมมธารยสมาสที่มี น-นินาตเป็นบทหน้า
- กุปุพฺพปท คือ กัมมธารยสมาสที่มี กุ-นินาตเป็นบทหน้า
- ปาติปุพฺพปท คือ กัมมธารยสมาสที่มี ป-อุปสัคเป็นต้นเป็นบทหน้า ทำหน้าที่เป็นวิเสสนะ

มี ๙ สูตร :-

๓๓๙. ทวิปเท ตฺลยาธิกรณเ กมฺมธารโย.

๓๔๐. มหตฺ มหา ตฺลยาธิกรณเ ปเท.

๓๔๑. อุภเ ตปฺปฺริสา.

๓๔๒. ปุมฺสฺส ลิงฺคาทีสุ สฺมาเสสุ.

๓๔๓. กมฺมธารยสญฺญเ จ.

๓๔๔. อตฺตํ นฺสฺส ตปฺปฺริเส.

๓๔๕. สเร อนฺ.

๓๔๖. กทฺ กุสฺส.

๓๔๗. กาปฺปตฺเตสุ จ.

๑ พจนพิลาศ : นวประเภทแห่งกัมมธารยะ ๑

“กัมมธารยสมาส” พิลาลคำ
ปราชญ์จัดทำเป็นเก้าอย่างวางวิถึ
หนึ่ง “วิเสสนปุพฺพปต” มี
บทขยายวางที่ข้างหน้าพรรณนาไป

สอง “วิเสสนุตฺตรปต” บทขยายหลัง
สาม “วิเสสโนภย” พลังวิเศษณ์คู่ใจ
สี่ “อุปฺมานุตฺตร” เปรียบหลังดั่งตั้งใจ
ห้า “สมฺภาวนา” ไชรียกย่องหน้าสง่างาม

หก “อวธารณปุพฺพ” กำหนดจัด
เจ็ด “นนิปต” ปฏิเสธบทนามนั้น
แปด “กุปฺพ” นำเกลียดเบียดเนื้อความ
เก้า “ปาทิปุพฺพ” ตามอุปสัคนำทำวิเศษณ์

รวมเก้าบทคัดสรรหลักภาษา
เป็นมรรคาแปลความตามขอบเขต
กำหนดอรรถจัดแจ้งทุกประเภท
ล่องเหตุผลกลไกในบาลี ฯ

๐ พจนานุกรม : ทิคุสมาสศาสตร์ ๐

“**ทิคุสมาส**” วางระบอบประกอบศัพท์
สังขยานับอยู่เบื้องหน้า
ปฐมาวิภัตติจัดวางตามธรรมดา
ทำหน้าที่วิเสสณะค่านำนัย

เนื้อความของบทหลังเป็นประธาน
สืบไวยาหารระบอบรรกที่ขยาย
“**เทว คาโว ทิคุ**” วิเคราะห์พรรณราย
เปรียบดังสาย “**ทิคุ**” ศัพท์ต้นแบบเดิม

“**ทวิ**” กับ “**โค**” รวมกันเป็นแบบอย่าง
“**ติ**” คือตัวเลขวางมาสังเสริม
“**คุ**” คือนามทั่วไปให้เพิ่มเติม
รูปเดิมเริ่มตั้งคำว่า “**ทิคุ**” มี

ตั้ง “**ติโลก**” โลกสามตามกำหนด
มาจาก “**ติ**” เลขพจน์ปรากฏที่
“**โลก**” เป็นบทนามตามวิธี
สามสูตรจัดวางอย่างลงตัว ๑

ทิกุสมาส

ทิกุสมาส (numerical determinative compound) ว่าด้วยสมาสที่มีบทสังขยาอยู่เบื้องหน้า ซึ่งประกอบด้วยปฐมา วิภัติ และทำหน้าที่เป็นวิเสสนะ โดยมีเนื้อความของบทหลังเป็นประธาน มีวิเคราะห์ว่า เทว คาโว ทิกุ, ทิกุ วีย ทิกุ (สมาสที่เหมือนกับ ทิกุ ศัพท์ ชื่อว่า ทิกุ) หมายถึง สมาสที่มีลักษณะการสร้างรูปศัพท์เหมือนกับ ทิกุ (ทวิ + โค) กล่าวคือ มีบทหน้าเป็นสังขยา ส่วนบทหลังเป็นบทนามทั่วไป เช่น ตโย โลกา ติโลกั (โลก ๓) มาจาก “ติ + โลก” บทหน้า คือ “ติ” เป็นบทสังขยาที่เหมือนกับคำว่า “ทิ (เทว)” ส่วนบทหลัง คือ “โลก” เป็นบทนามทั่วไปที่เหมือนกับคำว่า “คุ (โค)” ในคำว่า “ทิกุ” นั่นเอง อนึ่ง ทิกุสมาส มี ๒ ประการ คือ :-

- สมอาหารทิกุสมาส คือ ทิกุสมาสที่มีการรวบรวมให้เป็นหนึ่งเดียว
- อสมอาหารทิกุสมาส คือ ทิกุสมาสที่ไม่มีการรวบรวมเหมือนสมอาหารทิกุ

มี ๓ สูตร :-

๓๔๘. สงขยาปุพโพ ทิกุ.

๓๔๙. ทิกุสเสกตตี.

๓๕๐. กวจิ समासनुत्तानमकारनुत्.

๐ ทวีวิภาค : ทิคุสมาสสุนทร ๐

อัน “ทิคุสมาส” ปราชญ์ประสงค์
แบ่งเป็นสองจำนงตามเนื้อหา
ประเภทหนึ่ง “สมาหาร” พรรณนา
รวบรวมเหล่าสังขยาให้เป็นหนึ่ง

ตั้ง “ตีโลก” รวมโลกทั้งสามไว้
ยุบรูปกายเป็นบทรเดียวให้นี้กถึง
นุปลงกลถึงคัมภีร์ตีไว้อย่างตราตรึง
เป็นกลุ่มก้อนลึกซึ้งในบทรตอน

สอง “อสมหาระติคุ” นั้น
มิได้รวมเป็นหนึ่งอันตั้งบทรก่อน
แยกเป็นบทพจน์วิภาคสถาพร
ตามสุนทรบทนามตามความจริง

ตั้ง “จตุททีสา” ทิศทั้งสี่
ยังคงที่พหูพจน์ปรากฏยิ่ง
มิได้รวบเป็นหนึ่งเดียวเข้าแอบอิง
ตามสูตรอ้างอิงหลักมคธธรรม ๑

๐ พจนานุกรม : ตปฺปริสฺสมาสคาสตร ๐

“ตปฺปริสฺสมาส” ประกาศข้อ
บทหน้าต่อทุตติยามาจนใจ
ถึงลัดตมมีวิภัตติจัดวางไป
บทหลังไชร้เป็นประธานตามตำรา

“ตลฺล ปฺริโธ ตปฺปริโธ”
วิเคราะห์ใหม่ดบทหน้าลงค่า
ฉฺฐจฺฐีเชื่อมบุรุษของพระราช
เป็นแบบอย่างพรรณนาทุกคำเดิม

ดั่งบท “ลฺลปฺปตฺโต” โกลิยฺลวฺลดี
“ลฺล ปฺตฺโต” จฺจฺจฺจฺจฺจฺจฺจฺจฺจฺจฺจฺจฺจฺจ
ถึงแล้วซึ่งความลฺลทุกขมิเดิม
“ลฺล” เริ่มทุตติยามาเป็นนัย

เปรียบบทหน้าดั่ง “ตลฺล” ที่ปรากฏ
บทหลังจด “ปฺตฺโต” ประธานใจ
สร้างรูปศัพท์เหมือน “ตปฺปริส” วิจัย
หนึ่งลฺลตรใหญ่เกณฑ์บังคับรับรองเอย ๑

ตบปุริสสมาส

ตบปุริสสมาส (dependent determinative compound) ว่าด้วยสมาสที่บทรหน้าประกอบด้วยทุตียาวิภัตติถึงสัตตมีวิภัตติ โดยมีเนื้อความของบทรหลังเป็นประธาน มีวิเคราะหว่า ตสส ปุริโส ตบปุริโส, ตบปุริโส วิทยาติ ตบปุริโส (สมาสที่เหมือนกับ ตบปุริส ศัพท์ ชื่อว่า ตบปุริสสะ) หมายถึงสมาสที่มีลักษณะการสร้างรูปศัพท์เหมือนกับ ตบปุริส (ตสส + ปุริส) กล่าวคือ มีบทรหน้าประกอบด้วยฉัญฉฐีวิภัตติ (ทุตียาวิภัตติ-สัตตมีวิภัตติ) และมีเนื้อความของบทรหลังเป็นประธาน เช่น สุขํ ปตฺโต สุขบปตฺโต (ผู้ถึงแล้วซึ่งความสุข) มาจาก “สุข + ปตฺต” บทรหน้า คือ “สุข” ประกอบด้วยทุตียาวิภัตติเหมือนกับคำว่า “ตสส” ประกอบด้วยฉัญฉฐีวิภัตติ (ทุตียาวิภัตติ-สัตตมีวิภัตติ) มีเนื้อความของบทรหลัง คือ “ปตฺโต” เป็นประธาน อนึ่ง ตบปุริสสมาส มี ๘ ประการ คือ :-

- ทุตียาตบปุริส คือ ตบปุริสสมาสที่มีบทรหน้าประกอบด้วยทุตียาวิภัตติ
- ตตียาตบปุริส คือ ตบปุริสสมาสที่มีบทรหน้าประกอบด้วยตตียาวิภัตติ
- จตฺตฤติตบปุริส คือ ตบปุริสสมาสที่มีบทรหน้าประกอบด้วยจตฺตฤติวิภัตติ

- ปณฺจมีตปฺปุริส คือ ตัปฺปุริสสมาสที่มีบทหน้าประกอบด้วยปณฺจมีวิภัตติ
- ฉนฺนฐิตปฺปุริส คือ ตัปฺปุริสสมาสที่มีบทหน้าประกอบด้วยฉนฺนฐีวิภัตติ
- สตฺตมีตปฺปุริส คือ ตัปฺปุริสสมาสที่มีบทหน้าประกอบด้วยสตฺตมีวิภัตติ
- อมาทิปรตปฺปุริสสมาส คือ ตัปฺปุริสสมาสที่มีการสลับตำแหน่งที่ตั้งของบท
- อโลปตปฺปุริสสมาส คือ ตัปฺปุริสสมาสที่ไม่มีการลบวิภัตติของบทหน้า

มี ๑ สูตร :-

๓๕๑. อมาทโย ปรปเทภิ.

๐ นียาม : พหุพพีหีสมาส ๐

กล่าวถึงความ “พหุพพีหีสมาส”
บทเชิงชั้นทางอัญญาบทปรากฏผล
คือบทอื่นนอกสมาสประกาศตน
เป็นประธานแห่งสกลเนื้อความนี้

ใช้ “ย-ต-เอต-อิม” ระบุอ้าง
เป็นแนวทางลือลารอย่างงานใจ
เอก “พหุพพีหิ” คัพทอันจับใจ
เปรียบเทียบไว้ดังรูปคัพทที่เป็นมา

“พหโว วิหโย ยลลโส”
วิเคราะห์ไว้วรรกอัญญาบทสะกดคำ
“พหุพพีหิ” คือผู้มีข้าวเปลือกกา-
ภรณ์กายาเป็นประธานผ่านตัวคน

มิใช่ความว่า “มาก” หรือ “ข้าวเปลือก”
หากแต่เลือกเน้น “บุคคล” ผลกุกุศล
เหมือน “จีณาสโว” วิมุตตียล
ภิกษุพ้นอาสวะสิ้นระรินทรวง

“จิณา อาสวา ยลฺล” แจ้ง
วิเคราะห์แตงเน้นพระสงฆ์เหนือสิ่งปวง
มิใช่ความ “สิ้นไป” ให้แห่นหวง
หรือ “อาสวะ” ทั้งปวงที่ร่ว้งโรย

มีห้าสูตรหลักเกณฑ์เจนจำแนก
เป็นแบบแยกวิชาการมิอ้อนโหย
เรียนบาลีซึ่งหลักที่ตักโผย
คือปะโปปรยความรู้คู่เมธี ๆ

พหูพพีหิสมาส

พหูพพีหิสมาส (relative compound ว่าด้วยสมาสที่มีเนื้อความของอัญญุบท (บทอื่นจากบทที่ถูกย่อเข้าเป็นสมาสคือ บทที่ ย, ต, เอต, อิม ระบุถึง) เป็นประธาน มีวิเคราะห์ว่า พหโว วิหโย ยสฺส โส พหูพพีหิ, พหูพพีหิ วิทยาติ พหูพพีหิ (สมาสที่เหมือนกับ พหูพพีหิ ศัพท์ ชื่อว่า พหูพพีหิ) หมายถึง สมาสที่มีลักษณะการสร้างรูปศัพท์เหมือนกับ “พหูพพีหิ (พหู + วิหิ)” กล่าวคือ คำว่า “พหูพพีหิ” แปลว่า บุคคลผู้มีข้าวเปลือกมาก ซึ่งได้เนื้อความของอัญญุบท คือ ตัวบุคคล เป็นประธาน หาใช้ความมากหรือข้าวเปลือกไม่ เช่น ชีณา อาสวา ยสฺส ภิกขุสฺส โสยฺ ชีณาสโว ภิกขุ (ภิกษุผู้มีอาสวะสิ้นแล้ว) มาจาก “ชีณ + อาสว” ได้เนื้อความของอัญญุบท คือ ตัวภิกษุที่มีได้ถูกย่อเข้าเป็นสมาสเป็นประธาน หาใช้ความสิ้นหรืออาสวะไม่ อนึ่ง พหูพพีหิสมาส มี ๙ ประการ คือ :-

- ทวิปทตุลยาธิกรณ คือ พหูพพีหิสมาสที่มีบททั้งสองมีอรรถที่ตั้งเหมือนกัน คือ มีวิภัตติเสมอ (ทุตียาวิภัตติ-สัตตมีวิภัตติ)
- ทวิปทภินนาธิกรณ คือ พหูพพีหิสมาสที่มีบททั้งสองมีอรรถที่ตั้งไม่เหมือนกัน คือ มีวิภัตติต่างกัน
- ติปท คือ พหูพพีหิสมาสที่มีการย่อบทเข้าเป็น ๓ บท

- นนิปาทปุพฺพปท คือ พหุพพีหิสมาสที่มี น-นิปาทเป็น บทหน้า
- สหปุพฺพปท คือ พหุพพีหิสมาสที่มี สห-นิปาทเป็นบท หน้า
- อุปมานปุพฺพปท คือ พหุพพีหิสมาสที่มีบทหน้าเป็นบท เปรียบเทียบ
- สงฺขโยภยปท คือ พหุพพีหิสมาสที่มีบททั้ง ๒ เป็น สังขยา และมีอรรถของ วา ศัพท์
- ทิสนุตฺราพตฺถ คือ พหุพพีหิสมาสที่ใช้ในอรรถระหว่าง ทิศ (ทิศเฉียง)
- พฺยติหารลกฺขณ คือ พหุพพีหิสมาสที่มีลักษณะการแผ่ ไปสู่สิ่งต่าง ๆ

มี ๕ สูตร :-

๓๕๒. อณฺญปทตฺถสฺส พหุพฺพีหิ.

๓๕๓. อิตฺถิยํ ภาสิตปุมิตฺถิ ปุมาว เจ.

๓๕๔. กฺวจาทิมชฺฌตฺตรานํ ทีฆรสฺสา ปจฺจเยสฺส จ.

๓๕๕. ฅนฺุมหา จ.

๓๕๖. นทิมหา จ.

๑๑ นววิธีพหุพพีธี : พหุพพีธี ๙ ประการ ๑๑

อัน “พหุพพีธีธมาส” จำแนกภาค
เก้าประการพิสดารหลากหลาย
หนึ่ง “**ทวิปทตูลุยา**” วิภัตติมี
เสมอกันทั้งสองบทพจน์ประเดิม

สอง “**ทวิปทภินุนา**” วิภัตติต่าง
บทหน้าหลังแยกวางอย่างสังเสริม
สาม “**ติปท**” สามบทมาจดเต็ม
ย่อเข้าเริ่มเรียงร้อยถ้อยกระบวน

สี่ “**นนิปาทปุพพปท**”
บทหน้าปรากฏ “น” นิบาตหวน
ห้า “**สหปุพพปท**” บทหน้าควร
“สห” ล้วนร่วมทางวางระบิล

หก “**อุปมานปุพพปท**”
บทหน้าเปรียบเทียบพจน์บทศิลป์
เจ็ด “**สงขุโยภยปท**” บทอาจิณ
เป็นสังขยาทั้งคู่ “วา” คัพท

แปด “**ทิสฺนุตฺราพิตฺถ**” ระหว่างทศ
ทศเขยงคิษยฺพิงจํตามลำดับ
แก้ “**พฺยติหารลกฺขณ**” แผลไปรับ
สู่สังสรพการกระทำยำแฉกเปลี่ยน

นพหุพพีทิสฺมาสปรกาศหลัก
ให้ประจักษ์แจ่มชัดหัตถ์วิจารณ์
เรียนบาลีรู้ลึกนักชำนาญ
เป็นพื้นฐานสืบคาสันพุทธคุณ ๑

๐ นิยามทวนบทสมาส : สมาสคู่ๆ ๐

กล่าวถึงความ “ทวนบทสมาส”
บทนามราชภัฏรวบรวมเป็นกลุ่มก้อน
ตั้งแต่สองบทขึ้นไปในบทตอน
มาย่อหย่อนเชื่อมกันเป็นบทเดียว

มี “จ” คัพท์ทำหน้าที่ทวิบาท
เชื่อมกำหนดอรรถะประหวัดเหนียว
เป็นประธานเสมอกันมันกลมเกลียว
มีเดียวเดียวบทใดบทหนึ่งเลย

“ทวนโท อตโถ เยสนฺติ”
วิเคราะห์พจน์บทขยันอัฏฺฐเฉลย
“ทวนทา” หมายถึงอรรถคู่ขึ้นเขย
ตั้งคำเปรย “มาตาปิตโร”

คือมารดาและบิดามาบรรจบ
รวบรวมอรรถครบถ้วนไม่ลวงโล่
ทั้งสองเป็นประธานใหญ่ไม่อวดโต
ในมนโบาลีมีลึกลับตรรกะความ ฯ

ทวนทสมาส

ทวนทสมาส (copulative compound) ว่าด้วยสมาสที่ย่อบทรนามซึ่งมีอรรธรวบรวมซึ่งกันและกัน ตั้งแต่ ๒ บทขึ้นไป เข้าเป็นบทเดียวกัน และมีเนื้อความของทั้ง ๒ นั้นเป็นประธานเสมอกัน โดยมี จ ศัพท์ทำหน้าที่ เป็นตัวเชื่อม มีวิเคราะห์ว่า ทวนโท อตฺโถ เยสนฺติ ทวนทา (สมาสมีอรรธคู้คู่ชื่อว่า ทวันทะ) หมายถึง ได้เนื้อความของทั้ง ๒ ที่ถูกย่อเข้าเป็นบทสมาสเป็นประธานเสมอกัน เช่น มาตา จ ปิตา จ มาตาปิตโร (มารดาและบิดา) มาจาก “มาตุ + ปิตุ” มีอรรธรวบรวมซึ่งกันและกัน และมีเนื้อความของทั้ง ๒ เป็นประธานเสมอกัน อนึ่ง ทวันทสมาส มี ๒ ประการ คือ :-

- อิตริตรโยคทวนท (อสมาหาร) คือ ทวันทสมาสที่มีอรรธของแต่ละบทเป็นประธานเสมอกัน
- สมาหารทวนท คือ ทวันทสมาสที่มีการรวบรวมอรรธทั้งหลายให้เป็นอันเดียวกัน

มี ๔ สูตร :-

๓๕๗. นามานํ สมุจฺจโย ทวนฺโท.

๓๕๘. ชายาย ตุทฺชันิ ปติมฺหิ.

๓๕๙. ตถา ทวนฺเท ปาณิตูริยโยคฺคเสนงฺคฺชุตฺทชนฺตฺกวิวิธ-
วิรุทฺธวิสภาคตฺถาทินฺนจ.

๓๖๐. วิภาสา รุกฺขติณฺปสุณฺธณฺนชนฺปทาที่นฺนจ.

๑๑ ทิวทัศน์ : ทิวทัศน์ ๒ ประการ ๑๑

อัน “ทิวทัศน์” พิศาลคำ
จำแนกคำออกเป็นสองทำนองใจ
หนึ่ง “อิตรียุค” วิภาคไป
เรียกชื่อใหม่ “อสมหาร” ตระการนาม

คือสมาสบทประธานนั้นต่างแยก
อรรถะแตกจำเพาะบทตามนियาม
เป็นประธานเสมอกันทุกบทความ
ตามเขตคามพจนารทประกาศตัว

สอง “สมหารทิวทัศน์” ประพันธ์กิจ
รวมอรรถสถิตสนิทแน่นเป็นแผ่นร้ว
รวบรวบบททั้งหลายไม่แยกตัว
ให้พันพัวเป็นอันหนึ่งซึ่งเนื้อความ

รวมเป็นนบุงกลึงค์เป็นเอกพจน์
ตามบทจรระเบียบไว้อย่างเกรงขาม
เรียนบาลีสองหลักนี้พึงพยายาม
เพื่อก้าวข้ามความลับสนจนชำนาญ ๑

๐ รูปพจนารถประธานแห่งสมาธิ ๐

อนึ่งสมาธิทุกประเภทเขตคึกษา
จำแนกตามอรรถพรรณนาเป็นบรรทัด
แบ่งประธานแห่งเนื้อความตามบัญญัติ
ให้แจ่มชัดตามระบิลศิลป์บาลี

“บุพพตตสมาธิ” อรรถบทหน้า

เป็นประธานนำพาแห่งวิถิ
อภัยยี่ภาวสมาธิประกาศมี
บทหน้าจึ่งเนื้อความประจักษ์ใจ

“อุตตรตตสมาธิ” อรรถบทหลัง

เป็นประธานทรงพลังสว่างไสว
กัมมธารย-ทิกุ-ตัมปปริสณัย
สามสมาธิวางบทท้ายให้ล้ำคัญ

“อุภยตตสมาธิ” ทั้งสองบท

เป็นประธานปรากฏไม่แปรผัน
ทวันทสมาธิเสมอกันชั่วกัลป์
รวบรวมอรรถทั้งนั้นเป็นหนึ่งเดียว

“อภฺยฺยพทตถสฺมาส” อรรกบทอึน
เป็นประธานย้งยึนไม่ประเด็ยว
พทพพีทิสฺมาสบทอึนเช็ยว
ระบุเท็ยวอ้งอึงอึญญบท

สรุปลักประธานตามมตรา
ประดับสดีปัญญาอย่างปรากรฎ
เร็ยนบาลีให้เจนจบครบหมดจด
ตามลิจิตกำหนดบทครววง ๑

ความเป็นประธานแห่งบทสมาส

อนึ่ง สมาสทั้ง ๖ ประเภทนั้น สามารถจำแนกโดยเนื้อความที่เป็นประธานได้ ดังนี้ :-

- ปุพฺพปทตฺถสมาส คือ สมาสที่มีอรรถหรือเนื้อความของบทหน้าเป็นประธาน ได้แก่ อัပ္พยียภาวสมาส
- อุตฺตรปทตฺถสมาส คือ สมาสที่มีอรรถหรือเนื้อความของบทหลังเป็นประธาน ได้แก่ กัมมธารยสมาส, ทิคฺขสมาส, ตัปฺปุริสสมาส
- อุกฺกยปทตฺถสมาส คือ สมาสที่มีอรรถหรือเนื้อความของบททั้งสองเป็นประธาน ได้แก่ ทวันทสมาส
- อณฺณฺยปทตฺถสมาส คือ สมาสที่มีอรรถหรือเนื้อความของบทอื่นเป็นประธาน ได้แก่ พหุพฺพีหิสมาส

๐ บทสรุปแห่งสวัสดิวีภาค ๐

อันความรู้คู่ระบิลศิลป์สวัสด
พระจอมปราชญ์วางไว้อย่างสดใส
“อภัยยี่ภาว” แบ่งสองนัย
ระบุไว้สองอย่างทางครรลอง

“กัมมธารย” นั้นหนาเก้าประการ
พิสดารแจ้งอรรถเป็นคำพอง
“ทิกุ” แบ่งจำแนกเป็นสองกอง
ตามทำนองสมาหาร-อสมหาร

“ตปฺปฺริส” แจงจัดแปดประการ
โดยประมาณวิภัติชัชวาลย์
“พหุพพีหิ” ยิ่งใหญ่เก้าอาการ
อัญญาบทแผ่ชานตระการตา

“ทวันทสวัสด” มีสองอย่าง
แยกสายทางอรรถตามพรรณนา
รวมสวัสดิวีภาคจากตำรา
สามสิบสองอัตราขณะนี้เออ ๑

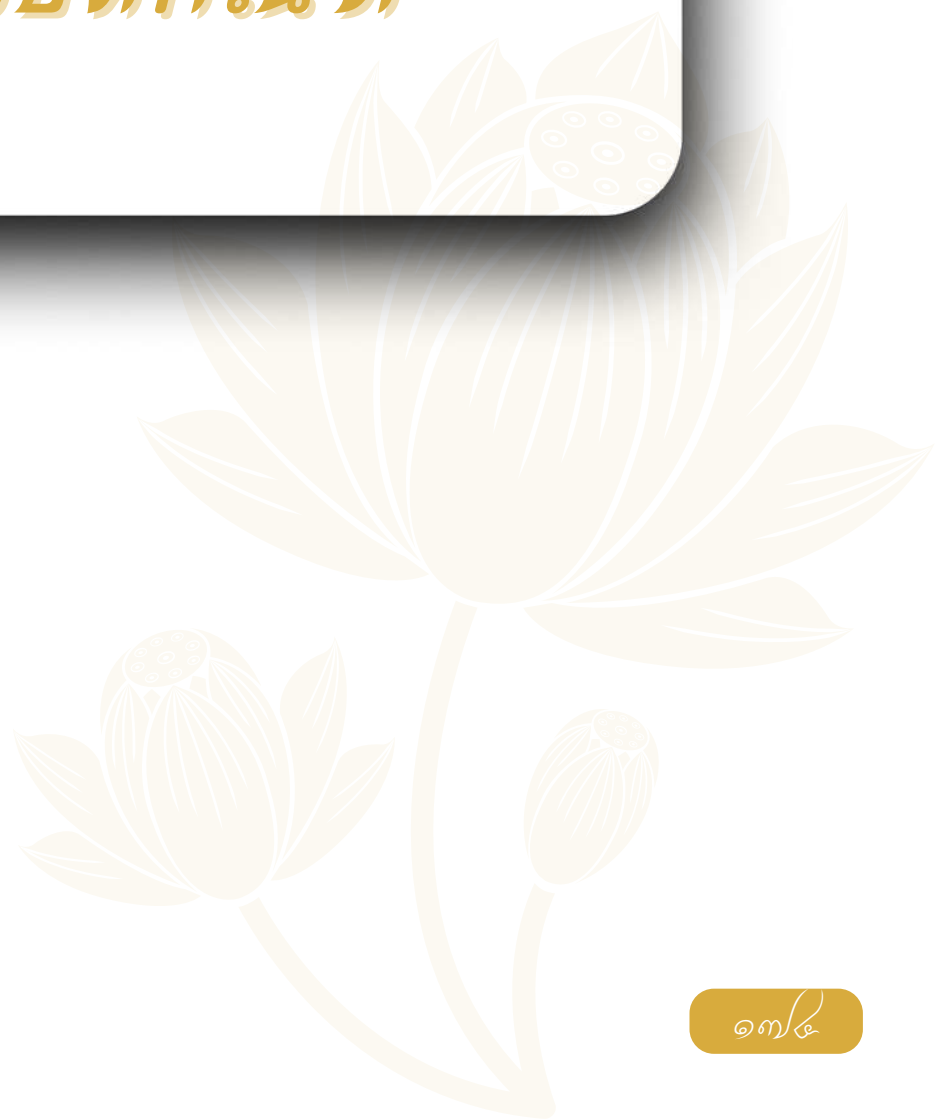
สรุปประเภทแห่งสมาส

ทวิโธ อพยयीภาโว	นวธา กम्मธารโย
ทิกุ ทุธา ตปฺปุริโส	อฏฐธา นวธา ภาเว
พหุพพีหิ ทฺวิธา ทฺวนฺโท	สมาโส จตุรฏฐธา.

อัพยयीภาวสมาส มี ๒ อย่าง, กัมมธารยสมาส มี ๙ อย่าง,
ทิกุสมาส มี ๒ อย่าง, ตัปฺปุริสสมาส มี ๘ อย่าง,
พหุพพีหิสมาส มี ๙ อย่าง, ทวันทสมาส มี ๒ อย่าง
(รวมทั้งหมด) สมาสมิ ๓๒ อย่าง โดยประการฉะนี้.

ตติตกัณท์

๐ นียาม : ตัทธิตักกัณท์ ๐

“ตัทธิตักกัณท์” ขานรับตำรับศาสตร์
ปัจจัยมากเติมแต่งตำแหน่งหลัง
นามบทเชื่อมต่อก่อพลัง
แทนที่คัพที่ที่ลบพลังมลายไป

“ตลฺลมา ติวริลลิกโต ปรี”
วิเคราะห์นำ “หุตฺวา หิตา” ขยาย
“สฺหิตาติ ตตฺหิตา” ความหมายลาย
ปัจจัยกลายลับต่อข้อนามบท

ประกอบหลังนาม-สฺมาล-ตัทธิตักกัณท์
แทนที่คัพที่ถูกลบจบตามกฎ
แจก “สฺสามเณโร” นามตามปรากฏ
ให้จดจำเนื้อความตามนัยครู

“สฺมณสฺส อปฺจจํ” เร่งวิเคราะห์
ใช้ “เณร” ปัจจัยเจาะให้มองดู
แทนคัพที่ “อปฺจจํ” อันควรรู้
เป็นเหล่ากอบุชพุทธวงค์ ๆ

๐ สุนทรียะแห่งตถุติต : ปัจจยผู้เกือกกุล ๐

“เตลั นามิกานั หิตา” นั้น
วิเคราะห์อรรถรังสรรค์อย่างสร้างสรรค์
“อุปการา ตถุติตา” สถาบัน
ปัจจยนั้นเกือกกุลเพิ่มพูนนาม

คือการใช้ปัจจยมาย่อคัพท
ให้กะทัดรัดลงคงสนาม
เนื้อความเดิมยังอยู่ครบทุกบทความ
งามรูปคัพทงามนัยไร้ราคิ

แทนที่จะกล่าวคำช้านามล้วน
ที่ดูควรแต่ยาวไปในวิถิ
ใช้ปัจจยเชื่อมต่อกอเมถิ
สมคักดีศรีสามเณโรพิจารณเอา

“สมณลล อุปจจ” คำเดิมนั้น
เหล่ากออรรถยัดมันมิลาเงา
ใช้ “เณร” ปัจจยแทนคัพทเก่า
“อุปจจ” ถูกเขลาตบจบกระบวน

ดีกว่ากล่าว “สมณปาจิ” ไว้
ซึ่งยาวไปไม่กระชับกลับสิ้นผล
ตัทธิตช่วยปรุงแต่งอย่างคู่ควร
พจนารถนั้นจวนชวนจดจำ ฯ

ศัพท์กัญ

ศัพท์กัญ (Secondary derivatives) ว่าด้วยการแสดงปัจจัยกลุ่มหนึ่งที่ใช้ประกอบหลังนามบททั้งหลาย เพื่อแทนศัพท์ที่ถูกกลับไป มีวิเคราะห์ว่า ตสฺมา ตวิธสิงคโต ปรัหฺตุวา หิตา สหิตาติ ตทฺธิตา (ปัจจัยทั้งหลาย ซึ่งเป็นไปด้วยกันในเบื้องหลังจากนามบททั้ง ๓ นั้น เพราะเหตุนี้ ชื่อว่าศัพท์) หมายถึง ปัจจัยกลุ่มหนึ่งที่ใช้ประกอบหลังบททั้ง ๓ คือ นามบท, สมาสบท, ตทฺธิบท เพื่อแทนศัพท์ที่ถูกกลับไป เช่น สมณฺสฺส อปจฺจํ สามเณโร (เหล่ากอของสมณะ/สามเณร) มาจาก “สมณ + เณร” โดยใช้ “เณร” ปัจจัยแทน “อปจฺจ” ศัพท์ที่ถูกกลับไป

หรือมีวิเคราะห์อีกอย่างว่า เตสํ นามิกานํ หิตา อุปการา ตทฺธิตา (ปัจจัยทั้งหลายที่เกื้อกูลแก่นามบทเหล่านั้น ชื่อว่า ศัพท์) หมายถึง การใช้ปัจจัยในการย่อคำศัพท์ให้สั้นลง เพื่อให้คำศัพท์มีความกระชับกว่าการใช้นามบทล้วน ๆ แต่เนื้อความยังคงอยู่เท่าเดิม เช่น สมณฺสฺส อปจฺจํ สามเณโร (เหล่ากอของสมณะ/สามเณร) มาจาก “สมณ + เณร” โดยใช้ “เณร” ปัจจัยแทน “อปจฺจ” ศัพท์ ที่ถูกกลับไป ซึ่งเป็นการประกอบนามบทกับปัจจัย แทนที่จะกล่าวว่า สมณฺสฺส อปจฺจํ หรือ สมณาปจฺจํ

๑๑ บทสรุปตัตถิตวิธี : บท + ปัจจัย ๑๑

สรุปความตัตถิตลิจิตหลัก
นำนามบทประจักษ์มาจัดสรร
ประกอบปัจจัยเพิ่มเติมต่อกัน
สร้างคัพท์ใหม่ให้จับพลังกระชั้นความ

ย่อใจความเดิมไว้อย่างได้รูป
เป็นบทสรุปงดงามตามส่นาม
เรียกชื่อตามคัพท์ที่ลบบจบพจนาม
เป็นนิยามนามตัตถิตจำติดใจ

“หมุดตาย หมุดตัตถิต” พินิจวาท
“หมาตาย หมาตัตถิต” ประกาศใจ
ลบบคัพท์ไหนเรียกชื่อนั้นนั้นอย่างไร
เป็นกฎเกณฑ์วางไว้ให้จดจำ

เชกคัพท์ว่า “สมณลล อปจจ”
เป็นเหล่ากอรูปรธรรมอันเลิศล้ำ
ล้ำเรีจรูป “สามเนโร” โกสุมธรรม
ใช้ “เนร” ปัจจัยย้ำแทนคัพท์ไป

เพราะลบกัณฑ์ “อปัจจุ” อันเป็นเหตุ
จึงสมเจตน์เรียกชื่อให้สดใสร
“อปัจจุตัทธิต” สกิตนัย
เป็นหลักชัยเรียนบาลีปรีชาชาญ ๑

องค์ประกอบของตัทธิต

ตัทธิตนั้น ได้แก่ วิธีการสร้างคำศัพท์ใหม่ ที่เกิดจากการนำนามบทมาประกอบกับปัจจัย (ปท + ปัจจัย = ตัทธิต) เพื่อให้เกิดคำศัพท์ใหม่ที่มีความกระชับกว่าเดิม อนึ่ง สำหรับการเรียกชื่อของบทตัทธิตต่าง ๆ นั้นมีมากมาย โดยเรียกตามคำศัพท์ที่ถูกกลับไป ดังมีปริภาสาที่ว่า “หฺมุตาย หฺมุตัทธิต, หฺมาตาย หฺมาตัทธิต” เช่น สมณฺสฺส อปฺจฺจํ สามเณโร (เหล่ากอของสมณะ/สามเณร) มาจาก “สมณ + เณร” โดยใส่ “เณร” ปัจจัยแทน “อปฺจฺจ” ศัพท์ ที่ถูกกลับไป ดังนั้นจึงเรียกตัทธิตนี้ว่า อปฺจฺจตัทธิต เป็นต้น

๑ ลักษณะและประเภทแห่งตัถุธิต ๑

หากกล่าวถึงลักษณะโดยทั่วไป
ตัถุธิตไชรืมีอย่างเดี่ยวเฉลียวฉััน
คือการนำปัจจัยเข้าประชัน
ประกอบทำยนามบทนั้นอย่างมั่นคง

เพื่อใช้แทนเนื้อความคัพทที่ลบบ
ให้บรรจบรูปใหม่ตั้งใจประสงค์
ย่อเนื้อความที่ยาวให้สั้นยง
แต่อรรณะยังดำรงตรงนัยเดิม

แต่หากว่าโดยประเภทที่จำแนก
แบ่งออกแยกเจ็ดประการตระการเสริม
มี “อปัจจตตุธิต” บทประเดิม
เหล่ากอเพิ่มพูนวงศ์พงค้ำพันธุ์

เรียงลำดับหลักเกณฑ์ที่เจนจบ
จนมาพบประเภททำยหมายรังสรรค์
“อพยยตตุธิต” สกิตพลัน
เป็นที่สุดแห่งตัถุธิตอันวิไล

เจ็ดประเภทตถุติตพินิจอรรถ
เป็นบรรทัดไวยากรณ์สว่างไสว
เรียนบาลีรู้หลักประจักษ์ใจ
ย่อมก้าวไกลในศาสตร์พุทธวรคุณ ๙

ลักษณะและประเภทแห่งศัพท์

ศัพท์นั้น เมื่อว่าโดยลักษณะทั่วไปแล้ว มีอย่างเดียวเท่านั้น คือ การนำปัจจัยมาประกอบหลังนามบททั้งหลาย เพื่อแทนศัพท์ที่ถูกลบไป แต่เมื่อว่าโดยประเภทแล้ว มี ๗ ประเภทใหญ่ ๆ ดังนี้ :-

(๑) สามัญญวุตติศัพท์ (general secondary derivative) ศัพท์ทั่ว ๆ ไป แบ่งออกเป็น ๕ ประการ คือ :-

- อปัจจัยศัพท์
- สังสัฎฐาทิอเนกัตถศัพท์
- วิเสสศัพท์
- อัสนัตถิศัพท์
- สังขยาศัพท์

(๒) ภาวศัพท์ (gerundial used as abstract subs.) ศัพท์ที่ลงปัจจัยหลังนามศัพท์ในอรรถ “ภาว” หรือศัพท์ที่มีการลบ “ภาว” ที่มาในรูปวิเคราะห์

(๓) อัพยยศัพท์ (indeclinable numbers and adverbs) ศัพท์ที่ลงปัจจัยหลังนามและสังขยาศัพท์ โดยมีรูปสำเร็จเป็นอัพยยศัพท์

๐ นียาม : อปฺจจตฺตริต ๐

“อปฺจจตฺตริต” สกฺติตอรรรท
ระบຸจັดເທລ່າກອຕາມຂໍອເຊື່ອນ
ລຸງປັ່ຈຈັຍເທລ່າກອຕາມບທບທຸກາກເພື່ອຍຣ
ລບ “ອປັ່ຈຈະ” ອອກເຫື່ອນເປຣື່ອຍນຸຣຸປນາມ

ເກື່ອຍກັບໂຄຕຣຕຣະກຸລພຸນສຸວັສດີ
ຕາມບັນຸຍຸຕີໄວຍາກຣນສຸນທຣສນາມ
ມີປັ່ຈຈັຍເກັ່າຕຸວທຸ່ວເຂຕກາມ
ຣັອຍເຣື່ອຍຕາມລຳດັບຄັພທທຸ່ວ

ຄນ-ຄນາຍນ-ຄນານ ຂານຣັບສັ່ງ
ຄນຍຸຍ-ຄນີ-ຄນິກ-ຄນຍ ປຣະດັບຄຣີ
ຄນວ-ຄນຣ ຣວມກັນເປຣນອຍ່າງດີ
ເກັ່າຕຸວນີ້ໃຊ້ແທນຄັພທທຸ່ວທີ່ລັບໄປ

“ວສີຸກຸຣຸສຸສ ອປຈຈໍ ວາສີຸກຸຣຸ”
ວີເຄຣາະທໍໄຮວຣຸປຄັພທຸ່ວຣັບສມັຍ
ຄືເທລ່າກອວສີຸກຸຣະສຸວ່າງໃຈ
ສຳເຣັຈໄຮວຣຸດຸວຍ “ຄນ” ປັ່ຈຈັຍດຸວງ

ลพ “อปฺจุจ” ออกวางทางวิเคราะห
ปัจจัยเจาะประกอบหลังดังประสงค์
สืบสองสูตรกำกับไว้อย่างมั่นคง
สืบธำรงหลักบาลีคือวิไลซ์ ๑

อปจจตทฐิต

อปจจตทฐิต (denoting lineage) ว่าด้วยตัทฐิตที่ลง
ปัจจัจยหลังนามคัพท์ในอรรถ “อปจจ” ซึ่งเกี่ยวข้องกับโคตร
ตระกูล หรือตัทฐิตที่มีการลบ “อปจจ” ที่มาในรูปวิเคราะห์
มีปัจจัจย ๙ ตัว คือ ฌ, ฌายน, ฌาน, ฌนย, ฌิ, ฌิก, ฌย,
ฌว, ฌนร ปัจจัจย เช่น วสสิฏฐสส อปจจํ วสสิฏฐ (เหล่ากอของ
วสสิฏฐะ) มาจาก “วสสิฏฐ + ฌ” โดยใช้ “ฌ” ปัจจัจยแทน
“อปจจ” คัพท์ที่ถูกลบไป อนึ่ง อปจจตัทฐิต มี ๑๒ สูตร :-

๓๖๑. วา ฌปจจเจ.
๓๖๒. ธาตุลึงเคหิ ปรา ปจจยา.
๓๖๓. เตสํ โฌ โลบิ.
๓๖๔. วุฑฐาทิสรสส วาสโยคนตสส สณเ จ.
๓๖๕. อยฺวณณานญจาโย วุฑฐิ.
๓๖๖. ฌายนณาน วจจวาทีโต.
๓๖๗. ฌนยโย กตติกาทีหิ.
๓๖๘. อโต ฌิ วา.
๓๖๙. อวณโฌ เย โลบปญจ.
๓๗๐. เตสํ วุฑฐิโลปาคมวิการวิปริตาเทสา จ.
๓๗๑. ฌโวปคฺวาทีหิ.
๓๗๒. ฌนร วิธวาทีโต.

๑๑ อเนกตฤตฤติต : ตัทธิตอรรณหฬากหฬาย ๑๑

กล่าวถึง “อเนกตฤตฤติต”
คำศัพท์สฤตอรรณหฬากหฬายส่าย
“สัฏฐุราทฤ” นามตามบรรยาย
อรรณหฬากมายมี “สัฏฐุ” เป็นต้นตัว

ลงปัจจยหฬงนามตามระบบ
ลบกัพทครบในวฤการะหฬไม่หมองมัว
สับแปดปัจจยเรยงกันอยัางพัณพัว
ให้คฤษยทัวเรยนรู้คู้ตารา

ณฤก-ณ-ณอยย และ อฤม-อฤย
อฤก-กฤย-ย-ณอยย ประกาศคู้
กณ-ตา-อายฤตตฤต สฤทาบนา
ส-ฮาลู นำมาประกอบวาง

ยังมี ก-ตฤตก และ วนฤต
อฤก มย เชฤตฐุไม่ทฤงท่าง
รวมสับแปดปัจจยส่ายทางกหลวง
สฤรสร้างคัพทสว้างสกาวยฤ

“ติเลน สัทฺตฺฐิ เตลิกิ”
วิเคราะห์ย่ำระคนงานนำสมัย
จาก “ติล + นิก” สำเร็จไซริ
ย่อความไว้ด้วย “นิก” ปัจจัยดวง

ลป “สัทฺตฺฐิ” ออกบอกความหมาย
สืบสืบตรขยายความไม่หลอกลวง
เรียนบาลีซึ่งอรรถธรรมทั้งปวง
ประดับสรวงพุทธศาสตร์ปราชญ์นรินทร์ ฯ

อเนกตฤตฤติต

อเนกตฤตฤติต หรือ สัสมุจฺฐาฑิอเนกตฤตฤติต (various meanings) ว่าด้วยตฤติตที่ลงป้จจัยหลังนามคัฑฑ์ในอรรณมากมาย มีอรรณ “สัสมุจฺฐ” เป็นตััน หรือตฤติตที่มีการลบบ “สัสมุจฺฐ” เป็นตัันที่มาในรูปีวิเคราะฑ์ มีป้จจัย ๑๘ ตั้ว คือ ฦก, ฦ, ฦเยย, อิม, อีย, อิก, กีย, ย, ฦย, กฦ, ตา, อายิตตต, ล, อาล, ก, ตตก, วนต, มย ป้จจัย ฦกป้จจัย เช่น ติเลน สัสมุจฺฐั เตลิกั (อัันระคนแล้วด้วยงา) มาจาก “ติล + ฦก” โดยใช่ “ฦก” ป้จจัยแทน “สัสมุจฺฐ” คัฑฑ์ที่ถูกลบไป อนึ่ง อเนกัตฤตตฤติต มี ๑๔ สูตร :-

๓๗๓. เยน วา สัสมุจฺฐั ตรติ จรติ วหติ ฦโก.

๓๗๔. ตมธิเต เตนกตาทิสนุฑิธานนียอคสิปุปฦณทชัวิกตฤเตสุจ.

๓๗๕. มา ยุนมาคโม รุฑาเน.

๓๗๖. ฦ ราคา ตสเสทมฦญตฤเตสุ จ.

๓๗๗. อาตฤตฤจ.

๓๗๘. ซาตาทีนมิมียา จ.

๓๗๙. สมุฑฤเต กฦณณา.

๓๘๐. คามชนพนุฑุสหายาทีหิ ตา.

๓๘๑. ตทสุส รุฑานมิโย จ.

๓๘๒. อุปมตฤายิตตตฤ.

๓๘๓. ตนุฑิสสิตฤเต โล.

๓๘๔. อารุ ตพพหุเล.

๓๘๕. ตปฺปกตฺวจเน มโย.

๓๘๖. เอเตสโม โลเป.

๐ สุนทรียะแห่งภาวตถิธิต ๐

“ภาวตถิธิต” ก่อพจนารถ
ปัจจัยสาดประกอบหลังนามคัพพที่ได้
ลงในอรรถ “ภาว” อันกว้างไกล
ลบลัพพที่ไซริในวิเคราะห์ที่เจาะจง

อัน “ภาว” นี้คือปวัตตินิมิต
เป็นแดนผลิตความรู้ประสงค์
เหตุบัญญัติคัพพที่สว่างอย่างจำนง
สัมพันธตรงขั้วจิตวิภาตวาร

มีปัจจัยเจ็ดตัวที่วาระเบียบ
ควรจะเทียบจดจำตามขานถาวร
ณฺย-ตฺต-ตา สงฺาตระการ
ตฺตณ-ณฺยย ขานบทตามกตเกณท์

ยังมี ณ-กณฺ ปัจจัยใช้แทนที่
สร้างสุนทรียรูปคัพพที่ไม่พับเพน
“อโรคสุส ภาโว” ตามประเด็น
สำเร็จเป็น “อาโรคฺย” ส้าราญกาย

มาจาก “อโรค” บวก “ณฺย” บท
ย่อความพจน์ความเป็นไปไม่เหือดหาย
ลบคัพท์ “ภาว” ออกจากใจความราย
ปัจจัยกลายเป็นค่าสภาพ

มีตามสูตรกำกับบริบท
เรียนบาลีซึ่งอรรถอนุสรณ์
“ภาวตฺตริต” พินิจพจนสุนทร
เป็นบทตอนเลิศล้ำทางธรรมเอย ๙

ภาวตทฐิต

ภาวตทฐิต (gerundial used as abstract subs.)
ว่าด้วยตทฐิตที่ลงปัจจยหลังนามศัพทในอรรถ “ภาว” หรือ
ตทฐิตที่มีการลบ “ภาว” ที่มาในรูปวิเคราะห์ คำว่า “ภาว”
ในที่นี้ หมายถึง ปวัตตินิมิตที่เป็นแดนเกิดความรู้และคำศัพท
(สาเหตุแห่งการบัญญัติคำศัพท) อนึ่ง “ภาว” ศัพทนี้ จะต้อง
สัมพันธ์กับฉฐฐฐวิภตติเสมอ มีปัจจย ๗ ตัว คือ ญย, ตต, ตา,
ตตน, ญยย, ญ, กญ ปัจจย เช่น อโรคสส ภาโว อโรคญ
(ความเป็นผู้ไม่มีโรค) มาจาก “อโรค + ญย” โดยใช้ “ญย”
ปัจจยแทน “ภาว” ศัพทที่ถูกลบไป อนึ่ง ภาวตทฐิต มี ๓ สูตร
:-

๓๘๗. ญยตตตา ภาเว ตุ.

๓๘๘. ญ วิสมาทิหิ.

๓๘๙. รณญียาทิโต กญ.

๐ วิเสตตทริต : ตัทธิตแห่งความยิ่งหย่อน ๐

“วิเสตตทริต” ฟินิจอรรถ

ระบุงัดหลังคุณนามพยากรณ์
ลงปัจจัยในอรรถ “วิเสต” ตอน
ลบกัณฑ์ข้อในวิเคราะห์ที่จัดวาง

หมายคุณสมบัติมากที่ปรากฏ
รวมความบทยอดวิเสตไม่จัดจำ
คือความยิ่งยั้งขึ้นไปในทุกทาง
ปัจจัยสร้างทำตัวเด่นประจักษ์นัย

ตร-ตม นิยมใช้คู่เคียงบท
อิถิก กำหนดจดจำได้
อีย-อิฏฐุ เรียงตามลำดับไป
ประกอบไชร้แทนความยิ่งหย่อนพรรณนา

“วิเสเสน ปาโปติ ปาปตโร”
วิเคราะห์ใ้รู้ผู้เลวกว่าปรารถนา
มาจาก “ปาป” บวก “ตร” ปัจจัยมา
แทนคำว่า “วิเสต” ที่หายไป

ลบกัณฑ์นั้นออกพลันถ้าเรัจรูป
เป็นบทสรุปคัณฑ์ใหม่สว่างไสว
มีแปดสูตรกำกับรับนัยไว้
เรียนบาลีให้ยิ่งยงคงคุณธรรม ๑

วิเสสตัทธิต

วิเสสตัทธิต (special locative, superiority) ว่าด้วย ตัทธิตที่ลงปัจจัยหลังนามศัพท์ (คุณนาม) ในอรรถ “วิเสส” หรือตัทธิตที่มีการลบ “วิเสส” ที่มาในรูปวิเคราะห์ คำว่า “วิเสส” ในที่นี้ หมายถึง คุณสมบัติที่มากกว่าปกติทั่วไป และยังรวมไปถึง “อติวิเสส” อีกด้วย มีปัจจัย ๕ ตัว คือ ตร, ตม, อีสิก, อिय, อิกฺฐ ปัจจัย เช่น วิเสเสน ปาโปติ ปापโตร (ผู้เลวกว่า) มาจาก “ปาป + ตร” โดยใช้ “ตร” ปัจจัยแทน “วิเสส” ศัพท์ที่ถูกลบไป อนึ่ง วิเสสตัทธิต มี ๘ สูตร :-

๓๙๐. วิเสเส ตรตมิสิกียิกฺฐา.
๓๙๑. วุฑฒสฺส โช อियิกฺฐฺส.
๓๙๒. ปสฺตถสฺส โส จ.
๓๙๓. อนฺตีกสฺส เนโท.
๓๙๔. พาฬฺหสฺส สาโร.
๓๙๕. อปฺปสฺส กณ.
๓๙๖. ยฺวานญ.
๓๙๗. วนฺตุมนฺตฺวินญ โลโป.

๐ นียาม : อสฺสตุถิตฺตริต ๐

“อสฺสตุถิตฺตริต” ถิขิตพจนั
นามบทเต็มปัจจัยไม่สงลัย
ลงในอรรถ “อสฺสตุถิ” วิภาคไป
ลบกัฟทไชรในวิเคราะห์ที่เจาะจง

“อสฺส” กับ “อตฺถิ” สนธิบท
ตัดปรากฏของเขามีตามประสงค์
ใช้ปัจจัยสืบลงตัวช่วยอ้าง
สืบพะวงวงศ์นามตามตำรา

วี-โส-อิธ และ ว-อาล
ลี-อิก-อี เรียงขานผ่านอักษร
ร-วนฺตุ-มนฺตุ บทสุนทร
อิก ณ ตอนท้ายสุดปัจจัยมี

“เมธา อสฺส อตฺถิตฺติ เมธาวิ”
พจนารถ “ผู้มีปัญญา” เป็นรากี
มาจาก “เมธา” บวก “วิ” รุจี
ย่ออรรถดีแทนคัฟทที่ลับไป

ลพ “อสุตถิ” ออกบอความหมาย
ปัจจัยกหลายสร้างคัพทสว่างไสว
มีแปดสูตรกำกับรับนัยไว้
เรียนบาลีให้ยิ่งยงคงปรีชา ๆ

อสุสตุถิตทฐิต

อสุสตุถิตทฐิต (denoting endowment) ว่าด้วย
ตฐิตที่ลงปัจจัยหลังนามศัพท์ในอรรถ “อสุสตุถิ” หรือตฐิต
ที่มีการลบ “อสุสตุถิ” ที่มาในรูปวิเคราะห์ คำว่า “อสุสตุถิ”
ตัดบทเป็น “อสุส + อตุถิ” มีปัจจัย ๑๒ ตัว คือ วิ, โส, อิล, ว,
อาล, สี, อิก, อี, ร, วนตุ, มนตุ, ณ ปัจจัย เช่น เมธา อสุส อตุถิ
ติ เมธาวิ (ผู้มีปัญญา) มาจาก “เมธา + วิ” โดยใช้ “วิ” ปัจจัย
แทน “อสุสตุถิ” ศัพท์ที่ถูกกลับไป อนึ่ง อัสนัตถิตตฐิต มี ๘
สูตร :-

๓๙๘. ตทสุสตุถิตี วิ จ.
๓๙๙. ตปาทีโต สี.
๔๐๐. ทณฺหาทีโต อิกอี.
๔๐๑. มธฺวาทีโต โร.
๔๐๒. คุณาทีโต วนตุ.
๔๐๓. สตุยาทีหิ มนตุ.
๔๐๔. आयुस्सुकारास मनुत्तुमहि.
๔๐๕. สทฺธาทีโต ณ.

๐ วิธีแห่งสังขยาตฺตริต ๐

อันว่า “**สังขยาตฺตริต**” วิศิษฏ์อรรถ
ประกอบบทสังขยาเป็นคำงาน
ระบุมความจำนวนเป็นเกณฑ์การ
จัดตระการแบ่งไว้ได้สองแนว

หนึ่ง “**ปุรณสังขยาตฺตริต**”
บอกจริตลำดับที่มีคลาดแคล้ว
ลบ “ปุรณ” ทิ้งไปในรูปแนว
วิเคราะห์แล้วเหลือปัจจัยไว้ห้าตัว

มี ม-ถ-ฐ-ตีย และ อี
เปรียบดั่ง “ปณจโม” ที่ห้าน่ายวนยัว
“ปณจ” บวก “ม” ปัจจัยไว้แนบตัว
สืบสองสูตรถ้วนทั่วจำให้ดี

สอง “**อนเนกตถสังขยาตฺตริต**”
มุ่งพินิจปริมาณอันมากสั้น
ใช้ ก ปัจจัยหนึ่งเดียวเคียงวจิตน
ในอรรถผลปริมาณที่ลบไป

ตั้ง “ทวิโก” มีประมาณจำนวนสอง
“ทวิ” บวก “ก” ตระกອງสอดประสานได้
หนึ่งสูตรสั้นจดจำให้ขึ้นใจ
มรรคผลในบาลีพลีเพื่อธรรม ๑

สงขยาตทฐิต

สงขยาตทฐิต (numerical derivatives) ว่าด้วยตฐิตที่ลงป้งจ้ยหลังสงขยาศัพท์ในอรรณซึ่งเกี่ยวข้องกั้งจำนวนการนับ แบ่งเป็น ๒ ประเภท ได้แก่ :-

- ปุรณสงขยาตทฐิต คือ ตฐิตที่ลงป้งจ้ยหลังสงขยาศัพท์ในอรรณ “ปุรณ” หรือตฐิตที่มีการลบ “ปุรณ” ที่มาในรูปวิเคราะห้ มีป้งจ้ย ๕ ตัว คือ ม, ถ, ฐ, ตีย เช่น ปณจณนั ปุรโณ ปณจโม (ที่ห้า) มาจาก “ปณจ + ม” โดยใช้ “ม” ป้งจ้ยแทน “ปุรณ” ศัพท์ที่ถูกลบไป มี ๑๒ สูตร :-

๔๐๖. สงขยาปุรณ โม.

๔๐๗. จตฺจเฉหิ ถฐา.

๔๐๘. ส ฉสส วา.

๔๐๙. ทวิที้หิ ตโย.

๔๑๐. ตียะ ทุตานิ จ.

๔๑๑. เตสมทตฺตูปปนอ อทตฺตตฺตทิวทตฺตทียทตฺตตฺตติยา.

๔๑๒. เอกาทิต ทสสสี.

๔๑๓. คณเน ทสสส ทวิทิจตฺตปณจฉสตตอฏฐนวกานั
วิทิจตฺตารปณญาฉสตตาสนวา โยสุ โยนณจิสมาสีฐิติตฺตติ.

๔๑๔. ตี จ.

๔๑๕. ทสทสกํ สตํ ทสกานํ สตํ สหสฺสยจ โยมฺหิ.

๔๑๖. ยาว ตทฺตุตฺริ ทสคฺณิตยจ.

๔๑๗. สกนาเมหิ.

- อเนกตฺถสงฺขยาตทฺธิต คือ ตั้ทฺธิตที่ลงปัจจยฺล้งสงฺขยา ศัพท์ในอรรถมากมายมีอรรถ “ปริมาณ” เป็นต้น หรือ ตั้ทฺธิตที่ มีการลบ “ปริมาณ” ที่มาในรูปวิเคราะห์มี ปัจจัย ๑ ตัว คือ ก ปัจจัย เช่น เทว ปริมาณานิ อสฺสาตี ทฺวิโก (มีปริมาณ ๒) มาจาก “ทฺวิ + ก” โดยใช้ “ก” ปัจจัยแทน “ปริมาณ” ศัพท์ที่ถูกลบไป มี ๑ สูตร :-

๔๑๘. ทฺวาตีโต โกเนกตฺถे จ.

๐ นิยาม : อพยยตฺถิต ๐

อัน “**อพยยตฺถิต**” ถิ่นิตหลัก
ลงวิภาคหลังนามและสังขยา
เป็นอพยยศัพท์นับเนื่องมา
คงรูปาไม่เปลี่ยนแปลงแต่เดิมไป

ทั้งสามถึงคําสองวจนะมีลักษณะรูป
ตามแบบสูตรวิชาการที่งานไข
มีสืบปัจจัยวางเรียงเพียงระบิล
ให้ยลยินจดจำคำเกล้าไทย

กขตตุ-ธา-ชฌัม ประจําบท
โธ-ธา-ถํ ปราบกฎบทสมัย
ถตฺตา-ชช-ชชฺ และ ตน ไชร์
รวมสืบตัวฟังไว้ในตำรา

ห้าสูตรถ้วนจัดวางเป็นระบบ
เนื้อหาครบถ้วนถ้อยร้อยภาษา
เช่น “**สตัดกขตตุ**” นำพิจารณา
“**สตัด**” มาบวก “**กขตตุ**” คุมกฎเกณฑ์

แปลว่าเจ็ดครั้งคราววาระเจ็ด
แจ้งถ้าเรัจรูปคัพทที่ไม่ปรับเปลี่ยน
เป็นความรู้อาภที่พากเพียร
หมั่นอ่านเรียนแจ้งจิตวิทยากร ๗

อพยยตฺทิต

อพยยตฺทิต (indeclinable adverbs) ว่าด้วยตฺทิต ที่ลงปัจจัยหลังนามศัพท์และสังขยาศัพท์ โดยมีรูปสำเร็จเป็น อพยยศัพท์ คือ ไม่มีการเปลี่ยนแปลงในลิงค์ทั้ง ๓ และวจนะ ทั้ง ๒ มีปัจจัย ๑๐ ตัว คือ กฺขตฺตํ, ธา, ชณฺ์, โส, ธา, ถํ, ถตฺตา, ชช, ชช และ ตน ปัจจัย เช่น สดต วารา สดตตฺกฺขตฺตํ (วาระเจ็ด/เจ็ดครั้ง) มาจาก “สดต + กฺขตฺตํ” รูปสำเร็จเป็น อพยยศัพท์ อนึ่ง อพยยตฺทิต มี ๕ สูตร :-

- ๔๑๙. เอกาทิโต สกิสฺส กฺขตฺตํ.
- ๔๒๐. วิภาเค ธา จ.
- ๔๒๑. สพฺพนาเมหิ ปการวจนเ ตฺ ธา.
- ๔๒๒. กิมิเมหิ ถํ.
- ๔๒๓. ยทนฺอุปนฺนา นิปาตนา สีชณฺนติ.

๑ บทสรุป : ตัทธิศ ๓ ประการ ๑

เจ็ดประเภทตัทธิศพิศจำแนก
ประมวลแยกกลุ่มใหญ่ให้ศึกษา
หนึ่ง “**สามัญญวุดติ**” มนตรา
หลังนามและตั้งขยาวางปัจจัย

ลงในอรรถทั่วไปนัยวิเคราะห์
รูปเสนาะสุทธนามคุณนามไว้
ทั้งสามถึงค์ผันแปรเปลี่ยนแปลงไป
ห้ากลุ่มใหญ่แบ่งย่อยไว้พึงจดจำ

สอง “**ภาวตัทธิศ**” ลีขิตจัด
อรรถควมมี-ความเป็นแน่นยำ
หลังนามคัพทลงปัจจัยประกอบคำ
สุทธนามเลิศล้ำประจำการ

นปุงลกลิงค์โดยมากหลากรูปคัพท
“ตา” ปัจจัยตัวกำกับรับขนาน
เป็นอดีตถึงค์รุ่งโรจน์โชติชัชวาล
ตามแบบแผนโบราณท่านตราไว้

ตาม “อภยัตถิต” ประดิษฐ์จบ
นามรูปพบคงที่มีห้วงไหว
ตามลึงค์สองวณะละรูปไป
ไม่แปรเปลี่ยนลักษณะให้ระคายเคือง

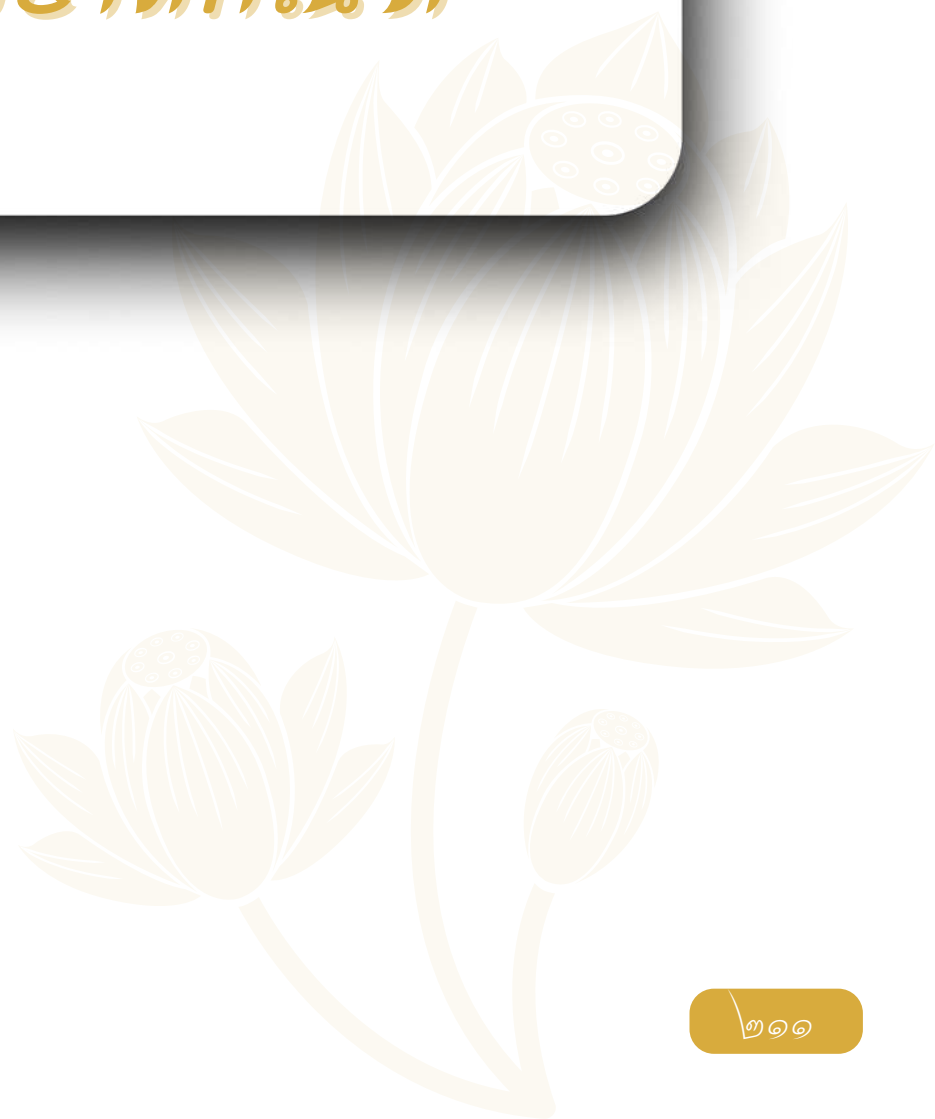
ลงหลั่งนามหลั่งสังขยาพากล่าวอ้าง
เป็นแนวทางเรียนบาลีศรีประเทือง
สรุปตามตถิตให้รุ่งเรือง
เป็นความรู้เนื่องนิตยคุศิษย์บาลี ฯ

ตัทธิต ๓ ประเภท

อนึ่ง ตัทธิตทั้ง ๗ ประเภทนั้น สามารถประมวลลงเป็น ๓ ประเภทใหญ่ๆ ได้ ๓ ประเภท ดังนี้ :-

- สามัญญวุดติตัทธิต คือ ตัทธิตที่ลงปัจจัยหลังนามศัพท์ และสังขยาศัพท์ในอรรถสามัญต่างๆ ไป รูปสำเร็จเป็น ได้ทั้งสุทธนามและคุณนาม และเป็นได้ทั้ง ๓ ลิงค์ แบ่ง ออกเป็น ๕ ประเภท คือ อปัจจตัทธิต, อเนกัตถตัทธิต, วิเสสตัทธิต, อัสนัตถิตตัทธิต และสังขยาตัทธิต
- ภาวตัทธิต คือ ตัทธิตที่ลงปัจจัยหลังนามศัพท์ในอรรถ “ภาว” หรือตัทธิตที่มีการลบ “ภาว” ที่มาในรูป วิเคราะห์ รูปสำเร็จเป็นสุทธนามเท่านั้น โดยมากเป็น นปุงสกลิงค์ (ยกเว้น ตา ปัจจัย ใช้เป็นอิตถิลิงค์)
- อัพยยตัทธิต คือ ตัทธิตที่ลงปัจจัยหลังนามศัพท์และ สังขยาศัพท์ โดยมีรูปสำเร็จเป็นอัพยยศัพท์ คือ ไม่มี การเปลี่ยนแปลงในลิงค์ทั้ง ๓ และวจนะทั้ง ๒

ธำชฌยาดกัณฐ์

๑ อาชยตกัณฑ์ : มหัทศจรยแห่งคำกิริยา ๑

อันชั้นตอน “อาชยตกัณฑ์” รจนา
กล่าวถึงกิริยาการอันหลากหลาย
ทั้งยื่นเดินนั่งนอนสุนทรราย
กินดื่มทำพูดขยายบรรยายความ

“กริย์ อาจิขตตี อาชยต”
พจน์ลำน่างานไซในคำถาม
ชื่อว่าอาชยตบทยปราภนาม
คือกิริยาทุกโมงยามที่ล้ำแดง

โครงสร้างบทสวดโดยสามส่วน
“ธาตุ” สกมโดยกระบวนไม่เคลือบแฝง
ลง “ปัจจัย” “วิภตติ” ทั้งจัดแจง
ประกอบแต่งเป็นคำที่สมบุรณ์

ตั้งตัวอย่าง “ปริโส มคคํ คจขติ”
บุรุษเดินตามวิถีไม่เลื่อมสูญญ
“คจขติ” เป็นกิริยาพาเพิ่มพูน
บริบูรณ์ด้วยเครื่องปรุงปรับแต่งกัน

“คมุ” ธาตุบ่งบอกการเยื้องย่าง
“อ” ปัจจัยเคียงข้างสร้างสีสัน
อีก “ติ” วิภัติจัดกัตตาโดยฉับพลัน
ระบุมุรุษนั้นคือ “ปุริโส”

เรียนบาลีรู้ซึ่งถึงรากศัพท์
เพื่อลำดับธรรมะมหาศาล
อาชยาตไขความพิสดาร
สืบตำนานภาษาพุทธวจนะเอย ฯ

อาชยตกัณท์

อาชยตกัณท์ (The verb) ว่าด้วยการแสดงวิธีประกอบคำกริยาศัพท์ คำว่า อาชยต คือ คำศัพท์ที่กล่าวหรือแสดงกริยาทั้งหลาย มีการยืน เดิน นั่ง นอน กิน ดื่ม ทำ พูด และ คิด เป็นต้น มีวิเคราะห์ว่า กริยํ อาจิกฺขตีติ อาชยตํ กริยาปทํ (ย่อมกล่าวกริยา เพราะเหตุนี้ ชื่อว่า อาชยต ได้แก่ กริยาปท) หมายถึง คำศัพท์ที่กล่าวหรือแสดงกริยา โดยการนำ “ธาตุ (verbal root), ปัจจัย (suffix), วิภัตติ (case ending)” มาประกอบกัน เช่น ปุริโส มคคํ คจจติ (บุรุษย่อมนไปสู่หนทาง) ในตัวอย่างนี้ บทว่า “คจจติ” เป็นบทกริยาอาชยต สามารถแยกส่วนได้ ดังนี้ :-

- “คมฺ ธาตุ” ทำหน้าที่ระบุถึงกริยาการไป
- “ติ วิภัตติ” ทำหน้าที่ระบุถึงกัตตา คือ “ปุริโส”
- “อ วิภณปัจจัย” ทำหน้าที่ประกอบคำเพื่อให้คำศัพท์สมบูรณ์

๐ ความสัมพันธ์แห่งธาตุและวิภัติ ๐

แม้วิภัติมิได้ซึ่งกิริยา
โดยตรงแท้แต่ที่ว่าอย่าสงสัย
หากขาดวิภัติจัดวางอย่างคลาไคล
ล้าพังธาตุก็มีได้ให้ใจความ

ไม่สามารถประกาศข้อกิริยา
ที่บ่งบอกบทเวลาตามนิยาม
วิภัติจึงชื่อว่าอาชยาตตาม
เป็นนามขานผู้กล่าวบทพจน์กิริยา

ด้วยนัยแห่งนันทริกนัย
ที่เชื่อมโยงสนิทในทุกมหา
ไม่แยกจากพราภกันทุกเวลา
ดูจวิญญาณคู่กายาสถาพร

วิภัติเป็นฐานผู้อาศัย
ธาตุนั้นเป็นฐานะให้อติคร
ต้องประกอบรวมกันเป็นบทตอน
จึงสะท้อนเนื้อหาในอรรถกถา

เพราะสัมพันธแน่นแฟ้นไม่แยกขาด
จึงยกนามอาชยาดประกาศค่า
ให้วิภัตติเป็นผู้กล่าวกริยา
โดยปริยายแสดงมาอย่างสมบุรณ์

เรียนบาลีรู้ลึกถึงรากฐาน
วิชาการสืบสานไม่สิ้นสูญ
ประกอบธาตุวิภัตติจัดเกอกุล
มันเพิ่มพูนความรู้แจ้งในธรรมเอย ๆ

ความสัมพันธ์แห่งธาตุและวิภัติ

ถึงแม้ว่าวิภัติ จะมีได้ระบุงถึงกิริยาการกระทำโดยตรง แต่ถ้าขาดวิภัติเสียแล้ว มีลำพังเพียงธาตุอย่างเดียว ก็ไม่สามารถที่จะกล่าวกิริยานั้น ๆ ได้ ดังนั้น จึงถือว่า แม้วิภัติ จะมีได้กล่าวกิริยาโดยตรง แต่ก็สามารถเรียกวิภัตตินั้นว่า อาชายาต (ผู้กล่าวกิริยา) ได้โดยนानันตริกนัย (นัยที่ไม่สามารถจะแยกกันได้) กล่าวคือ ในบทอาชายาตานี้ วิภัติ เป็นฐานี (ผู้อาศัย) ส่วนธาตุเป็นฐานะ (ที่อาศัย) วิภัติกับธาตุ เป็นสิ่งที่ต้องประกอบรวมอยู่ด้วยกันเสมอ ไม่สามารถจะแยกกันได้ ดังนั้น วิภัติจึงได้ชื่อว่าเป็นผู้กล่าวกิริยาไปโดยปริยาย

๐ ลักษณะแห่งอาชญาตบต ๐

อนึ่งลักษณะอาชญาตประกาศพจน์
ท่านกำหนดระเบียบไว้อย่างให้หมาย
ท่านพุทธปปีเยผู้บรรยาย
วางขยายข้อวัตรจัดกระบวน

หนึ่งนั้นมี **“สามกาล”** ขานกำหนด
อดีตปรากฏปัจจุบันมันสงวน
อีกอนาคตไกลไปยังห่างหวน
บอกเวลาสอบสวนเนือความนัย

สองมี **“สามบุรุษ”** ชุดจัดแบ่ง
ท่านแสดงปฐม-มัธยม-อุดมไซ
สามคือ **“ศัพท์กล่าวกริยา”** อากาโรไป
ล้ำแดงนัยการกระทำที่สำคัญ

สี่คือมี **“สามการก”** ยกมากกล่าว
เป็นเรื่องราวผู้ทำกรรมประสงค์นั้น
ประกอบบตบาทเน้นเจ็ญผูกพัน
ตามต้นลักหนาชั้นของพจนา

ห้าลักษณะสำคัญ **“ไม่มีสิ่งค์”**
ทั้งสามสิ่งปุง-อดีตไม่มีหนา
นปุงสกสิ่งค์ก็สิ้นไว้ในกิริยา
ต่างจากนามที่แบ่งมาตามเพศพรรณ

หกนั้นมี **“สองวจนะ”** จะระบุ
เอก-พหูพจน์จัดแบ่งตามสิ้น
รวมเป็นหลักอาขยาตบทที่ครบครัน
เพื่อสืบชันการแปลธรรมให้จำเริญ ๑

ลักษณะแห่งอาชยาต

ลักษณะของบทอาชยาตนั้น ท่านอาจารย์พุทธปปิยะ ได้แสดงไว้ว่า มี ๓ กาล, มี ๓ บุรุษ, เป็นศัพท์ที่กล่าวกริยา, มี ๓ การก, ไม่มีลิงค์ทั้ง ๓, และมี ๒ วจนะ โดยมีสังคหคาถาว่า

ยํ ติกาลํ ติปุริสํ   กุริยาวาจิ ติการกํ
อติลิงค์ ทวิวจนํ   ตทาขยาตนฺติ วุจจติ.

บทใด มี ๓ กาล, มี ๓ บุรุษ, กล่าวกริยา, มี ๓ การก, ไม่มีลิงค์ทั้ง ๓ และมี ๒ วจนะ บทนั้น เรียกว่า อาชยาต.

มีอธิบายโดยสังเขป ดังนี้ :-

- : มี ๓ กาล (ติกาลํ)   อดีต, ปัจจุบัน, อนาคต
- : มี ๓ บุรุษ (ติปุริสํ)   ปฐมบุรุษ, มัชฌิมบุรุษ, อุตตมบุรุษ
- : กล่าวกริยา (กุริยาวาจิ)   เป็นศัพท์ที่กล่าวกริยามีการยีนฯ
- : มี ๓ การก (ติการกํ)   กัตตุ, กัมมะ, ภาวะ
- : ไม่มีลิงค์ทั้ง ๓ (อติลิงค์)   ไม่เป็นอิตถิลิงค์, ปุงลิงค์, นปุงสกลิงค์
- : มี ๒ วจนะ (ทวิวจนํ)   เอกวจนะ, พหุพจนะ

หมายเหตุ :-

ศัพท์ที่เป็นเหตุกัตตุวากนับนีเนื่องในกัตตการก และศัพท์ที่เป็นเหตุกัมมวากนับนีเนื่องในกัมมการก ทั้งนี้เพราะความหมายของเหตุวัตถะที่มีปรากฏในศัพท์เหล่านั้น มิใช่เป็นความหมายของอาชยาตวิภัตติ แต่เป็นความหมายของกาไรตปัจจัย

๑ บทสรุป : อาชญาตกัณฑ์ ๑

อันคำศัพท์อาชญาตประกาศอรรถ
สमानพจน์จัดระเบียบตามวิถี
นำธาตุวางอย่างถูกหลักมรรคาดี
ผสมกับปัจจัยมีที่มาตาม

ประกอบด้วยวิภัติเป็นที่สุด
จึงสมมุติสำเร็จรูปประโยคข้าม
เป็นमुखยกิจริยาสง่างาม
คุมพากย์ความประโยคหลักประจักษ์นัย

เล่มอนเจ้มทศัฏฐ์ทางกิริยา
ให้เนื้อหาบาลีนั้นสว่างไสว
อึ้งหัวข้อหลักสูตรจำแนกไป
สืบประการจัดไว้ในกัณฑ์นี้

เริ่มด้วย **“วิภัติวิธีธาน”** เป็นปฐม
วางระเบียบเงื่อนไขอย่างถ้วนถี่
ดำเนินเรื่องเปรี๊ยะปราชญ์ศาสตร์มุนี
ให้ครบถ้วนกระบวนชี้หน้าวิถี

จนกระทั่งบทท้ายสุดหยุดประสงค์
“ธาตุปัจจนุตนย” ไชขาน
เป็นลำดับขอบเขตอันตระการ
เพื่อสืบสานพุทธพจน์บทบาลี

เรียนรู้อีกสักฝนจนประจักษ์
คือหัวใจล้ำค่าผูกพันในวิถี
รู้กริยารู้อรรถธรรมคัมภีร์
รุ่งเรืองด้วยปัญญาเม็ดตลอดกาล ฯ

บทสรุป : อาชยตกัณท์

สรุป :- อาชยต คือ คำที่มีการประกอบธาตุ ปัจจัย และวิภัตติ เข้าด้วยกัน เพื่อสร้างคำศัพท์ที่กล่าวหรือแสดง กิริยา รูปสำเร็จใช้เป็นมุขยกิริยา คือ เป็นกิริยาคุมพากย์ใน ประโยคบาลี อนึ่ง ในอาชยตกัณท์ จำแนกหัวข้อออกเป็น ๑๐ ประการ ดังนี้ :-

- วิภตฺติวิธาน
- วิภทฺทวิธาน
- ฐวาทิคณ
- รุธวาทิคณ
- ทิวาทิคณ
- สุวาทิคณ
- กิยวาทิคณ
- ตนวาทิคณ
- จุรวาทิคณ
- ธาตุปัจจยนฺตนย

๑ วิภตฺตีวิธาน : การจำแนกอรรถแห่งธาตุ ๑

อันว่าด้วย “วิภตฺตีวิธาน” ขยายอรรถ
สรรพพจน์บทรธาตุประกาศซึ่ง
ลงท้ายธาตุเพิ่มพลังสร้างพจน์
จำแนกที่อรรถสารประการไกล

“กาลาทิวเสน ธาตุวตถุ”
ท้วงทำนองท่องจำนำขานใจ
“วิภตฺตีติ วิภตฺตีโย” สว่างใน
จำแนกนัยกาลเวลาระบุความ

ทั้งกาล-บท-วจนะและบุรุษ
อีกจากพิศุทธิสมสมสนาม
ล้วนอาศัยวิภตฺตีบทมากอยตาม
เผยเนื้อความซ่อนเร้นในธาตุนั้น

ตั้งตัวอย่าง “คจฺจติ” วิถึรุ่ง
“คมุ” มุ่งหมายการไปไม่แปรผัน
ลง “อ” ปัจจัยเชื่อมประคองกัน
“ติ” วิภตฺตีนั้นจำแนกแจ้งแสดงบท

เป็นปัจจุบันกาลขานกาลย้า
ปรลลขบขงมล้าตามกำหนด
เอกวจนะบ่งข้มปราคฏ
ปฐมบुरुษครบสุตรพิสดาร

อีกเป็นกัตตวจากผู้กระทำ
ลือความหมายเล็ล้าตามบรรหาร
เรียนวิภัตติจำแนกหลักอัครสถาน
ลือบระการพุทธพจน์บทยาลล ๗

วิภตฺติวิธาน

วิภตฺติวิธาน (case ending, conjugation) ว่าด้วยการแสดงวิธีการลงวิภตฺติอาขยาต คำว่า วิภตฺติ คือ ศัพท์ที่ถูกรวบรวมไว้หลังธาตุ ทำหน้าที่จำแนกหรือแจกแจงอรรถของธาตุมี กาล บท วจนะ บุรุษ วาจก มีวิเคราะห์ว่า กาลาทิวเสน ธาตุวตถ์ วิภชนตฺติ วิภตฺติโย (ย่อมนำแจกแจงอรรถของธาตุด้วยอำนาจแห่งกาลเวลาเป็นต้น เพราะเหตุนี้ ชื่อว่า วิภตฺติ) หมายถึง เป็นศัพท์ที่จำแนกหรือแจกแจงอรรถของธาตุ เพื่อให้ทราบถึง กาล บท วจนะ บุรุษ และวาจก เป็นต้น เช่น คจจติ (ย่อมนำ) มาจาก “คมฺ + อ + ติ” โดยที่ “ติ วิภตฺติ” สามารถจำแนกได้ ดังนี้ :-

- จำแนกกาล เพื่อให้ทราบว่าปัจจุบันกาล
- จำแนกบท เพื่อให้ทราบว่าปรัสสบท
- จำแนกวจนะ เพื่อให้ทราบว่าเอกวจนะ
- จำแนกบุรุษ เพื่อให้ทราบว่าปฐมบุรุษ
- จำแนกวาจก เพื่อให้ทราบว่ากัตตฺวาจก

วิภตฺติที่ได้ชื่อว่าอาขยาต ในฐานะเป็นผู้ทำหน้าที่กล่าวกริยานั้น แบ่งออกเป็น ๘ หมวด ดังนี้ :-

- วัตตมานาวิภตฺติ
- ปัญจมีวิภตฺติ
- สัตตมีวิภตฺติ
- ปโรกขาวิภตฺติ
- หิยยัตตนิวิภตฺติ
- อชชัตตนิวิภตฺติ
- ภวิสสันตวิภตฺติ
- กาลาติปัตตนิวิภตฺติ

มี ๕๒ सूत्र :-

๔๒๔. गुवाथो चोत्तवो.
๔๒๕. चातुस्रसुतो लोपोनेकस्रस.
๔๒๖. वत्तमाना तीनुतिसिमिम,तेनुतेसेवहेहे.
๔๒๗. गाले.
๔๒८. वत्तमाना पञ्चुपुपुने.
๔२९. ओ पुपुपानी विगतुतुनुं च प्रसुसपथानी.
๔३०. गतुतु प्रसुसपथानी.
๔३१. तेव तेव पुञ्चुमचुमिमुतुतुमुपुसि.
๔३२. नामुहि पुञ्चुचुमानेपु तुलुयाथिगरेण पुञ्चुमु.
๔३३. गुवाथीते ओ.
๔३४. ओणुणेसु ज.
๔३५. ओ ओ सर.
๔३६. तुमुहे मुचुमिमु.
๔३७. ओमुहे उतुतुमु.
๔३८. ओगारु तीनुं हिमुमेसु.
๔३९. प्ररणुयतुतुनुपथानी.
๔४०. गतुतु ज.
๔४१. सपुपेसमेगारुथाने पुโร पुसि.
๔४२. कुमुसुसुतो जुनु वा सपुपुसु.
๔४३. कुमुसुसु मुमु.
๔४४. उतुतुनुपथानी गारु ज गुमुनु.

๔๔๕. ภาวกมเมสุ โย.
๔๔๖. อตตโนปทานิ ปรสฺสพทตฺตํ.
๔๔๗. ตสฺส จวคฺคยการวการตฺตํ สธาตวณฺตสฺส.
๔๔๘. อิวณฺณาคโม วา.
๔๔๙. ปุพฺพรูปญฺจ.
๔๕๐. ปญฺจมี ตุนนฺตฺตฺติมิม, ต้อนฺตํสฺสุวโหเออามเส.
๔๕๑. อาณตฺยาสิญฺฐนฺตฺตกาเล ปญฺจมี.
๔๕๒. หิ โลปี วา.
๔๕๓. สตฺตมี เอยฺยเอยฺยํเอยฺยาสิเอยฺยาถเอยฺยามิเอยฺยาม,
เอถเอรฺเอโถเอยฺยาวโหเอยฺยํเอยฺยามเห.
๔๕๔. อนฺุมติปริกฺปฺตฺเถสุ สตฺตมี.
๔๕๕. หิยฺยตฺตนี อาอฺอุโถตถอํมหา,ตถตฺถํเสวหํอิมฺหเส.
๔๕๖. หิยฺโยปภฺตฺติ ปจฺจกฺเข หิยฺยตฺตนี.
๔๕๗. อการาคโม หิยฺยตฺตนีอชฺชตฺตนีกาลาติปตฺตีสฺสุ.
๔๕๘. หิยฺยตฺตนีสตฺตมีปญฺจมีวตฺตมานา สพฺพธาตฺถกํ.
๔๕๙. ปโรกฺขา ออฺอุเอตถอํมหา,ตถเรตฺถโถวโหอิมฺหเห.
๔๖๐. อปจฺจกฺเข ปโรกฺขาตีเต.
๔๖๑. กวจาทิวณฺณานเมกฺกสฺสรานํ เทวภาโว.
๔๖๒. ปุพฺพโพนฺพภาโส.
๔๖๓. อนฺตสฺสึวณฺณากาโร วา.
๔๖๔. ทฺตฺติยจตฺตฺถานํ ปฐฺมตฺตฺติยา.
๔๖๕. พฺรฺภูณมาหฺภฺวา ปโรกฺขายํ.

๔๖๖. อิการาคโม อสพพธาตุกมุหิ.
๔๖๗. กวคฺคสฺส จวคฺโค.
๔๖๘. อชชตฺถนี อีอฺโถตถอิมฺหา,อาอฺอุเสวหํอิมฺเห.
๔๖๙. สมิเปชชตฺถนี.
๔๗๐. สพพโถ อํ อีสฺสุ.
๔๗๑. มาโยเค สพพกาเล จ.
๔๗๒. ภาวิสฺสนฺตี สฺสตฺติสฺสนฺตีสฺสสฺสีสฺสถสฺสามิสฺสาม,
สฺสเถสฺสนฺเตสฺสเสสฺสวฺเหสฺสํสฺสามเห.
๔๗๓. อนาคเต ภาวิสฺสนฺตี.
๔๗๔. กาลาติปตฺติ สฺสาสฺสํสฺสเสสฺสถสฺสํสฺสามหา,
สฺสถสฺสํสฺสเสสฺสวฺเหสฺสํสฺสามหเส.
๔๗๕. กิริยาติปนฺเนตีเต กาลาติปตฺติ.

๑ วิภัติธิดาขยาต ๘ หมวด : กุญแจไขภริยา ๑

วิภัติธิดาผู้กล่าวคำภริยา
แบ่งมรรคาแปดหมวดสถิตหมาย
ทำหน้าที่แจ้งกาลอันแพรวพราว
สื่อความหมายพุทธพจน์บทบาลี

หนึ่ง “วัตตมานา” ปราบภุชิต
ปัจจุบันกาลครบจัดสวัสดิศรี
สอง “ปัญจมี” บ่งบอกซึ่งวิถี
การตั้งข้อพรสันทระความ

สาม “สัตตมี” แนะนำและคาดหมาย
สี่ขยาย “ปโรกขา” สว่างาม
อดีตกาลอันไกลที่เกินตาม
เห็นด้วยนามฟังเขาเล่าต่อกันมา

ห้า “หิยัตตนี” อดีตวาน
หกสืบสาน “อชัตตนี” ที่จัดสรร
อดีตสดนัยใกล้เราปัจจุบัน
เจ็ดนั่นคือ “ภวิสสันตี” จักกาลไกล

อนาคตที่รออยู่ไม่รู้จบ
แปดมาครบ “กาลาตีปัตติ” พาสดใส
อนาคตที่พลาดพลั้งมิวางใจ
เพราะเหตุไฉรมีสัมบูรณ์หนุนนำทาง

รวมเป็นแปดวิภัตติอาชยาตบต
อันปราภวเลิศล้ำไม่จีตจาง
เป็นรากฐานการเรียนรู้อย่างส่ายกลาง
ส่องสว่างทางธรรมนำปัญญา ๙

๑ บทสรุป : วิภัตติมรรคาแห่งอาชยาต ๑

อันคัพทนามขามเขตเหตุประกาศ
สรูปวิภัตติได้ชื่อว่าอาชยาต
รจนาพจน์บทกวีมีกรายกาด
ในฐานะเป็นผู้ทำกล่าวกริยา

นั้นแบ่งออกเป็นแปดหมู่ดูประจักษ์
ทรงตระหนักหลักกรรมล้าเลขา
มีวัดตมานาวิภัตติเป็นต้นพื้นพรรณนา
แสงปัญญาฉายส่องคลองวิถี

และมีกาลาติปัตติวิภัตติเป็นที่สุด
ประดุจจุดประทีปทองส่องทึด
มีห้าสิบสองสูตรประสูติพจน์บทกวี
จารึกที่ดวงจิตศิษย์บาลี ๆ

๐ วิภรณวธิธานกานท์กวี ๐

คึกษาศาตร์บาลีที่ล้าลึก
หมั่นตรองตรึกหลักเกณฑ์เจนเวหา

“วิภรณวธิธาน” ปุมปัญญา
แลดงถ้อยวธิ์การลงปัจจัย

คือกลุ่มเครื่องปรุงแต่งแห่งรูปธาตุ
จัดบทบาทให้ต่างอย่างลัดไส
ลงหลังธาตุ-หน้าวิภตติจัดวางไป
จำแนกนัยแบ่งกลุ่มตามกัมภันท์

“วิภรียนนติ ธาตโว เอเตหิติ
วิภรณา” จิวีเคราะห์ให้เห็นขวัณ
ปัจจัยทำธาตุต่างคณะกัน
แบ่งสายพันธุ์ลักษณะธาตุให้ชัดเจน

หากลง “อ” ปัจจัยท้ายธาตุบท
ภูวาทีคณะปราภบทยเฉลย
หากลง “ย” หลังธาตุที่คุ้นเคย
ก็ลงเอยทีวาทีคณะธรรม

คือระเบียบเรียบร้อยเคียงวิภัติ
ให้สละสลวยชัดเจนดี
ศาสตร์บาลีประณีตล้ำค่าควรจำ
ผู้ใฝ่ธรรมพึงศึกษาคู่บารมี

อีกวิเคราะห์เจาะจงบ่งวิถี
“วิสุ์ วิสุ์ ธาตโว กรียฺนฺเต” มี
“เอเตหีติ วิภรณา” จีทวิคฺณ
หมายปัจจัยจำแนกธาตุเป็นหมวดหมู่

หากลง “ย” หลังธาตุประกาศจัด
ทีวาทิคณะจัดเป็นพจนาน
ลง “ณ ฌย” ถึงเกิดด้วยปัญญา
จฺรทาคณะนั้นหนาปราภุณาม

วิภรณปัจจัยรวมสืบเจ็ดตัว
จำให้จฺวรจัดแบ่งตามเขตขาม
“อ-อ-อิ-อี-เอ-โอ” เร่งพยายาม
“ย-ณ-ณ-อ-ณ” ตาม “นา” มาเคียง

“ปป-นฺทา-โธ-ยิร-ณ-ณย”
ลำดับครบจบสมัยในน้ำเสียง
ประจำหมวดเจ็ดธาตุมาเรียบเรียง
เป็นเครื่องหมายกัตตฺวาจกยกขันธ์โจ้ว

มีแปดสูตรกำกับรับขยาย
วางเงื่อนไขแยกกายไม่ลับสน
เรียนบาลีห่มันตรองมองด้วยตน
จะเห็นผลศาสตร์ล้ำค่าสง่างาม ๗

วิกิรณวิธาน

วิกิรณวิธาน (vikaraṇa suffix) ว่าด้วยการแสดงวิธีการลงวิกิรณปัจจัย คำว่า วิกิรณปัจจัย คือ ปัจจัยกลุ่มหนึ่ง มีอ ปัจจัยเป็นต้น ที่ลงหลังธาตุ-หน้าวิภัติ เพื่อทำให้ธาตุทั้งหลายมีคุณสมบัติต่างกันออกไป มีวิเคราะห์ว่า วิกิรณวิธาน ธาตุโว เอเตหิติ วิกิรณา (ย่อมาทำให้ธาตุทั้งหลายแตกต่างกันออกไป เพราะเหตุนี้ ชื่อว่า วิกิรณะ) หมายถึง ปัจจัยที่ทำให้ธาตุมีคุณสมบัติต่างกัน กล่าวคือ เมื่อลง อ ปัจจัยหลังธาตุ ก็เป็นจัดเป็นภูวาतिकณะ หรือเมื่อลง ย ปัจจัยหลังธาตุ ก็จัดเป็นทิวาतिकณะเป็นต้น

หรือมีวิเคราะห์อีกอย่างว่า วิสุ วิสุ ธาตุโว กริยन्เต เอเตหิติ วิกิรณา (ย่อมาทำให้ธาตุมีคุณสมบัติเฉพาะตน เพราะเหตุนี้ ชื่อว่า วิกิรณะ) หมายถึง ปัจจัยที่ทำให้ธาตุมีคุณสมบัติเฉพาะตน ๆ กล่าวคือ ทำให้ธาตุต่างกันโดยความเป็นอย่างละคนละ เช่น กลุ่มธาตุที่ลง ย ปัจจัย เป็นทิวาतिकณะ หรือกลุ่มธาตุที่ลงเณ, ฌย ปัจจัย เป็นจฺรฺวาทิกณะ เป็นต้น อนึ่ง วิกิรณปัจจัยนั้นมี ๑๗ ตัว อ, ๐, อิ, อี, เอ, โอ, ย, ฌ, ณา, อุณา, นา, ปฺป, ฌหา, โอ, ยิร, เณ, ฌย ปัจจัย เป็นปัจจัยประจำหมวดธาตุทั้ง ๗ หมวด เป็นเครื่องหมายกัตตฺวาจก มี ๘ สูตร :-

๔๓๓. ภูวาติโต อ.

๕๐๙. รุธาติโต นิคฺคหิต ปุพฺพญจ.

๕๑๐. ทิวาทิโต โย.
๕๑๒. สุวาทิโต ฌณาอุณา จ.
๕๑๓. กิยาทิโต นา.
๕๑๗. คหาทิโต ปุปณหา.
๕๒๐. ตนาทิโต โอยิรา.
๕๒๕. จุราทิโต เณณยา.

๑ ธาตุประทีป : รากเหง้าแห่งพจนานา ๑

อัน “ธาตุ” คือรากเหง้าคำมูลศัพท์
ทรงกิริยาประดับเนื้อความไว้
ต่างจากนามบ่งบุคคลาสัตว์ใดใด
ธาตุแสดงความเคลื่อนไหวในกมล

“กริยํ ธาเรนุตตี ธาตโว”
วิเคราะห์ไว้สภาพธรรมนำกุศล
คือสภาวะทรงกิริยาในบัดดล
ให้เนื้อความเปี่ยมผลจนประจักษ์

ยกตัวอย่าง “คัมภู ธาตุในอรรถไป
ประกอบบั้นรูปบทเป็นหลักฐาน
“ปริโส มคคํ คจขติ” ตระการ
บุรุษเดินตามทางผ่านอย่างตั้งใจ

“คจขติ” แยกได้ “คฺมุ-อ-ติ”
กิริยาไปมีในธาตุดลิต
ทรงเนื้อความการอย่างเยื้องรุ่งเรืองไกล
เป็นรากฐานภายในของพจนันคำ

อนึ่งธาตุจัดแบ่งเป็นเจ็ดหมวด
ตามสูตรตรวจปฐรูปสี่ทิวลิเกิ้ล้า
ภูวาทิคณะเริ่มแรกเป็นหลักนำ
จุราทิคณะดอกย้าเป็นบทยปลาย ๑

ธาตุ

ธาตุ (verbal root or stem) คือ รากของคำศัพท์ มีสภาพทรงกิริยาไว้ กล่าวคือ แสดงเนื้อความของกิริยาเป็นหลัก ซึ่งต่างจากนามศัพท์ที่แสดงบุคคล/สิ่งของเป็นหลัก มีวิเคราะห์ว่า กิริยิ ธาเรณฺตีติ ธาตโว (ย่อมทรงกิริยาไว้ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ธาตุ) หมายถึง สภาพที่ทรงหรือแสดงเนื้อความของกิริยา เช่น คมฺ คติมฺหิ (คมฺ ธาตุเป็นไปในอรรถว่า “ไป”) ในคำว่า ปุริโส มคฺคํ คจฺฉติ (บุรุษย่อมนไปสู่หนทาง) คำว่า “คจฺฉติ” มาจาก “คมฺ + อ + ติ” คมฺ ธาตุในที่นี้ ทรงหรือแสดงเนื้อความของกิริยา คือ “การไป” เป็นต้น อนึ่ง ธาตุนั้น มี ๗ หมวด (ตามมติคัมภีร์ปทรูปสิทธิ) โดยดังนี้ :-

- ภูวาทิคณ
- รุธาतिकณ
- ทิวาทิคณ
- สุวาทิคณ
- กิยาतिकณ
- ตนาतिकณ
- จุรธาतिकณ

๐ กุวาทิคณวิธาน ๐

แสดงวิธีประกอบธาตุประกาศนาม
ตามระเบียบเขตขามตามวิถี
“**กุวาทิคณะ**” เริ่มต้นแห่งบาลี
คือกลุ่มธาตุที่มี “**กุ**” เป็นหลักศรี

ลง “**อ**” วิภรณปัจจัยทำย
“**กุวาทิโต อ**” ร่ายสูตรสืบสาน
ยกตัวอย่าง “**กวติ**” วิมลมาน
ย่อมนมี-ย่อมนเป็นตระการเนื้อความนัย

มาจาก “**กุ-อ-ติ**” ประสมบท
รูปปรากฏภูสละสลวยสรวไสว
สามสืบสามสูตรมีกำกับรับเอาไว้
วางเงื่อนใจชัดเจนในเกณฑ์กรรม

คือพื้นฐานล้ำคณอันล้ำค่า
ปุมปัญญาพุทธพจน์อันเหมาะสม
ใคร่ครวญธาตุพิลาสลักษณะนอมิรมย์
จึงขึ้นชมรสธรรมล้ำโลกา ๑

ภวาทิคณ

ภวาทิคณ ว่าด้วยการแสดงวิธีประกอบกลุ่มธาตุ มี “ภ” ธาตุเป็นต้น เรียกว่า ภวาทิคณะ ลง อ วิภณปัจจัย (ภวาทิโต อ) เช่น ภวติ (ย่อम्म) มาจาก “ภ + อ + ति” มี ๓๓ สูตร :-

๔๗๖. อีสฺยมนฺมนโต จโน วา.

๔๗๗. ลภสฺมา อีนํ ตถตถ.

๔๗๘. วจวสวหาทินฺมกาโร วสฺส เย.

๔๗๙. วจสฺสชฺชตนิมฺหิ มกาโร โอ.

๔๘๐. กุสฺสฺมา ทิ จฉิ.

๔๘๑. หวิปริยโย โล วา.

๔๘๒. ชรมรานํ ชีรชียฺยมียยา วา.

๔๘๓. ทิสฺสฺส ปสฺสทิสฺสทกฺขา วา.

๔๘๔. สทสฺส สิทตฺต.

๔๘๕. ยชสฺสาทิสฺสี.

๔๘๖. วทสฺส วชช.

๔๘๗. โลปญฺเจตตมกาโร.

๔๘๘. กวจิ ธาตุวิภตฺติปฺปจฺยานํ ทิหฺวิปริตาเทสโลปาคมา จ.

๔๘๙. นิคฺคหิตญจ.

๔๙๐. โหติสฺสเรโหเห ภวิสฺสนฺตนิมฺหิ สฺสสฺส จ.

๔๙๑. เอ อย.

๔๙๒. จฺฐา ตินฺนุจฺฐ.

๔๙๓. ยมฺหิ ทาธามาฐฺฐาหาปามหมถาทินมฺหิ.
๔๙๔. ปา ปิโพ.
๔๙๕. ติสฺส ตถิตตํ
๔๙๖. สพฺพตถาสสฺสาทิลोโป จ.
๔๙๗. สิมฺหิ จ.
๔๙๘. ถสฺส ตถิตตํ.
๔๙๙. อสฺสฺมา มิमानํ มหิมฺหานุตฺตโลโป จ.
๕๐๐. ตุสฺส ตถิตตํ.
๕๐๑. อสพฺพธาตฺตเกญฺญ.
๕๐๒. พฺรุโต อี ติมฺหิ.
๕๐๓. วโร วา สพฺพตถ.
๕๐๔. หสฺส โช.
๕๐๕. ยวการา จ.
๕๐๖. รสฺโส.
๕๐๗. ทาธาตฺตสฺส ทชฺชํ.
๕๐๘. ทาทนฺตสฺสํ มิเมสฺสุ.

๐ รุธาतिकณวิธาน ๐

กล่าวถึงหมวด “รุธ” ธาตุประกาศเหตุ
ระบุมเขต “รุธาतिकณะ” ล้ำสมัย
ลง “อ-อิ-อี-เอ-โอ” วิภรณปัจจัย
อีกหนึ่งนัยลงนิกหิตนามอาคม

“รุธาทีโต นิกคหิตปุพพณจ”
สูตรลลิกตระหนักจัดหัดถ์ผสม
ลงที่ต้นพยัญชนะธาตุดอย่างเหมาะสม
เพื่อรวบรวมรูปบทให้ดังงาม

ยกตัวอย่าง “รฺนุธิติ” และ “รฺ” นุธิติ”
“รฺนุธิติ” ตามมาไม่ครั้นคร้าม
“รฺนุเธติ-รฺนุโรติ” รจนาทาม
ทุกบทนิยามหมายควมว่าย่อมนั้นแลดง

มาจาก “รุธ-อ-อิ-อี-เอ-โอ”
มี “ติ” ไชววิภัตติท้ายสองแสง
ลง “อ” นิกคหิตอาคมมาเติมแต่ง
จึงแปลงร่างตามฐานกรณวิถีมี่

หมวดตุนนี้มีเพียงหนึ่งสูตรถ้วน
สรุปมวลใจความตามหน้าที่
เรียนบาลีรู้ที่มาค่าทวี
เป็นอัญมณีแห่งภาษาพุทธพจน์เออ ๑

รุธาทิคณ

รุธาทิคณ ว่าด้วยการแสดงวิธีประกอบกลุ่มธาตุ มี “รุธ” ธาตุเป็นต้น เรียกว่า รุธาทิคณะ ลง อ, อิ, อี, เอ, โอ วิภังค์ และลงนิคหิตอาคมต้นธาตุ (รุธาทิโต นิคคหิต-ปุพฺพณฺจ) เช่น รุณฺธติ, รุณฺธิติ, รุณฺธิติ, รุณฺเธติ, รุณฺโหติ (ย่อมนั้น) มาจาก “รุธ + อ, อิ, อี, เอ, โอ + อํ นิคหิตอาคมต้นธาตุ + ติ” มี ๑ สูตร :-

๕๐๙. รุธาทิโต นิคคหิต ปุพฺพณฺจ.

๑ ทิวาทิคณวิธาน ๑

บทที่สามตามติดพิศมัย
หมวดธาตุโส “ทิวาทิคณะ” ส่นอง
มี “ทิว” เป็นต้นธาตุตามครรลอง
เร่งระคองความรู้คู่ปัญญา

ลง “ย” วิภณปัจจัยไว้
“ทิวาทิต โย” สุตตรสถาปนา
ประกอบรูปศัพท์สรค์พรรณนา
เป็นเครื่องชี้พจนานาที่เจนคม

ยกตัวอย่าง “ทิพพติ” วิสุทธิตวิสต์
เนื้อความอัดยอมนเล่นอย่างเหมาะสม
มาจาก “ทิว-ย-ติ” ยอดนิยม
รวมประสมแปลงรูปตามกฎเกณฑ์

“วู” กับ “ยะ” แผลงเปลี่ยนเป็น “พพ”
ตามนัยยะไวยากรณ์ส่องให้เห็น
มีสองสูตรกำกับรับประเด็น
เป็นดั่งเช่นดวงประทีปส่องทางธรรม

เรียนบาลีหมั่นถึงเกิดเหตุและผล
จะเห็นกลความประณีตที่ลึกล้ำ
ทุกตัวอักษรคือพุทธพจน์จดจำ
ช่วยตอกย้ำศีรัทธามั่นกตัญญู ๙

ทิวาทิคณ

ทิวาทิคณ ว่าด้วยการแสดงวิธีประกอบกลุ่มธาตุ มี “ทิว” ธาตุเป็นต้น เรียกว่า ทิวาทิคณะ ลง ย วิภณปัจจย (ทิวาทิต โย) เช่น ทิวพพิ (ย่อมเล่น) มาจาก “ทิว + ย + ตี” มี ๒ สูตร :-

๕๑๐. ทิวาทิต โย.

๕๑๑. ตถา กตฺตริ จ.

๐ สุวาทิคณวิธาน ๐

แสดงกลุ่ม “สุ” ธาตุเป็นอาทิ
วิมลสิริ “**สุวาทิคณะ**” สมัย
ลง “ณฺ-ณา-อุณา” วิภรณปัจจัย
กำหนดนัยกฎเกณฑ์ตามตำรา

“สุวาทิต ณาอุณา จ”
สูตรหลักตระหนักชัดคาศนา
ยกตัวอย่าง “สุโนติ-สุณาติ” มา
หมายถึงว่าย่อมพึงด้วยตั้งใจ

จาก “สุ” ธาตุประกอบปัจจัยจัด
เป็นรูปบทแจ่มชัดสว่างไสว
อีก “ปาปฺณาติ” ย่อมถึงซึ่งแดนไกล
จาก “ป” หน้า “อป” ธาตุไซริไม่ร่วงโรย

ลง “อุณา” ปัจจัยในระหว่าง
ส่องสว่างทางธรรมไม่ระโหม
มีหนึ่งสูตรกำกับธรรมนำประโคม
เป็นดวงโคมส่องสว่างทางบาลี ฯ

ทิวาทิคณ

สุวาทิคณ ว่าด้วยการแสดงวิธีประกอบกลุ่มธาตุ มี “สุ” ธาตุเป็นต้น เรียกว่า สุวาทิคณะ ลง ฌ, ณา, อุณา วิภังค์ปัจจัย (สุวาทิต ฌณาอุณา จ) เช่น สุโณติ, สุณาติ (ย่อมพึง) มาจาก “สุ + ฌ, โณ + ตี), ปาปุณาติ (ย่อมถึง) มาจาก “ป + อป + อุณา + ตี” มี ๑ สูตร :-

๕๑๒. สุวาทิต ฌณาอุณา จ.

๐ กิยาतिकณวิธาน ๐

บทแสดงกลุ่มธาตุประกาศหลัก
คนใฝ่รัก “กิยาतिकณะ” สมัย
มี “กี” ธาตุเป็นต้นธาตุประกาศไป
ลงปัจจัย “นา-ปป-ณฺหา” สภาพร

“กิยาติโต นา” ว่าด้วยสูตร
อีกหนึ่งบทอ้างพุดสโมสรร
“คทาติโต ปฺปณฺหา” เอื้ออาทร
ตามขั้นตอนประกอบรูปให้ถูกเกณฑ์

ยกตัวอย่าง “กีนาคี” ชื่อด้วยทรัพย์
มาจาก “กี-นา-ติ” วิถีเห็น
“เมปฺปติ-คณฺหาติ” ตามประเด็น
ย่อมถือเอาเข้าเย็นเน้นความนัย

มาจาก “คท” ธาตุประหลาดรูป
เปลี่ยนร่างวูปประกอบปัจจัยจัดไล่ว
ลง “ปป” หรือ “ณฺหา” ตามนัยไป
เป็นรูปบทสวดไลในธรรมธรรม

มีเจ็ดสูตรกำกับรับพินิจ
วางเข็มทิศพจนาร่วมสร้างสรรค์
เรียนบาลีรู้ที่มาสารพัน
เพื่อสืบชั้นพุทธพจน์ให้คงเดิม ๙

กียาทิคณ

กียาทิคณ ว่าด้วยการแสดงวิธีประกอบกลุ่มธาตุ มี “กี” ธาตุเป็นต้น เรียกว่า กียาทิคณะ ลง นา, ปุ, ณา วิภังค์ปัจจัย (กียาทิโต นา, คหาทิโต ปุปณา) เช่น กิณาติ (ย่อมชื่อ) มาจาก “กี + นา + ติ”, เฆปปติ (ย่อมถือเอา) มาจาก “คห + ปุ + ติ”, คณาหติ (ย่อมถือเอา) มาจาก “คห + ณา + ติ” มี ๗ สูตร :-

๕๑๓. กียาทิโต นา.

๕๑๔. ญาสฺส ชาชฺชา.

๕๑๕. เอยฺยสฺส ญาโต อียาญา.

๕๑๖. นาสฺส โลโป ยการตฺตํ.

๕๑๗. คหาทิโต ปุปณา.

๕๑๘. หโลโป ณหามหิ.

๕๑๙. คหสฺส เฆ ปเป.

หมายเหตุ :-

ในคัมภีร์ปทรุสัทธินี้ ท่านอาจารย์ประมวลหมวด กี-ธาตุ และ หมวด คห-ธาตุ เข้าด้วยกัน เรียกว่า กียาทิคณะ แต่บางคัมภีร์ ท่านจัดหมวด คห-ธาตุ ไว้ต่างหาก เรียกว่า คหาทิคณะ

๐ ตนาทิกณวิธาน ๐

อีกหนึ่งหมวดควรจำตามวิถี
ศาสตร์บาลี “ตนาทิกณะ” สมัย
มี “ตณ” ธาตุเป็นต้นประกาศไป
ลงปัจจัย “โอ-ยิร” ระบุเกณฑ์

“ตนาทิต โอยิรา” สูตรปรากฏ
ช่วยกำหนดรูปบทให้ชัดเจน
ประสมธาตุตามผังอย่างโอเนน
ตามกฎเกณฑ์ไวยากรณ์สุนทรนัย

ยกตัวอย่าง “ตโนติ” ย่อมแผ่ไป
ประกอบนัย “ตณ-โอ-ติ” ไสว
อีกคำหนึ่ง “กยิริติ” งามวิไล
ความหมายไชรีย่อมกระทำล้ำค่าควร

มาจาก “กร” ธาตุเป็นรากเหง้า
ลง “ยิร” ปัจจัยเส้าเข้ามาล้วน
ประกอบ “ติ” วิภัติติท้ายร้ายกระบวน
เป็นรูปศัพท์ครบถ้วนกระบวนความ

มีห้าสูตรบังคับกลับใจ
วางเงื่อนไขชัดเจนในทุกขณาม
เรียนบาลีรู้ที่มาพยายาม
เพื่อติดตามพุทธพจน์บทธรรมา ๑

ตนาทิกณ

ตนาทิกณ ว่าด้วยการแสดงวิธีประกอบกลุ่มธาตุ มี “ตนุ” ธาตุเป็นต้น เรียกว่า ตนาทิกณะ ลง โอ, ยिर วิกัณ-ปัจจัย (ตนาทิตโต โอยิรา) เช่น ตโนติ (ย้อมแม่ไป) มาจาก “ตนุ + โอ + ติ”, กยิรติ (ย้อมกระทำ) มาจาก “กร + ยिर + ติ” มี ๕ สูตร :-

๕๒๐. ตนาทิตโต โอยิรา.
๕๒๑. อุตตโมกาโร.
๕๒๒. กรสสากาโร จ.
๕๒๓. กรสส กาสตตมชชตนิมहि.
๕๒๔. กรสส สปปัจจยสส กาโห.

๐ จุราทิกณวิธาน ๐

บทสุดท้ายหมายถึงเหตุเจตขยา
ระเบียบบรายน **“จุราทิกณะ”** สองโสด
มี “จฺร” เป็นต้นธาตุประกาศชัย
ลงปัจจัย “ณ-ณย” เป็นประธาน

“จุราทิตฺ ณะณยา” สุตรวาไวั
ประกอบนัยรูปศัพท์สืบไพศาล
ยกตัวอย่าง “โจเรติ” จัอาการ
“โจรยติ” ตระการเนื้อความนัย

หมายระบุพจนานัย่อมจโมย
พุทธพจน์ไ้ปรยปัญญาพาสดโสด
จาก “จฺร-ณ-ณย” ประสมไป
ประกอบไว้กับ “ติ” วิภัตติปลาย

เกิดการวุฒิ “อุ” เป็น “โอุ” ที่ต้นธาตุ
ตามบทบาทไวยากรณ์มีกลับกลาย
มีสามสูตรกำกับรับบรรยาย
ให้ความหมายชัดเจนเป็นตำรา

จบเจ็ดหมวดธาตุธรรมล้ำเลิศลักษณ์
ควรประจักษ์จำมั่นหมั่นศึกษา
เป็นบันไดสู่พระไตรปิฎกพรรณนา
สืบศาสนาวังมณฑลอารย ๑

จुरาทิคณ

จुरาทิคณ ว่าด้วยการแสดงวิธีประกอบกลุ่มธาตุ มี “จुर” ธาตุเป็นต้น เรียกว่า จุราทิคณะ ลง เณ, ฌย วิภรณ- ปัจจัย (จุราทีโต เณณยา) เช่น โจเรติ, โจรยติ (ย่อมโขมย) มาจาก “จुर + เณ, ฌย + ตี” มี ๓ สูตร :-

- ๕๒๕. จุราทีโต เณณยา.
- ๕๒๖. การิตานํ โณ โลปี.
- ๕๒๗. อสโยคนตสฺส วุฑฺธิ การิตเต.

๐ ธาตุปัจจัยนุตนยวิธาน ๐

อีกหนึ่งนัยล้ำลึกณีกศัพท์
วิมลสรรพ “ธาตุปัจจัยนุตนย” สถาผล
แสดงอรรถพิเศษธาตุในบัดดล
ล้ำเร็จตน “วิกติ” และ “นามธาตุ” งาม

“ธาดวตฺถเถ นิตฺถทิมฺมฺฐา ปัจจยฺยา”
วิเคราะห์ว่า “ธาตุปัจจัยนุตนย” ประกาศสนาม
ปัจจัยที่ถูกแสดงในเนื้อความ
ของธาตุตามอรรถรสบทวิธาน

แสดงอรรถ “สกตฺถ” ในตัวตน
“อาจารย์ตฺถ” ประพฤติสืบสืบสมาน
“ตุมิจฺจตฺถ” ประรณนาว่าในกาล
“กรณตฺถ” ทำการงานให้ปรากฏ

“เหตุวตฺถเถ” ตั้งใจให้ผู้อื่น
เป็นความดีแห่งภาษาพาสวยสดี
มี “จ” ปัจจัยเป็นต้นเริ่มจารจด
ไม่ละลดจน “การิต” ที่สุดปลาย

ปัจจัยกลุ่มนี้พิเศษในเชิงศาสตร์
ผูกพันธาตุสำเร็จรูปไม่สูญหาย
เป็นร่องรอยพุทธพจน์อันแนบกาย
สืบสายลายลักษณ์ธรรมล้ำค่าเอ๋ย ฯ

ธาตุปัจจัยนตฺนย

ธาตุปัจจัยนตฺนย ว่าด้วยการแสดงวิธีประกอบธาตุปัจจัย คือ กลุ่มปัจจัยที่ถูกแสดงในอรรถของธาตุ เป็นปัจจัยพิเศษ กลุ่มหนึ่งในอาขยาตกัณฑ์ โดยมีการสำเร็จตัวรูปแบบพิเศษ (วิกติธาตุ, นามธาตุ) และสามารถแสดงอรรถอย่างใดอย่างหนึ่งได้เมื่อประกอบกับธาตุ (สกตถ, อาจารย์ถ, ตุมิจจตถ, กรณตถ, เหตุวตถ ฯ) มีรูปวิเคราะห์ว่า ธาตุวตถ นิตฺติฎฐา ปัจจยา ธาตุปัจจัย (ปัจจัยอันถูกแสดงแล้วในอรรถของธาตุ ชื่อว่า ธาตุปัจจัย) มี ข ปัจจัยเป็นต้น มีการิตปัจจัย เป็นที่สุด อนึ่ง ธาตุปัจจัยนี้ มีทั้งหมด ๑๐ ตัว (มติปทรูปสัทธ) คือ ข, ฉ, ส, อาย, อีย, ฌย, ฌ, ฌย, ฌาเป และ ฌापย ปัจจัย แบ่งออกเป็น ๓ กลุ่ม ดังนี้ :-

- วิกติธาตุ
- นามธาตุ
- การิตปัจจัย

๑ ตีวิธธาทุปัจจยวิธาน ๑

สืบปัจจัยพิเศษสรรคค์จำแนกถ่าย
ระบुरายบทบาทตามศาสตร์ศิษย์
“ข-ฌ-ส-อาย-อีย-ณย” สกิต
“เณ-ณย-ณาเป-ณาปย” นิยม

แบ่งเป็นสามกลุ่มใหญ่ในวิถี
กลุ่มหนึ่งมี “**วิกติธาทุ**” มาประสม
“ข-ฌ-ส” ลงหลังธาทุอย่างเหมาะสม
รูปอุดม “**ติติกขติ**” ย่อมอดกลั้น

จาก “**ติข**” ธาทุประกอบ “**ข**” ปัจจัยจัด
เป็นรูปอรรถพิเศษแฝงดั่งเสกสรรคค์
กลุ่มสอง “**นามธาทุ**” เกิดร่วมทางเดียวกัน
“**อาย-อีย-ณย**” อนันต์ลงหลังนาม

“**ปพพตายติ**” ประพฤติดุจภูเขา
จากนามเก่า “**ปพพต**” ประกาศนาม
เต็มปัจจัยเปลี่ยนเป็นธาทุในเนื้อความ
แสดงอาการงดงามตามกฎเกณฑ์

กลุ่มสาม “การิต” สถิตหลัก
ให้ตระหนัก “ณ-ณย” สองให้เห็น
“ณาเป-ณาปย” ตามประเด็น
เป็นปัจจัยใช้เน้นสังการงาน

“กาเรติ” จาก “กร” บวก “ณ-ติ”
ย่อมสังให้กระทำนี้มีสืบสาน
คือรูปเหตุจากแสงไฟศาล
มีสืบเจ็ดสูตรประทานวิธีการ

จบธาตุปัจจัยในอาชยาต
เป็รื่องปราดทางไวยากรณ์พรภิบาล
เรียนบาลีรู้ลึกซึ่งถึงแก่นมาน
สืบตำนานพุทธพจน์สถาพรเอย ๆ

ธาตุปัจจัย ๓ กลุ่ม

ธาตุปัจจัย แบ่งออกเป็น ๓ กลุ่ม ดังนี้ :-

- กลุ่มวิกิตธาตุ ได้แก่ ข, ฉ, ส ปัจจัย ลงหลังจากธาตุ เช่น

: ติติกขติ (ย่อมอดกลั่น) “ติข + ข + ติ”

: ชิฆจฉติ (ย่อมปรารภนาเพื่อจะกิน) “ฆส + ฉ + ติ”

: ชิคีสติ (ย่อมปรารภนาเพื่อจะนำไป) “หฺร + ส + ติ”

- กลุ่มนามธาตุ ได้แก่ อาย, อีย, ฌย ปัจจัย ลงหลังจากนามศัพท์ เช่น

: ปพฺพตายติ (ย่อมประพฤติจุจภูเขฯ) “ปพฺพต + อาย + ติ”

: ปตฺตียติ (ย่อมปรารภนาบาตรเพื่อตน) “ปตฺต + อีย + ติ”

: ทพฺพหยติ (ย่อมทำให้มัน) “ทพฺพห + ฌย + ติ”

- กลุ่มการิตปัจจัย ได้แก่ เณ, ฌย, ณาเป, ณาปย ปัจจัย ลงหลังจากธาตุ เช่น :-

: กಾರೆติ (ย่อมให้กระทำ) “กร + เณ + ติ”

: การยติ (ย่อมให้กระทำ) “กร + ฌย + ติ”

: การาเปติ (ย่อมให้กระทำ) “กร + ณาเป + ติ”

: การापยติ (ย่อมให้กระทำ) “กร + ณาปย + ติ”

มี ๑๗ สูตร :-

๕๒๘. ติชคูปกิตมานเนหิ ขณสา वा.

๕๒๙. โโก เข จ.

๕๓๐. ธาตุปปัจจเยหิ วิภตฺติโย.

๕๓๑. พยณฺชนนฺตสฺส โจ ฉปปัจจเยสุ จ.

๕๓๒. มานกิตานํ วัตตตํ वा.

๕๓๓. ตโต ปามานานํ วามํ เสสุ.

๕๓๔. ฤชฆสฺสรสฺสปาทิหิ ตุมิจฺฉตฺเถสุ.

๕๓๕. หรฺสฺส คี เส.

๕๓๖. อาย นามโต กตฺตูปมานาทาจาเร.

๕๓๗. อีပ္ปมานา จ.

๕๓๘. นามมหาตฺติจฺฉตฺเถ.

๕๓๙. ธาตุรูปे नामสฺมา ญโย จ.

๕๔๐. ธาตุหิ เณณฺยณาเปณาปยา การิตานิ เหตุวตฺเถ.

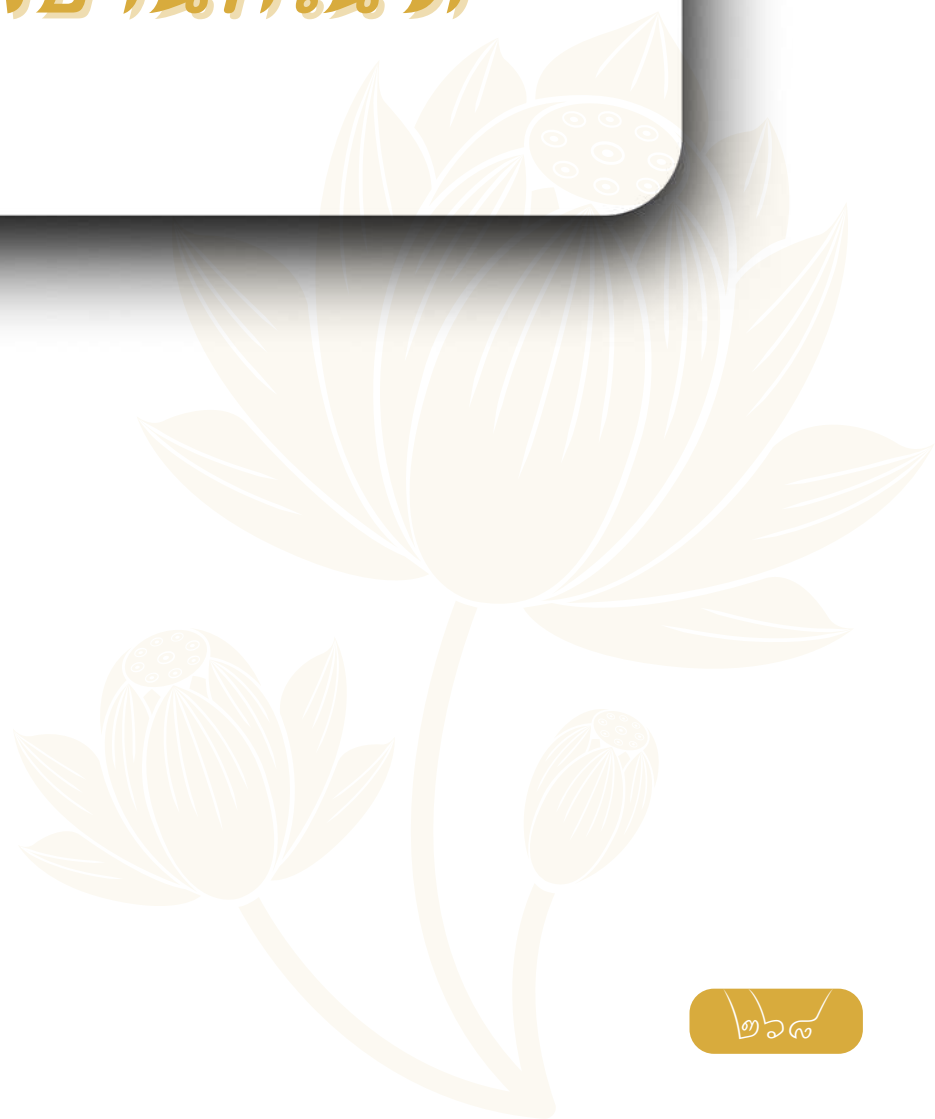
๕๔๑. เต อาวายา การิตे.

๕๔๒. ฆฺภาทีนํ वा.

๕๔๓. कुหฺทฺसानํ ทีฆํ.

๕๔๔. หนฺสฺส ฆาโต.

กัพพิธานกัณฑ์

๑ กิฬพิธานกัณท์ : วิชาณกิตก์ ๑

กล่าวถึงหมวด “กิฬพิธาน” ตระการกฏ
สร้างรูปบทกิตก์เสริมเติมความหมาย
นำเอา “ธาตฺ” ผสม “ปัจจย” แพรวพราย
กลั่นเป็นสาย “นาม-กิริยา” สถาพร

ยกตัวอย่าง “ทานฺ” การให้
“ทา” ธาตุมิ “ย” ปัจจยลไมสร
ประสมรูปสำเร็จเสร็จตามขั้นตอน
เป็นบทกลอนพจนารู้อ่ากัน

อันบทกิตก์แยกออกเป็นสองส่วน
ตามขบวนไวยากรณ์มิแปรผัน
หนึ่งคือ “ธาตฺ” แสดงกิริยาพาหุปลัน
เรียกกอรรณัน “อันตตถะ” ภายใบบท

สองคือ “ปัจจย” แสดงสถานะ
ระบุลักษณะบทบาทมิเลื่อนลบ
เป็นผู้ทำคือกัตตา-กรรมบรรจบ
เรียกคำรบ “พาหิยตถะ” ว่าตามนัย

คือเนื้อความภายนอกกระบุ
ช่วยจุดพุดความหมายให้สว่างไสว
เรียนกิตกัรฐ์ที่มาธาตูปัจจัย
สืบหัวใจพุทธพจน์บทธรรมเอย ๑

กัพพิธานกัณฑ์

กัพพิธานกัณฑ์ (Primary derivative) ว่าด้วยการแสดงวิธีประกอบกิตปัจจัยกับธาตุ (ธาตุ + ปัจจัย = กิตก์) เพื่อสร้างคำนามศัพท์และกริยาศัพท์ กล่าวคือ เป็นชื่อของปัจจัยกลุ่มหนึ่งที่สูงขึ้นมา โดยการนำธาตุ (verbal root) กับปัจจัย (suffix) มาประกอบกัน เช่น ทานํ (การให้) มาจาก “ทา + ยุ” รูปสำเร็จเป็นบทกิตก์

อนึ่ง บทกิตก์นั้น มีทั้งที่เป็นนามศัพท์และกริยาศัพท์ ซึ่งประกอบด้วยส่วนประกอบ ๒ ส่วน คือ ธาตุและปัจจัย ธาตุเป็นศัพท์ที่ทำหน้าที่แสดงกริยา เรียกว่า อันต์ตถะ (เนื้อความภายในบท) ส่วนปัจจัยทำหน้าที่แสดงสาธนะ คือ เนื้อความที่เป็นผู้กระทำกริยา (กัตตา) หรือเนื้อความที่ถูกกระทำ (กรรม) เป็นต้น เรียกว่า พาหิยัตถะ (เนื้อความภายนอกบท)

๐ พจนารัตน์แห่งกิตปัจจย ๐

เริ่มประณตบทเรียนเพียรศึกษา
“กิตปัจจย” ใจที่มามหาศาล
ส่องสว่างกลางจิตศิษย์ตระการ
ใจประเด็นใจขานที่กลางแกลง

อันกิตข้อปัจจยในวิภัตติ
ช่วยบ่งชัดสารณะไม่ระวาง
หน้าที่คัพท์ปรับเปลี่ยนตามบทแสดง
ให้แจ่มแจ้งจนจบครบกระบวนการ

ยกตัวอย่าง “ณฺว” ปัจจยนี้
กัตตุสารณะมีมิเรรวน
“ทายโก” รากธาตุประกาศควร
“ทา” คือให้...ให้ถ้วนถ้วนความดี

เดิม “ณฺว” แปลว่าผู้กระทำกิจ
ผู้ให้สกิตพึงหมายในหน้าที่
มิใช่สิ่งทีให้ในปฐพี
หรือสถานที่กาลเวลาหาไม่มี

คืออรรถเฉพาเจาะจงตรงทางธรรม
เครื่องหนุนนำค้ำพิชิตวิจิตรพิศมัย
เรียนบาลีรู้แจ้งด้วยแรงใจ
สว่างไสวในกิตกัณฑ์จนาราม ๑

ความหมายของกิต

คำว่า กิต เป็นชื่อของปัจจัยกลุ่มหนึ่งที่สามารถกำจัดความสงสัยของศิษย์ กล่าวคือ ทำให้ศิษย์เข้าใจหน้าที่ของคำศัพท์ในเรื่องของสารณะได้อย่างถูกต้อง หมายความว่า เมื่อลงกิตปัจจัยแล้ว ก็สามารถทราบได้ว่า ศัพท์นั้น ๆ เป็นสารณะอะไร เช่น ญฺ-ปัจจัย ที่นิยมลงในกัตตุสารณะ เหมือนคำว่า ทายโก (ทา + ญฺ) ทา-ธาตุ กล่าวอรรถว่า “ให้” ส่วน ญฺ-ปัจจัย กล่าวอรรถกัตตา “ผู้” ซึ่งเป็นกัตตุสารณะที่หมายถึงผู้กระทำกิริยา ฉะนั้น คำว่า “ทายโก” จึงหมายถึง “ผู้ให้” เพียงอย่างเดียว หาใช่หมายถึงสิ่งที่ถูกให้ สถานที่ให้ หรือ กิริยาการให้ อันเป็นอรรถเฉพาะของสารณะอื่นไม่

หมายเหตุ :-

อย่างไรก็ตาม การที่จะทราบสารณะของคำศัพท์ได้อย่างชัดเจนนั้น นอกจากอาศัยกิตกปัจจัยแล้ว ยังต้องอาศัยบริบทอีกด้วย เพราะปัจจัยบางตัว สามารถเป็นได้หลายสารณะ

๐ คาสตร์แห่งสาระ ๐

เรียนบาลีลึบทอดพุทธคาสน์
วิเคราะห์คาสตร์รูปวิเคราะห์เจาะความหมาย
ทั้งกิตกัปัจจัยใช้เรียงราย
เพื่อขยายสาระตามระบิล

แต่อย่างไรก็ตามการที่จะ
ทราบสาระของคัมภีร์ชัดเจน
นอกจากอาศัยกิตกัปัจจัยเป็นอาจิน
ยังอาศัยบริบทประกอบกัน

เพราะปัจจัยบางตัวนั้นแปรเปลี่ยน
เป็นได้หลายสาระเวียนให้จัดสรร
ต้องดูอรรถดุษฎีบทยมาบรร
ถึงจะมั่นใจความตามสภาวะ

อาศัยความพากเพียรเรียนพินิจ
เพาะบ่มจิตวิจารณ์หาอรรถะ
จึงจะแจ้งในร่องรอยแห่งพุทธะ
ผ่านวาทะบาลีทั้งดงาม ๑

๐ มนต์ขลังแห่งกิตก์ : นัยที่ไม่แยกจากกัน ๐

เรียนบาลีพินิจอรรถพจนารถ
หากมีเพียงธาตุปราศจากกฏกถา
ย่อมหลงงัดลิ้นในใจมา
ว่าธาตุนี้คือสารณะอันใดกัน

เพราะตัวธาตุปราศจากอรรถะเน้น
จะระบุ “กัตตา-กรรม” นั้นหาไม่
ตามที่กล่าวมานั้นจะเห็นได้
ว่าหากไร้ปัจจัยปรุงให้รุ่งเรือง

เมื่อนักศึกษามองเห็นเป็นเหตุให้
เกิดงัดลิ้นธาตุนั้นอันเป็นเรื่อง
แต่เมื่อลงกิตปัจจัยไม่ชุ่นเคือง
มี “ณ” ปัจจัยเป็นเครื่องประเทืองนาม

ระบุงอรรถ “กัตตา-กรรม” บทจัดแจ้ง
ความระแวงชวนงัดลิ้นมลายตาม
กิตปัจจัยชื่อว่า “กิต” โดยตรงงาม
เพราะขจัดคำถามให้หายไป

สวนธาตุที่ประกอบรวมปัจจัยนั้น
ย่อมผูกพันเรียก “กิต” สนั่นไส
โดย “อวินาภาวนัย” ไม่แยกไกล
ประดับไว้ในหลักภาพพิสุทธธีเทอญ ๑

อำนาจของกิตปัจจัย

ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้นนั้น จะเห็นได้ว่า คำศัพท์ในภาษาบาลี หากมีเฉพาะธาตุอย่างเดียว โดยไม่มีการลงกิตปัจจัย เมื่อนักศึกษาเห็นแล้ว ก็อาจเป็นเหตุให้เกิดความสงสัยได้ว่า ธาตุนี้เป็นสาธนะอะไร เพราะว่าธาตุนั้น ไม่มีเนื้อความกล่าวถึงกัตตาหรือกรรมเป็นต้นอย่างชัดเจน แต่เมื่อมีการลงกิตปัจจัยมี ณ-ปัจจัยเป็นต้นข้างหลังธาตุ ก็สามารถทราบได้ว่า ธาตุนี้กล่าวอรรถกัตตา ธาตุนี้กล่าวอรรถกรรมเป็นต้น เมื่อเป็นเช่นนี้ ความสงสัยหมดไป ฉะนั้น กิตปัจจัยมี ณ-ปัจจัยเป็นต้นที่ทำให้หมดความสงสัยนั้น จึงได้ชื่อว่า กิตโดยตรง ส่วนธาตุที่ประกอบด้วยกิตปัจจัย ก็ได้ชื่อว่า กิตโดยอวินาภาวณัย (นัยที่ไม่แยกจากกัน)

๐ สดุดীগิพพิธาน : วิชาแห่งกิตปัจจัย ๐

เรียนบาลีสถ่องสว่างทางพากย์พจน์
“กิต” ปราบกฎแก่งสังข์ในอักษร
“สิสฺถานํ กงฺขํ กิรติ” ฐีบทตอน
ขจัดถอนความฉงนพ้นจากใจ

อัน “กิพพิธาน” นั้นคือวิชาศัพท์
“กิต” ผสม “วิธาน” นับขยายใจ
“กิตานํ วิธานํ” เรื่องอำไพ
คือเงื่อนไขวิธีใช้ปัจจัยกิต

เมื่อศิษย์เห็นปัจจัยปราบกฎขัด
ย่อมเจนจัดในลาธนะสุจริต
“นिरासङ्गो” หมดกังขาพาสกิต
สื่องทางจิตให้แจ่งอรรถคู้ครัทธา ๗

ความหมายของกัพพิธาน

คำว่า กัพพิธาน สำเร็จรูปมาจาก “กิต + วิธาน” แปลว่า วิธีแห่งกิตปัจจัย มีวิเคราะห์ว่า สิสฺसानํ กงฺขํ กิรติ อปเนตฺตีทฺติ กิโตะ (ชื่อว่า กิต เพราะอรรถว่า นำความสงสัยของ ศิษย์ออก) หมายความว่า กำจัดความสงสัยของศิษย์ในเรื่อง ของสาธนะแห่งคำศัพท์บาลีให้หมดไป ดังที่คัมภีร์เภทจินตา ฎีกา กล่าวไว้ว่า “ปจฺจยํ หิ ทิสฺวา สาธเน นิราสงฺโก โหติ (จริงอยู่ เมื่อศิษย์เห็นปัจจัยแล้ว ย่อมเป็นผู้หมดความสงสัยใน สาธนะ)”. กิตานํ วิธานํ กัพพิธานํ (วิธีของกิตปัจจัยทั้งหลาย ชื่อว่า กัพพิธาน)

กัพพิธานกัณฑ์นี้ มีปัจจัย ๒ กลุ่มใหญ่ ๆ คือ กิจจ- ปัจจัย (มี ปัจจัย ๕ ตัว) และกิตปัจจัย (มีปัจจัย ๘๖ ตัว) สาเหตุที่ได้ชื่อว่า กัพพิธานกัณฑ์ เพราะการนำเอาชื่อของกลุ่ม กิตปัจจัย ซึ่งมีปัจจัยเป็นจำนวนมากกว่ากลุ่มกิจจปัจจัยมาตั้ง เป็นชื่อของกัณฑ์นี้

๑ วิถีปัจจัยในกิฬพินานกัณท์ ๑

กิฬพินานกัณท์นี้ที่รังสรรค์
แบ่งปัจจัยจัดป็นเป็นสองสาย
“กิจปัจจัย” ทำประดับไว้มีกลาย
อรรถขยายบ่งบอกซึ่งหน้าที่

อีกหนึ่งกลุ่ม “กิตปัจจัย” ไพศาลล้ำ
แปลลึบหกตัวเด่นล้ำเป็นคักกัตศิ
ด้วยจำนวนมวตปัจจัยมากที่มี
จึงขนานนามกัณท์นี้สืบต่อมา

ถือเอาชื่อกลุ่มใหญ่เป็นหมายตั้ง
เพื่อเป็นคลังความรู้คู่ค้ำสนา
ไขรูปศัพท์ลึบอรรถจักรวาลตา
ด้วยครัทธาแห่งเหล่าศิษย์ผู้พากเพียร ๗

๐ มหาที่ปนีแห่งกิพพิธาน ๐

อันหลักการกิพพิธานพื้นฐานนั้น
ความสำคัญโดยทั่วไปไม่อาลัย
คือการนำ “ธาตุ” วางเคียงเรียงคู่กัน
“ปัจจัย” นั้นมาประกอบมอบนิยาม

เป็นกิตก์ก่อกำเนิดเกิดบทธบาท
เชื่อมโยงศาสตร์พจนานันเกรงขาม
หากจำแนกตามกาลอย่างงดงาม
เจ็ดประเภทพยายามวางอย่างดี

เริ่มจาก “เตกาลิกกิจุจปัจจัยนุตนย”
เป็นปฐมบทเสยวิถึแห่งบาลี
“อุณาทีปัจจัยนุตนย” เป็นที่สุดของคัมภีร์
รวมอรรถวิถึแห่งภาษาสฤตสฤทภาพร ๑

ประเภทแห่งกัพพิธาน

อนึ่ง กัพพิธานนั้น เมื่อว่าโดยลักษณะทั่วไปแล้ว มีอย่าง เดียวเท่านั้น คือ การนำธาตุกับปัจจัยมาประกอบกัน (ธาตุ + ปัจจัย = กิติก) แต่เมื่อว่าโดยประเภทของปัจจัยแล้ว (จัดตาม กาลของปัจจัย) มี ๗ ประเภท ดังนี้ :-

- เตกาลิกกิจจปัจจัยนุตตนย
- เตกาลิกกิตกปัจจัยนุตตนย
- อตีตปัจจัยนุตตนย
- ตเวตุนาทีปัจจัยนุตตนย
- วตตมานกาลิกมานนตปัจจัยนุตตนย
- อนาคตกาลิกปัจจัยนุตตนย
- อุณาทีปัจจัยนุตตนย

๐ วิธีเตกาลิกกิจปัจจนฺตณฺย ๐

เรียนรู้หลักอักษรวิธีบาลีภาค
สองวิบากบทยประพันธ์ธรรมมานุสรณ์
“เตกาลิกกิจปัจจนฺตณฺย” ไวยากรณ์
บทละท่อนความหมายนัยอัศจรรย์

แสดงวิธีประกอบศัพท์ระดับรูป
เพื่อเข้าสู่รรถรสบทรังสรรค์
กิจปัจจนฺตณฺยเป็นที่ลุดจุดล้ำคณ
ครอบคลุมกาลทั้งสามงามพอดี

อันอดีตปัจจุบันอนาคต
ล้วนปรากฏผ่านปัจจนฺตณฺยในวิธี
“ตพพ, อนนฺย” ประนตบถวาที
“ณฺย, เตยฺย” มี “ริจจ” มาเป็นห้าตัว

สืบหกลุตรขีดเส้นเน้นจัดวาง
สว่างทางปัญญาไม่มีดลลัว
เรียนบาลีเรียนธรรมให้ถ้วนทั่ว
จิตพ้นกลัวรู้แจ้งแห่งพจนานา ๙

เตกาลิกกิจจปัจจนตนย

เตกาลิกกิจจปัจจนตนย ว่าด้วยการแสดงวิธีประกอบ คำศัพท์โดยมีกลุ่มกิจจปัจจยเป็นที่สุด ซึ่งสามารถลงในกาลทั้ง ๓ คือ อดีตกาล ปัจจุบันกาล และอนาคตกาล มีปัจจย ๕ ตัว ได้แก่ ตพพ, อนีย, ญย, เตยย, रिज्ज มีคำแปลว่า “ฟัง, ควร” ใช้ในกัมมสาธนะและภาวสาธนะโดยมาก นอกจากนี้ยังมีใช้ใน กัตตุสาธนะ กรณสาธนะ และสัมปทานสาธนะบ้างเล็กน้อย รูปสำเร็จเป็นกิริยาภิตกัก็มี เป็นนามภิตกัก็มี มี ๑๖ สูตร :-

๕๔๕. ภาวกมเมสุ ตพพานียา.

๕๔๖. ณาทยโย เตกาลิกา.

๕๔๗. ยถาคम्मิการโ.

๕๔๘. เต กิจจา.

๕๔๙. ตุตุนตพเพสุ วา.

๕๕๐. รหาทีโต ญ.

๕๕๑. คมขนหนาทีนั ตุตพพาทีสุ น.

๕๕๒. ญโย จ.

๕๕๓. การิตัม วิย ญานูปนุโ.

๕๕๔. กคา จชานั.

๕๕๕. ญโตตพพ.

๕๕๖. วทมทคฺมุชฺครหาการาทีหิ ชฺชมฺมคฺคยฺเหยยา คาโร วา.

๕๕๗. กรมฺหา रिज्ज.

๕๕๘. รุมหิ รนุโต ราทิ โน.

๕๕๙. เปสาติสคคปตตกาเลสสุ กิจจา.

๕๖๐. ฤชาทินมนุโต โน ทฺวิ จ

หมายเหตุ :-

กิจจปัจจัย ๓ ตัว คือ ตพพ, อนนีย และ เตยฺย ที่เป็นกิริยาภิตรกั
ถ้าลงหลังสกัมมกธาตุ เป็นกัมมวาทกและเหตุกัมมวาทก เป็น
ได้ ๓ ลิงค์ แต่ถ้าลงหลังอกัมมกธาตุ เป็นภาววาทก เป็นนบุง-
สกลิงค์ เอกวจนะ มีรูปเฉพาะปฐมาวิภตติเท่านั้น

๐ วิธีแห่งเตกาลิกกิตกปัจจนุตนย ๐

ร้อยเรียงอรรถขัดเกลายทบาทดี

ตามวิถีคัมภีร์พระคาสณา

“เตกาลิกกิตกปัจจนุตนย” ตระการตา

ต้องปัญญาประกอบศัพท์รับกาลสาม

ทั้งอดีตปัจจุบันอนาคต

ล้วนกำหนดกฎเกณฑ์เห็นรูปขาม

ยี่สิบสามปัจจัยวัตรจัดพยายาม

เพื่อนิยามอรรถธรรมล้ำลึกไกล

“ณ, อ, ณฺว, ตุ, อาวี, ยุ” เร่งเรียนรู้อย่าง

“รตุตุ, วิตุ, ราชตุ” สัมผัส

“กวิ, รรม, ณี, รุ, ญุก, ร” ไชริ

ถัดไป “อิ, ติ, ิริย” ประจักษ์ตา

“อิก อิน, ข, ต, ตุก” และ “อิก” นั้น

ร้อยรัดพันเป็นกิตกัมรดกค่า

สืบทอดพจน์จอมมุนีศรีสภา

เป็นวิชาประดับจิตนิจันรินทร์ ๑

๕๗๕. ปาทีโต รัตต.
๕๗๖. มานาที่หิ รัตต.
๕๗๗. วิสรุชปทาทีโต ฌ.
๕๗๘. นิคคหิต สโยคาที โน.
๕๗๙. ฌมฺหิ รนฺชสฺส โช ภาวกรณฺณสุ.
๕๘๐. ภาเว จ.
๕๘๑. ททสฺส โท พฺ.
๕๘๒. ปุรสมฺมุปปริหิ กโรตีสฺส ขขรา วา ตปจฺจเยสุ จ.
๕๘๓. คทสฺส ฆร ฌ วา.
๕๘๔. กฺวิ จ.
๕๘๕. กฺวิโลโป จ.
๕๘๖. ธาตฺวนฺตสฺส โลโป กฺวิมฺหิ.
๕๘๗. วิทฺนฺเต อู.
๕๘๘. อียตฺมกิเอสานมฺนฺตสฺสโร ทีฆํ กฺวจิ ทิสฺสสฺส คฺณํ โท รํ
สฺกฺขี จ.
๕๘๙. ธราทีหิ รฺมฺโม.
๕๙๐. ตสฺสึลาทีสุ ฌีตฺวาวิ จ.
๕๙๑. สทฺทกฺุชจลฺมณฺชตฺถรฺุจาทึหิ ยฺ.
๕๙๒. ปาราทิกฺมิมหา รฺ.
๕๙๓. ภาทฺขาทีโต จ.
๕๙๔. หนตฺยาทีนํ ฌฺโก.
๕๙๕. สํหนณฺญาเย วา โร โฆ.

๕๙๖. นนทาทิหิ ยุ.
๕๙๗. กตตุกรณปะเทเสสุ จ.
๕๙๘. สณฺญาญํ ทาธาโต อี.
๕๙๙. อิตฺถิมตฺตียโว วา.
๖๐๐. คมขนหนรมาทินมนฺโต.
๖๐๑. กรโต ธีรีย.
๖๐๒. ชีโต อีน สพฺพตฺถ.
๖๐๓. สุปฺโต จ.
๖๐๔. อีสํหุสฺสุหิ ข.
๖๐๕. ภาวกมเมสุ กิจฺจกตฺตตฺถา.
๖๐๖. พุชฺคมาทิตฺถเถ กตฺตริ.
๖๐๗. ฐมฺภเหหิ ฐมา จ.
๖๐๘. หจฺตฺตฺถานมนฺตานํ โท ธ.
๖๐๙. ตี กิจฺจาสิญฺฐุ.
๖๑๐. อาคมา ตุโก.
๖๑๑. ภาพฺเพ อิก.

๐ วิชาแห่งอดีตปัจจุบัน ๐

น้อมพินิจ “อดีตปัจจุบัน”
เมื่อนัยบทศัพท์พจน์ให้ปรากฏผล
ว่าด้วยการประกอบคำจำเพาะตน
ส่องสว่างทางกมลอดีตกาล

อันเรื่องราวคราวหลังที่ฝังราก
บทวิบากสำเร็จเสร็จสิ้นสถาน
มีปัจจัยสัตว์ช่วยคลี่บาน
เป็นสะพานเชื่อมความให้ตามรอย

ประกอบ “ต, ตวนต” บรรลุอรุณ
ให้เจนจัด “ดาวี” มิมีถอย
บทสำเร็จด้วย “กต” ประดับรอย
ไม่เลื่อนลอยตามวิถึบาฬีธรรม

เรียนรูไว้ให้กระจ่างสว่างจิต
รอยลิขิตอดีตคาลันพิลาศล้ำ
สืบทอดถ้อยมนีนากปราชญ์จึ้นนำ
ประจักษ์คำจารึกนิรันดร ๑

อดีตปัจจนฺตนย

อดีตปัจจนฺตนย ว่าด้วยการแสดงวิธีประกอบคำศัพท์ โดยมีกลุ่มอดีตปัจจัยเป็นที่สุด ซึ่งลงในอดีตกาล มีปัจจัย ๔ ตัว ได้แก่ ต, ตวนฺตฺ, ตาวี, กต รูปสำเร็จเป็นกิริยาภิธานก็มี เป็นนามภิธานก็มี มี ๒๔ สูตร :-

๖๑๒. อตีเต ตตวนฺตฺตาวี.
๖๑๓. วสโต อุตถ.
๖๑๔. วสฺส วา วุ.
๖๑๕. โท ฌกาเร.
๖๑๖. ตราทีหิ อิญฺเณ.
๖๑๗. สฺสปจสกโต กฺขกฺกา จ.
๖๑๘. ปกฺกมาทีหิ นฺโต จ.
๖๑๙. ชนาทีนมา ติมฺหิ จ.
๖๒๐. ฐาปานมฺฮี จ.
๖๒๑. หนฺเตหิ โห หสฺส โห วา อทหนฺหานํ.
๖๒๒. ภาวกมฺเมสุ ต.
๖๒๓. สพฺพตฺถ เค คี.
๖๒๔. ปจฺจยาทนิฏฺฐา นิปาตนา สีชณฺตติ.
๖๒๕. สาสฺทิสโต ตสฺส ริฏฺฐุ จ.
๖๒๖. สาทิ สนฺตปฺุจณฺณชหนฺสาทีหิ ฎฺฐุ.
๖๒๗. ยชฺสฺส สรฺสฺสี ฎฺฐุ.

๒๒๘. ภาณุชโต คโค จ.
๒๒๙. วจ วา วุ.
๒๓๐. คุปาทีนญจ.
๒๓๑. ภัทาทีโต อินฺนอนฺนอีณา วา.
๒๓๒. รกาโร จ.
๒๓๓. นมกรานมนฺตานํ นียุตฺตมฺหิ.
๒๓๔. กมฺมณี ทุตฺติยายํ กุโต.
๒๓๕. ภายาทีหิ มติพุธิปฺปฺชาทีหิ จ กุโต.

๑ วิถีตเวตุนาทีปัจจยนุตตนิย ๑

น้อมพินิจ “ตเวตุนาทีปัจจยนุตตนิย”

วิถีบทอรรถนัยให้ปรากฏ
ประกอบคัมภีร์ที่จัดวางอย่างหมดจด
เป็นอภัยยคัมภีร์ที่สวดไล่ไม่สิ้นแปร

ห้าปัจจยแบ่งไว้ตามประเภท
ล่องขอบเขตกริยาพิจารณาแล้ว
“ตเว” ปัจจยใช้ในอรรถจตุตถิแท้
ปฐมมาข้างแฉะแฉะเปลี่ยนแปรไป

“ตฺ” ปัจจยใช้ในอรรถปฐมมา
ทั้งจตุตถิวิภัตติมหาประจักษ์ไว้
“ตฺน, ตฺวาน, ตฺวา” กริยาไกล
ลงในอดีตกาลตระการธรรม

เรียนรู้บทอักษรภาพพุทธพจน์
เพื่อสืบยศศาสนาลงกาพรล้า
ประกอบธาทุปรังปัจจยไว้จดจำ
เป็นเครื่องคำปัญญาค่าอนันต์ ฯ

ตเวตุนาทีปัจจนตณย

ตเวตุนาทีปัจจนตณย ว่าด้วยการแสดงวิธีประกอบคำศัพท์โดยมีกลุ่มตเวตุนาทีปัจจยเป็นที่สุด ซึ่งปัจจยกลุ่มนี้รูปสำเร็จจัดเป็นอภยศัพท์ มีปัจจย ๕ ตัว แบ่งออกเป็น ๓ ประเภท คือ :-

- ตเว-ปัจจย ใช้ในอรรถจตุตถีวิภัตติ (ปฐมาวิภัตติได้บ้าง)
- ตฺ-ปัจจย ใช้ในอรรถปฐมาวิภัตติและจตุตถีวิภัตติ
- ตฺน, ตฺวาน, ตฺวา-ปัจจย ใช้เป็นกิริยาลงในอดีตกาล

มี ๑๐ सूत्र :-

๖๓๖. อิจจตฺเตสุ สมานกตฺตฺเกสุ ตเวตฺ วา.

๖๓๗. ตเวตุนาทีสุ กา.

๖๓๘. อรหสฺกกาทีสุ จ.

๖๓๙. ปตฺตวจเน อลมตฺเตสุ จ.

๖๔๐. ปุพฺพกาเลกกตฺตฺกานํ ตฺนตฺวานตฺวา วา.

๖๔๑. สพฺเพหิ ตฺนาทีนํ โย.

๖๔๒. ทธนตฺโต โย กวจิ.

๖๔๓. จนนฺเตหิ รจฺจํ.

๖๔๔. ทิสสา สุวานสุวานตฺโลโป จ.

๖๔๕. มหฺทเกหิ มฺมยฺหชฺชพฺภทฺธา จ.

๐ วิถีวิตตมานกาลิกปัจจยนุตนย ๐

น้อมพินิจ “วิตตมานกาลิกปัจจยนุตนย”

ส่องความนัยปัจจุบันอันสดใส
ว่าด้วยการประกอบคัมภีร์ประดับใจ
กาลที่ปรากฏนัย ณ บัดนี้

มีปัจจัยสองตัวเป็นฐานหลัก
ให้ประจักษ์รูปบทพจน์วิถีวิต
“อนุต, มาน” ส่องปัจจัยวิจิตรดี
แสดงที่ทางกริยาพึงพิจารณา

ระบอบรรถ “อยู่, เมื่อ” ในทุกบท
ให้ปรากฏสภาวะธรรมอันไพศาล
สืบพุทธพจน์บทธรรมมาเนิ่นนาน
เป็นประพจน์ปัจจุบันอันยืนยง

เรียนบาลีรู้แจ้งแห่งกาลปัจจุบัน
จิตแน่วแน่แบ่งปันไม่ไหลหลง
ประกอบธาตุปรุงปัจจัยให้มั่นคง
สืบดำรงคงค้ำยันปราชญ์นिरันดร ๑

วตฺตมานกาลิกปจฺจยนฺตนย

วตฺตมานกาลิกปจฺจยนฺตนย ว่าด้วยการแสดงวิธีประกอบ
คำศัพท์โดยมีกลุ่มวตฺตมานกาลิกปจฺจยเป็นที่สุด ซึ่งลงใน
ปัจจุบัณกาล มีปจฺจย ๒ ตัว ได้แก่ อนฺต, มาน รูปสำเร็จเป็น
กิริยาภิตกั (ลงวิภวณปจฺจยในอาขยาดนั้ก่อน) มีคำแปลว่า
“อยู่, เมื่อ” มี ๑ สุตฺร :-

๖๔๖. วตฺตมานเน มานนฺตา.

หมายเหตุ :-

อนฺต-ปจฺจย ลงในกัตตุ ส่วน มาน-ปจฺจย ลงในกัตตุ, ภาวะ,
กัम्मะ (ในบางแห่งมีการแปลง มาน เป็น อนฺต ด้วย อตฺตโน-
ปทานิ ปรสฺสพทตฺตํ ดั้งนั้ ถ้าพบรูปเป็นภาวะหรือกัम्मะ ถึง
จะมีรูปว่า อนฺต ก็พึงทราบว่าเป็น มาน-ปจฺจย)

๑ วิถือนาคตกालิกปัจจุยนุตนย ๑

น้อมพินิจ “อนาคตกาลิกปัจจุยนุตนย”

ส่องความนัยกาลข้างหน้าที่หวังผล
ว่าด้วยการประกอบคัมภีร์ระดับตน
ในบทวิถือนาคตอันงดงาม

มีปัจจุยแก้ตัวเป็นฐานหลัก
ให้ประจักษ์รูปพจน์บทกาลล้ำ
รังสรรค์อรรถพุทธพจน์ปรากฏนาม
ตามนิยามอักษรวิธีที่มีมา

“ณ, มิณ, ณฺว, ตุ” บรรลุอรรถ
ให้เจนจัด “ณ, สฺส” นำทรรษา
“นฺต, มาน” และ “อาน” พจนา
ส่องปัญญาบอกเหตุผลดลอนาคต

เรียนบาลีรู้เท่าทันกาลเบื้องหน้า
สืบมรดกพุทธาอย่างหมดจด
ประกอบธาตุปรุงปัจจุยไม่ละลด
ให้ปรากฏธรรมประทีปนิรันดร์ ๑

อนาคตกาลิกปัจจนฺตนย

อนาคตกาลิกปัจจนฺตนย ว่าด้วยการแสดงวิธีประกอบ
คำศัพท์โดยมีกลุ่มอนาคตกาลิกปัจจยเป็นที่สุด ซึ่งลงใน
อนาคตกาล มีปัจจย ๙ ตัว ได้แก่ ณี, ฌิณ, ญว, ตุ, ณ, สฺส,
นฺตุ, มาน, อาน รูปสำเร็จเป็นกิริยากิตก์ก็มี เป็นนามกิตก์ก็มี
ที่เป็นกิริยากิตก์ ทำหน้าที่เป็นกิริยาในระหว่าง แปลว่า “จะ”
ที่เป็นนามกิตก์ ทำหน้าที่เป็นบทรนาม แปลว่า “ผู้จะ” มี ๔
สูตร :-

๖๔๗. ภาวิสุสฺสตี คมาทีหิ ณีฌิณ.

๖๔๘. กิริยายํ ญวตฺวา.

๖๔๙. กมฺมนิ โณ.

๖๕๐. เสเส สฺสนฺตฺมานานา.

๐ วิถีอุณาทีปจายนุตนย ๐

น้อมพินิจ “อุณาทีปจายนุตนย”
เสยอรรถนัยนามคัมภีร์อันสดไส
ว่าด้วยการประกอบคำจัดวางไว้
รังสรรค์ให้รูปบทปรากฏธรรม

สี่สิบสามปัจจัยวัตรจัดระเบียบ
เปรียบตะเกียงส่องใจไม่มีดับ
“ณ, ญ, กต, มิ, มน, ถ, ม” จำ
“ส, ย, ยาน, ลาน, เน, ช” ประดับใจ

“ตย, ตย, ฤ, ตติม, นิม, อาน, ต”
“ตรณ, เนตต, ตติ, ตี” สมน้ำเสมอไป
“ฒ, ณ, ฐ, ท, อิทท, ก” ขจรไกล
“อิ, ฤ, อณ, อม, ต, ฑ” คุ่วิถี

“อวิ, อี, อู, ญ, อุส, ญส, อิต”
“การ” ประจักษ์คำในคัมภีร์
สี่บทจนารถจอมมุนีศรีเมธี
เป็นผู้รู้แจ้งวิถีอุณาทีปธรรม ๙

อนาคตกาลิกปัจจยนตนย

อุณาทีปัจจยนตนย ว่าด้วยการแสดงวิธีประกอบคำศัพท์ โดยมีกลุ่มอุณาทีปัจจยเป็นที่สุด ซึ่งปัจจยกลุ่มนี้ รูปสำเร็จจัดเป็นนามศัพท์ มีปัจจย ๔๓ ตัว ได้แก่ ญ, ย, กต, มิ, มน, ถ, ม, ล, ย, ยาณ, ลาณ, ณี, ฉ, ตย, ตย, ฤ, ตติม, นิม, อานิ, ต, ต, รณ, ณิตต, ตติ, ตี, ฒ, ณ, ฐ, ท, อิทท, ก, อिर, อล, อม, ตุ, ทุ, อีวร, อี, อูร, ญ, อุสส, ญส, อิส, การ มี ๓๔ สูตร :-

๖๕๑. กाले वत्तमानातीते ण्वाथो.

๖๕๒. ขยาทีหิ มนุ ม จ โตะ वा.

๖๕๓. สมาทีหิ ณา.

๖๕๔. มสุสส สสุส จฉรจฉร.

๖๕๕. อาปุพพจรส จ.

๖๕๖. อलगสเลหิ लया.

๖๕๗. ยาณลาणा.

๖๕๘. มถิสส ถสส โล จ.

๖๕๙. อวสสกาธมิณฺส ณี จ.

๖๖๐. วชาทีหิ ปพพชชาทโย นิปปัจจนเต.

๖๖๑. เวปฺสึทววมุกฺทาภูหฺวาทีหิ ฤตฺติมนิมา นิพพตเต.

๖๖๒. อกโกเส นมหานิ.

๖๖๓. สุนฺสฺสุนฺสฺโสณวานุวานุณฺนุณฺนุณฺนา.

๖๖๔. ตรฺณสฺส สฺส จ.

๐ นิยามแห่งสาธนะ ๐

บท “สาธนะ” ล่องสว่างทางวิถึ
ช่วยชุบชีวิตกิรยาบทให้สดใส
ให้บริบูรณ์พูนอรรถชัดเจนไกล
ด้วยปัจจัยแห่งกิตก์มาชัดเจน

เป็นกัตตาเป็นกรรมหรือกรณะ
ล่องสภาวะตามบทไม่ปิดเฉย
“สาธิตี นิปฺสาทียติ” เอ่ย
“กริยา เตนาติ สาธนํ” สรรสร้างมา

คือเครื่องมือทำกริยาให้ปรากฏ
ไม่เลี้ยวลดอรรถธาตุตามปรารถนา
เปรียบดั่งบท “ทานํ” วางนัยนา
หากมีเพียง “ทา” ธาตุย่อมาดแคลน

มีอาจารย์ผู้ให้หรือของให้
ต้องอาศัย “ยุ” ปัจจัยมาวางแผน
เป็นภาวะคือการให้ทั่วดินแดน
หรือกัมมะถึงที่ให้ได้ชัดเจน

จึงถวายนะสรวรค์สร้างทางวิสุทธิ
ช่วยสมมติอรรถธรรมไม่จำเจิญ
กิริยาบริบูรณ์พูนล้ำเคิญ
ส่องให้เห็นเนื่อความงามจับใจ ๑

สาธนะ

สาธนะ คือ ศัพท์ที่เป็นเครื่องกระทำกริยาให้บริบูรณ์ยิ่งขึ้น เพราะประกอบด้วยอรรถของกิตก์ปัจจัยที่เป็นกัตตากรรม และกรณีเป็นต้น มีวิเคราะห์ว่า สาธิติ นิปฺผาทิยติ กริยา เตนาคติ สาธนํ (ชื่อว่า สาธนะ เพราะอรรถว่า เป็นเครื่องกระทำกริยาให้สำเร็จ) หมายความว่า เป็นเครื่องช่วยกระทำกริยาหรืออรรถของธาตุให้บริบูรณ์ชัดเจนยิ่งขึ้น เช่นบทว่า “ทานํ” ทา-ธาตุล้วน ๆ กล่าวอรรถคือ “ให้” มีเนื้อความไม่ชัดเจนว่าหมายถึง “ผู้ให้” หรือ “สิ่งที่ถูกให้” เป็นต้น แต่เมื่อ

- มีการลง ยุ-ปัจจัยในอรรถภาวสาธนะ ทำให้ทราบว่า “ทานํ” หมายถึง “การให้”
- มีการลง ยุ-ปัจจัยในอรรถกัมมสาธนะ ทำให้ทราบว่า “ทานํ” หมายถึง “สิ่งที่ถูกให้”

ดังนี้เป็นต้น ฉะนั้น สาธนะ จึงสามารถทำให้กริยาบริบูรณ์ยิ่งขึ้น เพราะแสดงเนื้อความให้ชัดเจนได้

อนึ่ง ในบทกิตก์นั้น ธาตุเป็นคำแสดงกริยา ส่วนปัจจัยกล่าวถึงสาธนะที่ผู้พูดต้องการสื่อถึง เช่น

บทกิตก์	ธาตุ	ปัจจัย	สาธนะ
กตฺตุ (ผู้ทำ)	กร (ทำ)	ตุ (ผู้)	กัตตุสาธนะ
กรณ (เครื่องทำ)	กร (ทำ)	ยุ (เครื่อง)	กรณสาธนะ
กริยา (การทำ)	กร (ทำ)	ริริย (การ)	ภาวสาธนะ

ในตัวอย่างข้างต้น คำที่สื่อถึงผู้ทำกิริยา เรียกว่า กัตตุสาธนะ,
คำที่สื่อถึงเครื่องมือในการทำกิริยา เรียกว่า กรณสาธนะ,
คำที่สื่อถึงกิริยาอาการของการกระทำ เรียกว่า ภาวสาธนะ
ดังนี้ เป็นต้น

๑๗ สาธนะขจัดข้อสงสัย ๑

อันบทเรียนสาธนะสรรค์เจ็ดดอย่าง
เป็นแนวทางสองอรรถวิภัตติสัย
หนึ่ง **“กัตตุ”** มุ่งระบผู้ทำไป
“การโก” ไชริคือผู้ทำกรรมจำเนียร

สอง **“ภาวะ”** สองกิริยาอาการไว้
การ-ความ-อันวางนัยให้พากเพียร
“กรณ” คือการทำสมาธิสมาธิ
“ยุ” ปัจจัยแวงเวียนมาเสริมเติม

สาม **“กัมมะ”** คือสิ่งที่ถูกทำนั้น
“ปิโย” อันเป็นที่รักประจักษ์เสริม
สี่ **“กรณะ”** คือเครื่องมือช่วยหนุนเติม
“อุปกรณ” เป็นเครื่องทำนำวิถี

ห้า **“สัมปทาน”** ระบผู้รับมอบ
“สัมปทาน” ตอบเป็นที่โนวิถี
หก **“อปาทาน”** แดนหลักพันพารา
“ภิม” สือที่กัถวลัภยพาล

เจ็ด “อธิกรณะ” สถานที่
“ทาน” นี้โรงทานสืบมหาศาล
ครบเจ็ดบทธจตจำตํานานกาล
เปี่ยมวิชาตระการภาษาบาลีเอ๋ย ๗

สาธนะ ๗ ประเภท

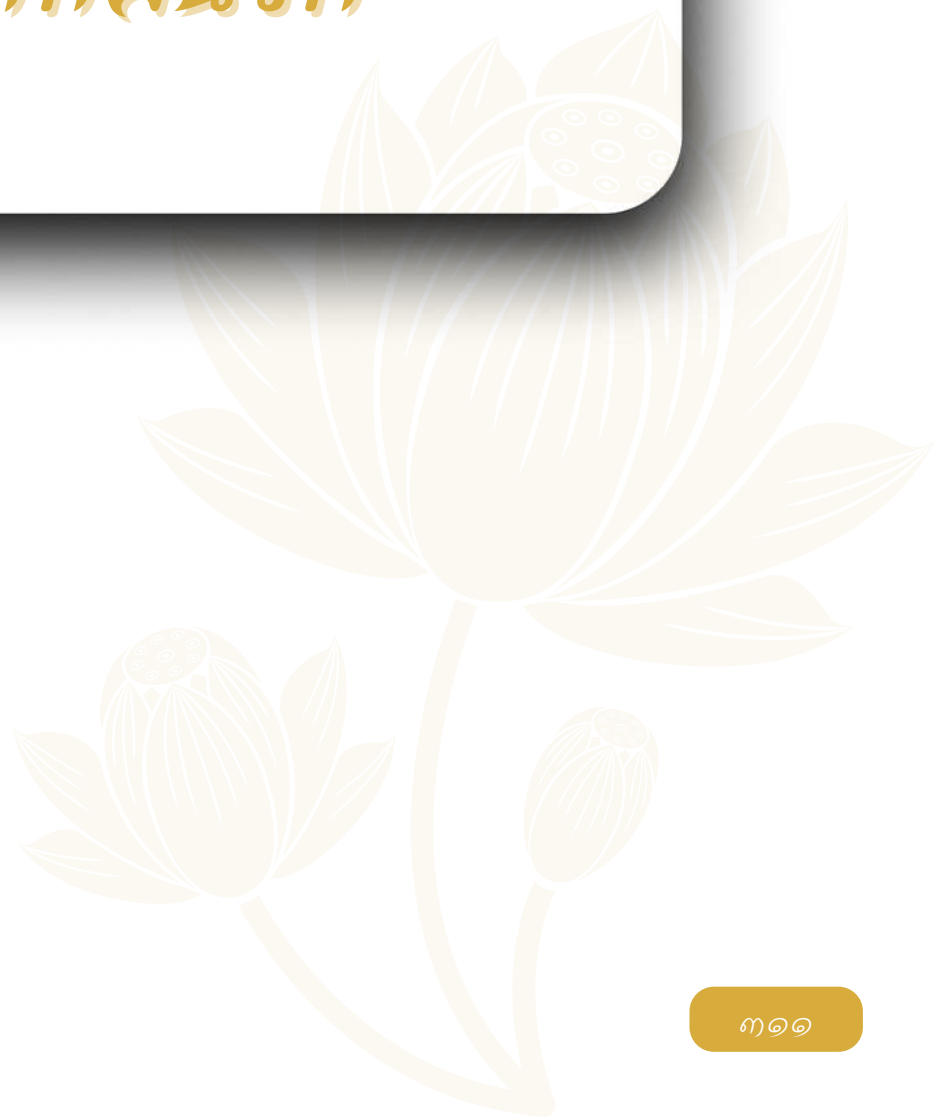
สาธนะในภาษาบาลี มี ๗ ประเภท คือ :-

- กัตตุสาธนะ ระบุถึงผู้ทำ แปลว่า “ผู้” เช่น การโก (ผู้กระทำ) = กร-ธาตฺ (ทำ) + ญฺ-ปัจจัยในกัตตุสาธนะ
- ภาวสาธนะ ระบุถึงกิริยาอาการ แปลว่า “ความ, อัน, การ” เช่น กรณํ (การกระทำ) = กร-ธาตฺ (ทำ) + ญฺ-ปัจจัยในภาวสาธนะ
- กรรมสาธนะ ระบุถึงสิ่งที่เนื่องด้วยกิริยาคือถูกกิริยาทำ แปลว่า “เป็นที่, ถูก” เช่น ปิโย (ผู้เป็นที่รัก) = ปิ-ธาตฺ (เอิบอím) + ย-ปัจจัยในกรรมสาธนะ
- กรณสาธนะ ระบุถึงเครื่องมือในการกระทำกิริยา แปลว่า “เป็นเครื่อง, เป็นเหตุ” เช่น อุปกรณํ (เป็นเครื่องกระทำ) = อุป บทหน้า + กร-ธาตฺ (ทำ) + ญฺ-ปัจจัยในกรณสาธนะ
- สัมปทานสาธนะ ระบุถึงผู้รับ แปลว่า “เป็นที่” เช่น สมฺปทานํ (เป็นที่มอบให้/ผู้รับ) = สํ + ป บทหน้า + ทา-ธาตฺ (ให้) + ญฺ-ปัจจัยในสัมปทานสาธนะ

- อปาทานสาธนะ ระบุถึงแดนหลีกออก แปลว่า “เป็นแดน, เป็นที่” เช่น ภิโม (เป็นแดนกลัว) = ภิ-ธาตุ (กลัว) + มน-ปัจจัยในอปาทานสาธนะ
- อธิกรณสาธนะ ระบุถึงสถานที่ แปลว่า “เป็นที่” เช่น ทานํ (เป็นที่ให้/โรงงาน) = ทา-ธาตุ (ให้) + ยุ-ปัจจัยในอธิกรณสาธนะ

ภาคผนวก

๐ องค์ประกอบสำคัญของปทรูปสี่ทติ ๐

อันคัมภีร์ “ปทรูปสี่ทติ” วิโรจน์ล้ำ
ประคองธรรมส่องวิถีบาลีสัมมัย
ประกอบด้วยสามองค์พงศ์พิไล
สถาพรรักษาไว้ให้ยั่งยืน

หนึ่งคือ “**สูตร**” บทบัญญัติอรรถถกล้ำ
เป็นต้นเค้าบทธรรรมมิจัดจั้น
สิ้นกระชับจับใจไม่กลายกลืน
เป็นรากฐานหยั่งดึยในตำรา

สอง “**วุดติ**” อธิบายขยายผล
ส่องมวลชลให้กระจ่างทางภาษา
ไขความสูตรที่ซ่อนเร้นเนตรนัยนา
ให้แจ้งจิตศรัทธาสว่างใจ

สามคือ “**อุทาหรณ์**” เป็นเครื่องชี้
ตัวอย่างมีครบครันอันสดใส
เชื่อมสูตรวุดติพิสุจน์บทพจน์วิจัย
รวมเป็นเอกองค์ชัยแห่งไวยากรณ์ ๑

๐ สุตฺร : วิถึแห่งกฎเกณฑ์ ๐

น้อมพินิจกฎเกณฑ์แห่ง “สุตฺร” คาสตร
วางบทบาทข้อบังคับสรรพสมัย
เพื่อสำเร็จรูปศัพท์ประดับใจ
วางระเบียบแบบไว้ให้มั่นคง

“อตถํ อภิสเวตตี สุตฺตํ”
นัยเลิศล้ำไหลออกอรุณประสงค์
ไหลซึ่งประโยชน์เกื้อเพื่อจำนง
คือกฎเกณฑ์ธำรงไวยากรณ์

จากกัจจายนะต้นธรรมมา
นำสุตฺรมาเรียบเรียงใหม่ในอักษร
ปทฺฐปถิตธิรจนาสถาพร
ลำดับตอนตามรูปศัพท์อันรัดกุม

นับรวมสุตฺรที่แสดงแจ้งประจักษ์
เป็นหัวใจหลักในกัณฑ์ประชุม
ทกร้อยแปดสิบสี่สุตฺรครอบคลุม
ทั้งนาม-การกะกลุ่มกัณฑ์สัมพันธ์

มีการเพิ่มสองสูตรใหม่ประไพเพริศ
ที่มีเคยบังเกิดในกัจจายนนั้น
อีกทั้งตัดเจ็ดสูตรเก่าออกไปพลัน
เพื่อให้ชั้นคัมภีร์นี้สมบูรณ์

เรียนรู้สูตรแจ้งอรรถกว้างจิต
เพื่อพัฒนาความคิดมีดับสูญ
ลึบพุทธพจน์งามงดพันทวี
ด้วยบาลีไวยากรณ์ขจรไกล ฯ

สูตร

สูตร คือ ส่วนที่เป็นกฎเกณฑ์หรือข้อบังคับในการสำเร็จ
ตัวรูป มีวิเคราะห์ว่า อตถํ อภิสเวตีติ สุตตํ (ย่อมหไหลออกซึ่ง
ประโยชน์ เพราะเหตุนี้ ชื่อว่า สูตร) คำว่า “ประโยชน์”
ในที่นี้ หมายถึง กฎเกณฑ์ทางไวยากรณ์ ซึ่งสูตรในคัมภีร์
ปทรูปสัทธาณี ได้นำมาจากคัมภีร์กัจจายนะไวยากรณ์ แต่มีการ
เรียบเรียงลำดับของสูตรใหม่ ตามเนื้อหาและการสำเร็จตัวรูป
ของแต่ละศัพท์เป็นสำคัญ เมื่อนับรวมสูตรที่แสดงไว้ ๒ ครั้ง
คือ ในนามกัณฑ์และในการกัณฑ์ มีทั้งหมด ๖๘๔ สูตร โดย
มีการเพิ่มเติมสูตรใหม่เข้ามาอีก ๒ สูตร โดยที่ทั้งสองสูตรนี้
ไม่ปรากฏในคัมภีร์กัจจายนะไวยากรณ์ คือ :-

- โอภาโว กวจิ โยสุ วการสส.
- ภาทนต์สส ภาทนต์ภนเต.

นอกจากนั้น ยังมีการตัดสูตรบางสูตรของกัจจายนะออก โดย
ไม่ได้นำมาแสดงไว้ในคัมภีร์ปทรูปสัทธาณี มี ๗ สูตร คือ :-

- โส วา.
- อิตถิปุมนปุสกสงขย
- สมาส จ วิภาสา.
- กाल (นามกัณฑ์).
- อนเต นิคคหิต.
- อรหสกาทีหิต.
- สจขานํ กคา ฌานูปนธ.

สอง “อนุวัตตนวัตกรรม”
ความที่มีสืบเนื่องไม่คลุมเครือ
ตามมาจากสูตรอื่นเอื้อจนเจือ
เพื่อช่วยเกื้อความหมายให้ครบครัน

สาม “ปักจิปนวัตกรรม” เพิ่มเติมเสริม
อรรถเต็มเพิ่มพูนหนุนรังสรรค์
ช่วยขยายความยากให้พ้นพรรณ
สารพันนัยศาสตร์ประลาตลวง

เรียนบาลีสืบทอดพระลัทธิธรรม
ช่วยหนุนนำปัญญาในแดนสรวง
รู้วัตติแจ้งอรรถทกบทปวง
ตั้งโชติช่วงจักรวาลย์ในมรรคา ฯ

วุดติ

วุดติ คือ ส่วนที่เป็นคำอธิบายสูตร มีวิเคราะห์ว่า สุตตตถั วจตีติ วุดติ (ย่อมกล่าวเนื้อความของสูตร เพราะเหตุ นั้น ชื่อว่า วุดติ) หรือวิเคราะห์ว่า อตโถ วุดจติ เอตยาติ วุดติ (เนื้อความย่อมถุกกล่าวด้วยคำอธิบายสูตรนี้ เพราะเหตุ นั้น ชื่อว่า วุดติ) ไก่แก่ เป็นเครื่องอธิบายเนื้อความของสูตร อนึ่ง วุดตินี้ มี ๓ ประเภท คือ :-

- สุตตวุดติ คือ วุดติที่มีอยู่ในสูตรโดยตรง
- อนนุวัตตนวุดติ คือ วุดติที่ตามมาจากสูตรอื่น ๆ
- ปักขิปนวุดติ คือ วุดติที่เพิ่มเข้ามาเพื่อช่วยอธิบาย

๑๑ อุตสาหกรรม : รูปธรรมแห่งการสร้างคัพภ์ ๑๑

การเวียนคาศัตรบาฬีพึงพิเคราะห์
บทวิเคราะห์อรรถนัยให้ส่องใส
เมื่อรู้สูตรต้องรู้รูปที่ใช่ไป
สถาปนั้่นนัยคัพภ์สร้างอย่างชัดเจน

อัน “อุตสาหกรรม” คือตัวอย่างทางประกอบ
เป็นต้นแบบตามระบอบที่จัดเส้น
แสดงองค์ประกอบคัพภ์อย่างประเด็น
ให้แลเห็นรูปธรรมนำวิถี

“ปกตลโธปปาตนาย
อุตสาหกรรมิตติ” วจีศรี
“อุตสาหกรรม” นัยเปรมปรีดี
ถูกนำชี้ให้เข้าใจในสิ่งที่ทำ

คือรูปคัพภ์ที่กระทำสำเร็จแล้ว
มาฉายแววให้ประจักษ์เป็นหลักทำ
ในปทรูปลัทธิที่น้อมนำ
ล้วนเลิศล้ำแหล่งที่มาค่านิยม

รวบรวมจากพระบาลีอันศักดิ์สิทธิ์
อรรถกถาพินิจพิศประสม
รวมถึงฎีกาคำศัพท์ที่อาจคม
มาชื่นชมให้ศิษย์ได้ใช้เล่าเรียน

เป็นรากฐานการศึกษาพระลัทธิธรรม
เพื่อสืบนำพุทธพจน์ไม่ลดหย่อน
รู้ที่มารู้ที่ไปใจพากเพียร
ประดุจเทียนส่องทางสว่างไกล ๆ

อุทาหรณ์

อุทาหรณ์ คือ ตัวอย่างที่ท่านนำมาแสดงเพื่อให้เห็นถึงวิธีการสร้างคำศัพท์ หรือองค์ประกอบของคำศัพท์ประเภทต่าง ๆ ในคัมภีร์ได้อย่างเป็นรูปธรรมชัดเจนยิ่งขึ้น มีวิเคราะห์ว่า ปกตสฺโสปปาทนาย อุทาหรียเตติ อุทาหรณ์ (ถูกนำมาแสดงเพื่อให้เข้าใจสิ่งที่ถูกกระทำ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า อุทาหรณ์) ซึ่งอุทาหรณ์ที่นำมาแสดงในคัมภีร์ ปทฺรูปสฺสิทฺธินี้ ส่วนใหญ่ได้นำมาจากพระบาลี อรรถกถา และฎีกา

ตั้งอย่าง

[๒๘๓] ลิงคตฺเถ ปฐฺมา.

เรียกว่า สุตฺร

: ลิงคตฺถาภิธานมตฺเต ปฐฺมาวิภตฺติ โหติ.

เรียกว่า วุตฺติ

: เอโส ปุริโส, เอสา กณฺญา, เอตํ จิตฺตํ.

เรียกว่า อุทาหรณ์

๑ สามองค์ประกอบหลัก : กลไกสูตรบาลี ๑

ในคัมภีร์ปทฺฐปถิติเลค
ศาสตร์ประเสริฐแจงองค์สามตามวิถี
สูตรทั้งหลายที่ประจักษ์หลักกนที่
ย่อมจะมีองค์ประกอบตอบเนือความ

หนึ่งคือ “การี” ระบुरुปคัพท
ต้นเค้าต้นฉบับมิเกรงขาม
คือรูปเดิมเริ่มตั้งอย่างงดงาม
เพื่อรอตตามขั้นตอนการเปลี่ยนแปลง

สองคือ “การียะ” ประกาศผล
วิธีกลเปลี่ยนรูปให้กระจ่างแจง
การแปลงบทเปลี่ยนพยัญชนะมาแลดง
หรือจัดแจงคงรูปไว้ให้ชัดเจน

สามคือ “นิमित” เหตุที่บังเกิด
ปัจจัยเลคหนุนส่งเสริมเติมประเด็น
เป็นต้นเค้าให้ผลนั้นพลันพฤติเป็น
เหตุที่เห็นการเปลี่ยนคัพทรับวิถี

สามองค์ประกอบหลอมรวมเป็นหนึ่งสูตร
เป็นประหนึ่งแสงทองส่องวิถี
รู้การ-นิमित-การริยะดี
ปัญญาจะมีรุ่งเรืองในมรรคา

เรียนบาลีด้วยความรู้ที่ถ่องแท้
จะเข้าถึงแก่นแท้แห่งพุทธศาสนา
ดำรงสืบศาสน์ธรรมล้ำวิชา
สถิตสถาพรชัยในใจชน ๆ

องค์ประกอบของสูตร

สูตรทั้งหลายที่ปรากฏในคัมภีร์ปทรูปสัทธินั้น มีองค์ประกอบหลักอยู่ ๓ อย่าง คือ :-

- กாரี รูปเต็มของศัพท์นั้น ๆ
- การิยะ รูปที่มีการเปลี่ยนแปลง/วิธีการเปลี่ยนแปลง
- นิमित เหตุให้มีการเปลี่ยนแปลง

ปัญจมีนิमित แปลว่า “จาก” อยู่หน้ากாரี
สัตตมีนิमित แปลว่า “เพราะ” อยู่หลังการี

ตัวอย่าง

[๑๙๗] พุรหมโต ตุ สมิ นิ.

พุรหมสททโต สมิวจนสส นิ โหติ. (หลัง พุรหม ศัพท์ แปลง สมิ วิภัตติ เป็น นิ). อุ. พุรหมนิ (ในพระพรหม).

ในตัวอย่างนี้ :-

- บทว่า พุรหมโต เป็นปัญจมีนิमित
- บทว่า สมิ เป็นการี
- บทว่า นิ เป็นกัริยะ

หมายเหตุ :-

ในบางสูตรอาจมีเพียง ๒ อย่าง หรืออย่างเดียวกันก็ได้ เช่นสูตรว่า มทา สเร (มีกัริยะกับนิमित), สมิเม (มีการีกับกัริยะ), หิวิภตฺติมฺหิ จ (มีนิमितเท่านั้น) เป็นต้น

๐ สุตตวรรณนา : นัยแห่งการอธิบายสูตร ๐

การไขความตามหลักศาสตร์ประเภท
ให้ปรากฏความหมายที่ฉายส่อง
“**สุตตวรรณนา**” นามตามทำนอง
ประหนึ่งทองจารึกค่าไวยากรณ์

ในคัมภีร์ปทฐปฐิติประจักษ์แจ้ง
ท่านจัดแจงระเบียบไว้อย่างสละน
อธิบายเนื้อความตามขั้นตอน
รวมหกตอนประกอบกันเป็นอันดี

หนึ่งเริ่มต้น “สัมพันธสังวรณนา”
เชื่อมโยงอรรถอัญญาให้สมควร
ขยายความสัมพันธแห่งบทวิธี
ให้สูตรมีสายใยในมรรคา

รวบรวมเหตุอรรถอธิบายจนครบถ้วน
ตามกระบวนการความตามประสา
จนถึงที่สุดบทแห่งพจนาน
“ปริหารสังวรณนา” ไขปัญหาปลาย

ทุกประการอธิบายไว้อย่างลึกซึ้ง
เพื่อหยั่งถึงนัยยะที่หลากหลาย
แก้อัศจรรย์สรรพสิ่งที่ไร้ตรรกะ
ให้กระจายกระจ่างจิตศิษย์บาลี

เป็นโคมฉายส่องทางสว่างสรรพ
สู่ความชัดในพระศาสน์สุนทรศรี
เรียนวรรณนาให้แจ่มถ้วนอบวนวิธ
ย่อมจะมีปัญญาเกิดในธรรม ฯ

สูตรพรรณนา

การอธิบายสูตร หรือที่เรียกว่า สูตรพรรณนา นั้น ใน คัมภีร์ปทรูปสัทธีนี้ ท่านแสดงไว้ ๖ ประการ ดังนี้ :-

- สัมพันธ์สังวรรณนา การแสดงความสัมพันธ์ของบท
- ปทสังวรรณนา การอธิบายบท
- ปทัตถสังวรรณนา การอธิบายความหมายของบท
- ปทวิคคสังวรรณนา การแสดงรูปวิเคราะห์ของบท
- โจทนาสังวรรณนา การตั้งคำถามเพื่อย้ำความเข้าใจ
- ปริหารสังวรรณนา การตอบคำถามตามข้อ ๕

สมฺพนฺโร จ ปทญฺเจว
ปทตฺโถ ปทวิคคโห
โจทนา ปริหาโร จ
ฉพฺพิธา สุตฺตวณฺณนา.
(รฺป.ฎี. ๒)

๑ สัมพันธสังวรณา : เชื่อมโยงบทพจนานา ๑

“สัมพันธสังวรณา” ลงาคาศตร
โอบบทาความสัมพันธอันลุ่มลึก
อธิบายอรรถสูตรใหตรองนึก
เพื่อยังถึงความร้อยรัตมัตดวงใจ

หนึ่งวางลำดับประโยคโศตัสชวาล
เรียงบทสารวางตำแหน่งแหล่งสมัย
ให้เห็นทิศทางอรรถที่จัดไว้
สว่างในสายตาผู้คลาไคล

อีกเติมปารุเสสละลงวุตติ
ขยายเนือความตำหนิไม่สงสัย
บทที่ขาดเติมเข้ามาให้เกรียงไกร
เพื่อเสริมชัยใจความตามคัมภีร์

อีกแสดงบทในสูตรให้เกือหนุน
เป็นพหุคุณความสัมพันธอันลุดครี
ระหว่างเหตุและผลดลวิธี
เกี่ยวเนื่องกันทุกที่ที่ตราไว้

เป็นรากฐานความเข้าใจในเบื้องต้น
ให้ผู้คนเห็นทางสว่างไสว
เชื่อมบทบาทศาสตร์หลักเข้าประจักษ์ใจ
บาลีไทยสืบค่านิยมล้ำค่าเอ๋ย ๑

(๑) สัมพันธสังวรณนา

สัมพันธสังวรณนา คือ การอธิบายสูตรโดยแสดงความสัมพันธ์ของบทต่าง ๆ ในสูตร เช่นมีการวางลำดับประโยคใหม่ หรือเพิ่มปาฐุเสสเข้ามามีในวุตติ เช่นสูตรว่า

- [๑] อตฺถโถ อกฺขรสนฺญาโต. (เนื้อความหมายรู้ได้ด้วยอักษร). สูตรนี้ ท่านอธิบายไว้ว่า “โย โภจิ โลภีย-โลกุตฺตราทีเภาโท วจนตฺถโถ, โส สพฺโพ อกฺขเรเหว สนฺญาเยเต. (เนื้อความของคำพูดทุกอย่าง อันต่างโดยโลกียะและโลกุตตระเป็นต้น ย่อมถูกหมายรู้ได้ด้วยอักษร)”

หรือเป็นการแสดงความสัมพันธ์ของบทที่มีอยู่ในสูตร โดยการแสดงความเกี่ยวเนื่องกันระหว่างเหตุกับผล เช่นสูตรว่า

- [๒๔] อพฺโภ อภิ. (เพราะสละหลัง แปลง อภิ-อุปสัค เป็น อพภ). สูตรนี้ ท่านแสดงความสัมพันธ์ไว้ว่า “อภิติ ปทํ โหตีติ ปเท สุตฺถกตฺตา, อพฺโภติ ปทํ วิกตีกตฺตา, โหตีติ ปทํ อาขยาตปทํ กตฺตุวากํ. (อภิ สุตฺถกตฺตา ใน โหตี ๆ อาขยาตบทกตฺตุวาก อพฺโภ วิกตีกตฺตา ใน โหตี)”

๐ ปตสังวรณนา : จำแนกพินิจบท ๐

สืบสานศาสตร์ “ปตสังวรณนา” มั่น
ใจข้อกรรณอธิบายในสาส์นศรี
แสดงบทปรากฏชัดอรรถวิธี
ในสูตรมีสองอย่างทางครรถง

หนึ่งนั่นคือ “ปทจเฉตะ” ประจักษ์แจ้ง
ท่านจัดแจงตัดบทหมดข้อข้อง
เพื่อให้ทราบจำนวนพจน์บทประคอง
ตัดอย่างไรตามทำนองไวยากรณ์

สองคือ “ปทจินตา” พินิจบท
ให้ปรากฏความหมายในอักษร
เป็นเหตุให้ทราบชัดบทถาวร
ท่านประสงค์ส่งพรอรรถใดมา

ว่าบทนี้มุ่งเน้นเป็นไหน
สื่อสิ่งใดในหลักแห่งศาสนา
เป้าหมายบทกระจำงในสายตา
ผู้มรรคาความรู้ที่รดกุม

รวมสรวงภาคเสริมพลังองค์ความรู้
ให้ศิษย์ดูถ้วนถี่ที่ประชุม
ทั้งรูปลักษณะอรรถกรสเข้าควบคุม
ประดุจกลุ่มประทีปส่องคตองบาลี ฯ

(๒) ปทสังวรรณนา

ปทสังวรรณนา คือ การอธิบายสูตรโดยการแสดงบทที่มีปรากฏอยู่ในสูตร มี ๒ อย่าง คือ :-

(ก) ปทัจเฉทะ คือ การอธิบายสูตรโดยแสดงการตัดบท เพื่อต้องการให้ทราบว่าสูตรนั้น ๆ มีกี่บท และตัดบทว่าอย่างไร เช่นสูตรว่า

- [๖๖] โส. (หลังจาก อ-การันต์ในปุงลิงค์ แปลง สิวิกัตติ เป็น โอ). สูตรนี้ ท่านอธิบายไว้ว่า “สิ โอ อิติ ทวิปทมิท. (สูตรนี้ มี ๒ บท คือ สิบ กับ โอ)”

(ข) ปทจินตา คือ การอธิบายสูตรอันเป็นเหตุให้ทราบว่า บทนี้ ท่านประสงค์แสดงอะไร เช่นสูตรว่า

- [๒] อกฺขราปาทย โเอกจตฺตาลีสี. (วัณณะมี อ เป็นต้น ๔๑ ตัว ชื่อว่าอักษร). สูตรนี้ ท่านแสดงไว้ว่า “อกฺขราติ สณฺณานิทฺเทโส, อาทโยติ สณฺณินิทฺเทโส, อปีติ เหมฐฺฐา-เปกฺขานิทฺเทโส. (บทว่า อกฺขรา แสดงสัณฺญา, บทว่า อาทโย แสดงสัณฺณี, และบทว่า อปี แสดงการมอหาเนื้อความที่ผ่านมาแล้ว)”

๐ ปทัตถสังวรณนา : ไชยธรรมบทธพจนา ๐

ลำดับต่อบทวิเคราะห์เจาะลึกภกักรรณ
ลัทธิ “ปทัตถสังวรณนา” ครี
อธิบายสูตรหลักภกักรรณวิธี
ขยายบทที่มีให้ตระหนัก

แสดงความหมายบทที่ปรากฏอยู่
ให้ศิษย์รู้ความนัยที่ประจักษ์
ว่าบทนี้มีภกักรรณใดไว้หนุนหนัก
เป็นเครื่องหลักบงชีวิตรรณ

ไขความหมายรายบทให้หมดจด
มิให้คิดเคี้ยวไปในเบื้องต่ำ
ภกักรรณระจ่างสว่างจิตนิจเงาจำ
ทุกถ้อยคำมีเป้าหมายมิคลายคลา

รู้ความหมายรายคำนำไปใช้
เพื่อเชื่อมนัยสรูปสูตรตามมรรคา
เรียนบาติแจ้งภกักรรณพรรณนา
ย่อมนำพาปัญญาเลิศเกิดในใจ ๑

(๓) ปทัตถสังวรณนา

ปทัตถสังวรณนา คือ การอธิบายสูตรโดยแสดงความหมายของบทที่มีปรากฏอยู่ในสูตรว่ามีรรถอะไร เช่นสูตรว่า

- [๔๙] วคฺคนฺตํ วา วคฺเค. (เพราะพยัญชนะวรรค แปลงนิคหิตเป็นพยัญชนะที่สุตวรรค โดยกำหนดตามอุทาหรณ์ในพระบาลี). สูตรนี้ ท่านแสดงความหมายของ วา ศัพท์ไว้ว่า “วตฺถิตฺตวิภาสฺตโถยํ วาสทฺโທ. (วา ศัพท์นี้ มีประโยชน์ต่อการกล่าวกำหนดตามอุทาหรณ์ในพระบาลี)”

๐ ปทวิคคหลังวรรณนา : วิถีแห่งวจนัตถะ ๐

พินิจอรรถถึบถ่านงานพจนีย์
หลักวิถี “ปทวิคคหลังวรรณนา”
อธิบายสูตรหลักการตามอรรถา
ไขที่มาบทพจนอันงดงาม

แสดงรูปวิเคราะห์แห่งบทคัพพท์
วางลำดับตั้งเค้าเล่าขิดขาม
บทในสูตรปรากฏเด่นเห็นรอยตาม
เพื่อไขความกำเนิดคัพพท์สภาพร

จะแยกธาตูปัจจัยให้ประจักษ์
เป็นหลักปักความหมายในอักษร
แสดงนัยวิภัตติวิธีขจร
เป็นบทตอนชัดเจนไม่เอนเอียง

ให้ทราบเหตุการณ์สร้างอย่างถ่องแท้
ไม่ผันแปรความหมายที่เรียบเรียง
รู้รากเหง้าเข้าใจในลุ่มเสี่ยง
ตั้งคู่เคียงปัญญาพารุ้งเรือง

เป็นระเบียบวิชาการอันล้ำเลิศ
สรรคัก่อเกิดความแจ่มแจ้งแห่งพระเมือง
เรียนวิคคทะเข้าใจไม่ชุ่นเคื่อง
ย้อมชูประเทืองพุทธสาส์นให้คงทน ๑

(๔) ปทวิคคหสังวรณนา

ปทวิคคหสังวรณนา คือ การอธิบายสูตรโดยการแสดงรูปวิเคราะห์ของบทที่มีปรากฏอยู่ในสูตร เช่นสูตรว่า

- [๒] อกฺขราปาทยโ เอกจตฺตาลีสี. (วัณณะมี อ เป็นต้น ๔๑ ตัว ชื่อว่าอักษร). สูตรนี้ ท่านแสดงรูปวิเคราะห์ไว้ว่า “นฺกฺขรณฺตีติ อกฺขรา, อ อาทิ เยสี เต อาทยโ. (ชื่อว่า อักษร เพราะไม่เลือนหายไป, อักษรมี อ เป็นต้น ชื่อว่า อาทิ)”

๐ โภทนาสังวรณนา: ปุจฉาสร้างปัญญา ๐

วิถีแห่งวรรณนาสถาพร
สถาปน์ตอน “**โภทนาสังวรณนา**”
อธิบายสูตรหลักการตามอรรถา
สรรคปัญญาให้ประจักษ์ในหลักการ

คือวิธีอธิบายโดยตั้งถาม
เพื่อไขความที่ปรากฏบทอักษร
ย้ำความเข้าใจอรรถลักษณะ
มิให้ละเลยข้อประเด็นใด

ตั้งกระทู้ปุจฉาในตัวสูตร
ประหนึ่งทอดดึงนัยที่ซ่อนไว้
ข้อความที่ปรากฏกระจ่างใจ
ยิ่งย้ำในจุดเน้นเกณฑ์วิถี

เป็นการปูรากฐานวิจารณ์ศาสตร์
ให้พิลาศล้ำค่าในราศี
แก้ความหลงสงสัยในบทมี่
เพื่อวิถีความรู้ที่สัมบูรณ์

เรียนบาลีต้องหมั่นหมอนคำถาม
เพื่อติดตามความนัยไม่ดับสูญ
ศาสตร์ใจทนาทวิผลให้เพิ่มพูน
บารมีคุณปัญญาค่าลึบไป ๆ

(๕) โจทนาสังวรณนา

โจทนาสังวรณนา คือ การอธิบายสูตรโดยการตั้งคำถาม เพื่อย้ำความเข้าใจข้อความที่มีปรากฏอยู่ในสูตร เช่น สูตรว่า

- [๓] ตตโถทนฺตา สรา อฏฺฐ. (บรรดาอักษรเหล่านั้น อักษร ๘ ตัว มี โอ เป็นที่สุด ชื่อว่าสระ). สูตรนี้ ท่านตั้งคำถามไว้ว่า “ตํ ยถา ? (อักษรเหล่านั้นมีอะไรบ้าง)”

๑ บริหารสังฆกรรมนา : เฉลยความแจ้งจำรัส ๑

ลำดับบทสุดท้ายแห่งนัยศาสตร์
พิลาศลาวัณย์งานขยาย
“บริหารสังฆกรรมนา” คลี่คลาย
ทุกความหมายที่ก้งขาในมรรคา

คืออธิบายสูตรหลักอรรถบท
โดยตอบพจน์คำถามที่ถามมา
ตามข้อ “โจทนาสังฆกรรมนา”
ที่รังสรรค์ปุจฉาไว้ก่อนนั้น

เปรียบประดุจประทีปทองส่องวิถี
ตอบวิธีถ้อยคำให้คมถื่น
ขจัดเหตุที่สงสัยไปพ้นพลัน
อรรถที่กั้นพลันกระจำงสว่างใจ

ทำให้สูตรสมบูรณ์ด้วยคำตอบ
เป็นข้อสอบความรู้ที่ยิ่งใหญ่
ถอดรหัสบาลีสรีนัย
สู่ความนัยแจ้งจบครบขบวน

เรียนวรรณนาทกชั้นให้ถ่องแท้
จะเข้าถึงแก่นแท้ไม่แปรปรวน
รู้วิธีขยายศัพท์นับแต่นวล
พุทธพจน์จะคู่ควรค่าปัญญาเอย ๆ

(๖) ปรีหารสังวรรณนา

ปรีหารสังวรรณนา คือ การอธิบายสูตรโดยการตอบคำถามตามข้อที่ ๕ เช่นสูตรว่า

- [๓] ตตโถทนฺตา สรา อญฺฐ. (บรรดาอักษรเหล่านั้น อักษร ๘ ตัว มี โอ เป็นที่สุด ชื่อว่าสระ). สูตรนี้ ท่านตอบคำถามไว้ว่า “อ อา อิ อี อุ อู เอ โอ อิติ สรา. (อักษรเหล่านั้น คือ อ อา อิ อี อุ อู เอ โอ)”

สูตรลักษณะ

ลักษณะของสูตร หรือที่เรียกว่า สูตรลักษณะ นั้น ใน คัมภีร์ปทรูปสิทธินี้ ท่านแสดงไว้ ๖ ประการ โดยแบ่งตาม ประเภทหรือหน้าที่ ดังนี้ :-

- สัจญาสูตร สูตรสำหรับตั้งชื่อ
- ปริภาสาสูตร สูตรที่กล่าวกำหนดกฎเกณฑ์ต่าง ๆ
- วิธีสูตร สูตรที่แสดงวิธีทำตัวรูป
- นิยมสูตร สูตรที่ใช้กำหนด
- อติเทศสูตร สูตรสำหรับชี้แจงวิธีการให้สำเร็จรูป
- อธิการสูตร สูตรสำหรับตามไปสู่สูตรอื่น

สัจญา จ ปริภาสา จ

วิธีปี นิยมปี จ

อติเทโสธิกาโรติ

ฉรา วา สูตรลักษณะ.

(กจ.สูตรตถ. ๑๒)

๑ ศาสตร์แห่งบาลี : วิชาสัญญาสูตร ๑

เรียนบาลีที่สถาบันพุทธศาสตร์
ค่อยจดจำอักษรภาษาสวรรค์
เริ่มเรียนรู้กฎเกณฑ์สารพัน
เพื่อสร้างสรรค์ปัญญาค่าเกื้อกูล

อัน “สัญญาสูตร” คือจุดเริ่มประเดิมหลัก
ให้ประจักษ์นามนัยไม่เลื่อมลุ่ม
ได้แก่สูตรการตั้งข้อหาเพิ่มพูน
ทวิคุณวิชาการพื้นฐานไทย

หรือคำเรียกต่าง ๆ ในบทบาท
ซึ่งใช้กันในทางไวยากรณ์สองโล
กำหนดนามเรียกขานสื่อความนัย
วางรากฐานทางใจให้มั่นคง

เปรียบประทีปส่องทางสว่างจิต
ช่วยพินิจพจนาลับประสงค์
เข้าใจข้อเรียกขานอย่างชัดตรง
เพื่อธำรงธรรมศาสตร์ประกาศไภล ๑

(๑) สัจญาสูตร

สัจญาสูตร คือ สูตรสำหรับการตั้งชื่อหัวข้อต่าง ๆ หรือคำเรียกต่าง ๆ ซึ่งใช้กันในทางไวยากรณ์ เช่นสูตรว่า

- [๒] อกฺขรปาทยเ อกจตตาลีสี. (ตั้งวันณะ ๔๑ ตัว มี อ เป็นต้น ให้ชื่อว่าอักษร). สูตรนี้ เป็นสัจญาสูตร โดยทำหน้าที่ตั้งวันณะ ๔๑ ตัว มี อ วันณะเป็นต้น ให้ชื่อว่าอักษร

๑๐ **ปริกาสาสูตฺร** : กฎเกณฑ์แห่งภาษา ๑๐

สืบสานศาสตร์บาลีวิถีปราชญ์
วางบทบาท **“ปริกาสาสูตฺร”** ประเสริฐล้ำ
ได้แก่สูตรกล่าวกำหนดข้อจํา
กฎเกณฑ์ต่างเลิศล้ำทางไวยากรณ์

แบ่งออกเป็นสามประการตระการแจ้ง
ชี้แจงแบ่งหลักธรรมลไมล
หนึ่งคือ **“สังยุตฺตปริกาสา”** สภาพร
คือกำหนดกฎเกณฑ์เกี่ยวชื่อนาม

สอง **“วิธยํคปริกาสา”** ลงาคาศตร
คือกำหนดวิธีการมิแปรเปลี่ยน
ทำตัวรูปประกอบคัพทตามบทเรียน
หมั่นพากเพียรไวยากรณ์สุนทรธรรม

สาม **“อนนํคปริกาสา”** ลงาค่า
คือกำหนดเกณฑ์ทั่วไปมิแปรผัน
ไวยากรณ์รู้ถ้วนถึเสมอกัน
ถารพันกฎระเบียบบพิยบวิชา ๑

(๒) ปริภาสาสูตร

ปริภาสาสูตร คือ สูตรสำหรับกล่าวข้อกำหนดคกฏเกณฑ์ต่าง ๆ ในทางไวยากรณ์ แบ่งออกเป็น ๓ ประการ คือ :-

(ก) สันญัญคปริภาสา คือ ปริภาสาหรือข้อกำหนดคกฏเกณฑ์ที่เกี่ยวข้องกับชื่อต่าง ๆ ในทางไวยากรณ์ เช่นสูตรว่า

- [๑๑] ปรสมณญา ปโยเค. (เมื่อมีการประกอบใช้อย่างสมควร ชื่อในคัมภีร์สันสกฤตหรือคัมภีร์ไวยากรณ์ของอาจารย์เหล่าอื่น ย่อมถูกนำมาใช้แม้ในคัมภีร์กัจจายนะนี้). สูตรนี้ เป็นปริภาสาสูตร โดยมีใจความว่า “อาจมีชื่อบางหัวชื่อที่คัมภีร์กัจจายนะ มิได้กล่าวไว้โดยตรง แต่ก็สามารถที่จะยืมชื่อนั้น ๆ จากคัมภีร์สันสกฤตหรือคัมภีร์ไวยากรณ์ของอาจารย์เหล่าอื่น มาใช้ในคัมภีร์กัจจายนะได้ เช่นคำว่า โฆสะ อโฆสะ เป็นต้น

(ข) วิธยัคปริภาสา คือ ปริภาสาหรือข้อกำหนดคกฏเกณฑ์ที่เกี่ยวข้องกับวิธีการทำตัวรูปหรือประกอบคำศัพท์ในทางไวยากรณ์ เช่นสูตรว่า

- [๑๒] ปุพฺพมโธฐิตมสฺสรํ สเรน วิโยชเย (นักศึกษายังแยกพยัญชนะตัวหน้าออกจากสระ และทำให้ตั้งอยู่ข้าง

หน้า โดยไม่ให้มีสระ). สูตรนี้ เป็นปริภาสาสูตร โดยการบอกวิธีการทำตัวรูปว่า “ก่อนที่จะแปลงหรือลบอักษรตัวใดตัวหนึ่งนั้น ให้แยกสระและพยัญชนะออกจากกันเสียก่อน แล้วจึงค่อยทำขั้นตอนต่อไป เช่น ปุริส + สิ, แปลง สิ เป็น โอ, แล้วแยกพยัญชนะ สฺ ที่ ปุริส ศัพท์ออกจากสระ อ เสียก่อน, จากนั้นจึงค่อยลบและนำไปประกอบเป็นลำดับต่อไป สำเร็จรูปเป็น ปุริโส

(ค) อนังคปริภาสา คือ ปริภาสาหรือข้อกำหนดกฎเกณฑ์ทั่วไปในทางไวยากรณ์ เช่นสูตรว่า

- [๑] อตฺโถ อกฺขรสนฺญาโต. (เนื้อความหมายรู้ได้ด้วยอักษร). สูตรนี้ เป็นปริภาสาสูตร โดยการพูดครอบคลุมเนื้อหาทั้งหมดว่า “การที่จะทราบความหมายทั้งหลายได้นั้น ก็ต้องอาศัยอักษรเป็นตัวสื่อให้ทราบ เมื่อปราศจากอักษรหรืออักษรวิบัติไป ก็ไม่อาจทราบความหมายได้” ดังนี้ เป็นต้น. แม้สูตรว่า [๖๔] ตทนุปรโรเธน (รูปสำเร็จต้องไม่ขัดแย้งกับพระชินพจน์) ก็เป็นอนังคปริภาสาสูตรเช่นเดียวกัน

๑ วิธียุทธ : ส่องหลักการนำวิถี ๑

อันนิรุตติศาสตร์ประกาศธรรม
สืบพรรณนาพุทธพจน์บทวิถี
เรียนบาลีเรียนหลักทักทิมมี
วางท่วงที่ร้อยคำจำแนกความ

เพ่งพินิจ “**วิธียุทธ**” พิสูจน์หลัก
ประจักษ์ลักษณะประกอบศัพท์ระดับนาม
ส่องวิธีทำตัวรูปทุกรูปนาม
ให้ตรงตามระเบียบแบบแผนวาง

ประหนึ่งช่างเจียรระไนให้คมชัด
คอยจัดคัดอักษรระมิให้ห่าง
“**โลปวิธียุทธ**” สูตรลบลบแนวทาง
เพื่อจัดวางพยางค์เชื่อมเป็นเงื่อนงำ

จากรากศัพท์ปรับเปลี่ยนเวียนวิถี
เป็นวาริแห่งปัญญาพาสุขล้ำ
สืบทอดธรรมผ่านภาษาพาดจำ
จารึกคำพระศาสดาช้วนินรันดร์ ๑

(๓) วิธีสูตร

วิธีสูตร คือ สูตรที่แสดงวิธีเกี่ยวกับการทำตัวรูปหรือการประกอบคำศัพท์ มีโลปวิธีสูตร คือ สูตรที่แสดงวิธีการลบเป็นต้น เช่นสูตรว่า

- [๑๓] สรา สเร โลป. (เพราะสระหลัง ให้ลบสระหน้า). สูตรนี้ เป็นโลปวิธีสูตร โดยแสดงวิธีเกี่ยวกับการทำตัวรูปว่า “เมื่อมีสระหลังเป็นนิमित ก็สามารถทำการลบสระหน้าได้ เช่น ปุริส อ + โอ, เพราะสระ โอ หลัง ให้ทำการลบสระ อ หน้าได้” เป็นต้น

หมายเหตุ :-

วิธีสูตร สูตรที่แสดงวิธีทำตัวรูป มี ๘ วิธี ดังนี้ :-

- โลปวิธีวิธี การลบ
- อาเทศวิธี วิธีการแปลง
- อาคมวิธี วิธีการลงอาคม
- ทิฆมิวิธี วิธีการทำทิฆมะ
- รัสสวิธี วิธีการทำรัสสะ
- นิเสธวิธี วิธีการห้ามทำ คือเป็นปกติเหมือนเดิม
- วิภัตติวิธีวิธี วิธีการลงวิภัตติ
- ปัจจยวิธี วิธีการลงปัจจัย

๐ พลังแห่งนียมสูตร ๐

เปิดดวงตาเห็นธรรมผ่านคำศัพท์
พินิจอรรถบาลีคลี่ขยาย
วางระเบียบบอกรักระจ่างพราย
เพื่อบ่งหมายผลดั่งคาลณีให้ถาวร

เจาะจงหลัก “นียมสูตร” สูตรกำหนด
วิธีกฏระบุไว้ในอักษร
เป็นบรรทัดฐานหลักประจักษ์จร
เปรียบครุสอนชี้เด็ดเหตุและผล

ตั้งกำแพงกันเขตนิเทศศิลป์
กำหนดถิ่นฐานะพยัญชนะลับสน
จะซ้อนรูปซ้อนรอยคอยพิกล
กำหนดดลขอบเขตที่เด่นชัด

ใช้ปัญญาคัดกรองประคองศาสตร์
มิให้พลาดเคลื่อนคลายในข้ออรรถ
เรียนให้รู้ดูให้แจ้งแห่งข้อวัตร
เพื่อบำรุงพุทธรัตนตราบกลปาว์ ๆ

(๔) นิยมสูตร

นิยมสูตร คือ สูตรที่ใช้เป็นเครื่องกำหนดวิธีการต่าง ๆ เช่นสูตรว่า

- [๔๒] วคฺเค โขสภาโฆसानํ ตตฺติยปจฺจมา. (ในฐานะอันสมควร พยัญชนะตัวที่ ๑ ซ้อนหน้าพยัญชนะตัวที่ ๒, ส่วนพยัญชนะ ตัวที่ ๓ ซ้อนหน้าพยัญชนะตัวที่ ๔ ในวรรคทั้ง ๕ ได้). สูตรนี้ เป็นนิยมสูตร โดยทำการกำหนดขอบเขตฐานะการซ้อนของสูตรว่า [๔๐] ประเทวภาโว ฐานเน. (หลังสระให้ซ้อนพยัญชนะในฐานะที่สมควร)

๐ นัยวิจิตรอตติเทสสูตร ๐

สืบวิถีมคธปราชญ์คาสตร์ล้ำลึก
เพื่อหยั่งนึกพุทธพจน์บทขยาย
มีหลักการรังสรรค์คัมภีร์อันแพรวพราว
เชื่อมบรรยายวิธีการผ่านสูตรเกณฑ์

“อตติเทสสูตร” ชี้ทางสว่างชัด
สัมมติอรรถให้ล้ำเร็จดั่งมองเห็น
ดุจสะพานทอดผ่านทางที่ยากเย็น
เชื่อมประเด็นอ้างอิงสิ่งเดิมมา

มี “อิวิ-วีย-ยถา” ลังเกตบท
เปรียบประพจน์ดุจดั่งสิ่งอ้างหา
“พยุปเทศาติเทสสูตร” รจนา
ชี้แจ้งชื่อนามนัยให้ประจักษ์

อำนาจสูตรถ่ายทอดมาเดิมแต่ง
ให้แจ่มแจ้งรูปคัมภีร์ตามตำหนัก
แม้ยากแท้แต่หากหมั่นเพียรพิศนัก
จะประจักษ์มรดกธรรมล้ำค่าเอย ๙

(๕) อติเทสสูตร

อติเทสสูตร คือ สูตรสำหรับชี้แจงวิธีการให้สำเร็จตัวรูป (ในสูตรจะมี อิว, วีย, ยถา เป็นเครื่องสังเกต) มีพยบเทสาติเทสสูตร คือ สูตรที่ชี้แจงเกี่ยวกับชื่อเป็นต้น เช่นสูตรว่า

- [๓๓๔] ตทธิตสมาสกิตกานามံ วา ตเวตุนาทีสุ จ.
(ตทธิต สมาส และกิตก ในรูปอันเว้นจาก ตเว และ ตุน ปัจจัยเป็นต้น เป็นเหมือนนาม). สูตรนี้ เป็นอติเทสสูตร โดยทำการชี้แจงว่า “ให้ตั้งบทตทธิต บทสมาส และบทกิตก ยกเว้น ตเว และ ตุน ปัจจัยเป็นต้น มีชื่อวานาม”

หมายเหตุ :-

อติเทสสูตร สูตรสำหรับชี้แจงนั้น มี ๖ ประเภท ดังนี้ :-

- พยบเทสาติเทส ชี้แจงชื่อ
- นิमितตาติเทสสูตร ชี้แจงนิमित
- ตั้งรูปาติเทส ชี้แจงการเปลี่ยนรูป
- ตั้งสภาวะติเทส ชี้แจงการเปลี่ยนแปลงสภาพ
- สุตตาติเทส ชี้แจงสูตรเกี่ยวกับวิธีต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้ว
- การิยาติเทส ชี้แจงเกี่ยวกับวิธีทำตัวรูป

๑ สายใยแห่งอักษรระส่ำต่ออธิการสุตฺร ๑

เรียงร้อยสรรพศาสตร์ล้ำค่ามณีรั้งหลัก
วิถีลักษณะบาลีศรีวิถี
สุตฺรต่อสุตฺรผูกพันกันมากมี
ดุจวารีไหลหลั่งส่งทางกัน

“อธิการสุตฺร” บทนำที่ล้ำค่า
ตามไปสู่สุตฺรหน้าช่วยเติมสรรพ
ข้อความโดชาดบริบูรณ์พูนอนันต์
สุตฺรนี้พลันส่งบทไปเต็มเต็ม

เหมือนแสงส่องนำทางสุตฺรข้างหน้า
ให้แก่งกล้ากระจ่างชัดประหยัดเต็ม
ร้อยเรียงถ้อยความนัยให้ปรีมเปรม
มาช่วยเสริมเติมต่อข้อวินิจฉัย

มีสามอย่างวางนัยให้ประจักษ์
เป็นทางหลักสืบต่อก่อวิมุตติ
“สี่หคติกอธิการนัย” ไกรวิสุทธิ
ตั้งราชสีห์เหลิยวพินิจพิศหลังไกล ๑

(๖) อธิการสูตร

อธิการสูตร คือ สูตรสำหรับตามไปสู่สูตรอื่น ๆ หมายความว่า ในบางสูตรอาจมีข้อความที่ยังไม่บริบูรณ์ ดังนั้นจึงต้องอาศัยบทหรือข้อความจากสูตรอื่น ๆ เข้ามาเติมเต็ม มี ๓ อย่าง คือ :-

- สีหคติกาธิการนัย
- มัณฑุกคติกาธิการนัย
- นทีโสตกคติกาธิการนัย

๐ องอาจตั้งราชสีห์ : วิถีสหคติกการณัย ๐

พินิจนัยไวยากรณ์ปกรณ์มาศ
สืบสายศาสตร์มคธพจน์บทขยาย
“สหคติก-อธการณัย” แพรวพราย
เปรียบตั้งสายอย่างก้าวราชสีห์คำราม

อันไกรสรณของผาดอำนาจแผ่
จะรดหน้าแนวแนไม่ขานขาม
หรือเหลียวหลังระวังไว้ในทุกยาม
คุณิยามบทสูตรที่ส่องทาง

ส่งอำนาจตามไปในกายหน้า
ข้ามสูตรล่วงนานาไม่ขัดขวาง
หรือย้อนกลับทวนพจน์บทที่วาง
ช่วยเสริมสร้างความคิดอรรถาธิบาย

จะรู้หน้าหรือหลังหยั่งประจักษ์
ต้องพิศหลักกิจจาณนะมิขัดสาย
คัมภีร์แม่บทเน้นเป็นบรรยาย
คลี่คลายเงื่อนงำศัพท์ให้ลึกคม ๙

สี่หคติกการการนัย

สี่หคติกการการนัย คือ นัยแห่งการตามไปเหมือนการไปของราชสีห์ กล่าวคือ ตามปกติของราชสีห์นั้น สามารถที่จะไปข้างหน้าก็ได้ เหลียวหลังก็ได้ ฉะนั้น การตามไปของนัยนี้ จึงมุ่งหมายเอาการตามไปข้างหน้า โดยข้ามสูตรหลาย ๆ สูตร หรือจะเป็นการตามไปแบบย้อนกลับก็ได้ และการที่จะรู้ว่าตามไปข้างหน้าหรือย้อนกลับนี้ ให้ดูตามสูตรในกัจจายนะเป็นหลัก เช่นบทว่า

- “อุ ศัพท์” จากสูตรว่า วโมทุทนต์านัน. [กัจ. สูตรที่ ๑๘] ย้อนกลับมาสู่สูตรว่า กวจาสวณณัน ลุตเต. [กัจ. สูตรที่ ๑๔] โดยย้อนมาถึง ๓ สูตร

๑ กบกระโดดโลดแล่นมันทุกคติการนัย ๑

พิศจังหวะอักขระวิธีอันลึกลับ
รังสรรค์ศัพท์ที่สืบธรรมตามวิถี
นัยที่ล่องลับบทพจน์บาลี
เปรียบตั้งปริตามรรคมันทุกกา

“มันทุกคติก-อริการนัย”

นัยแห่งกบกระโดดไกลไปภายนอก
มุ่งรุดหน้าเพียงทีคนมีตมา
มิเหตลิวหาเบื้องหลังตั้งลิหะ

เพียงจังหวะก้าวกระโดดข้ามบทสูตร
ตั้งอำนาจคำพูดพิสุทธิพละ
จะข้ามหนึ่งหรือหลายสูตรในลัจจะ
เพียงมุ่งสะท่อนอรรถข้างหน้าไกล

กำหนดทิศคงมันไม่ย้อนกลับ
เป็นลำดับชั้นเชิงกระเดื่องไหว
สืบพุทธพจน์จารึกไว้ในดวงใจ
ด้วยเงื่อนไขกฏเกณฑ์อันเจนจบเอย ๑

มัตถกคติกาธิการนัย

มัตถกคติกาธิการนัย คือ นัยแห่งการตามไปเหมือน การไปของกบ กล่าวคือ ตามปกติของกบนั้น มักกระโดดไป ข้างหน้าเพียงอย่างเดียวเท่านั้น ไม่เหมือนราชสีห์ที่สามารถ เหลียวหลังได้ และการตามไปนี้ จะข้ามเพียงสูตรเดียวหรือ หลายสูตรก็ได้ แต่ต้องไปข้างหน้าเท่านั้น เช่นบทว่า

- “อสรูเป” จากสูตรว่า วา ปโร อสรูปา. [กัจ. สูตรที่ ๑๓] ตามไปสู่สูตรว่า อิวณโณ ยํ นวา. [กัจ. สูตรที่ ๒๑] เป็นต้น

๐ กระแสน้ำนำวิถี : นทีโสตคตติกาธิการณัษ ๐

พิศลำนำคำมคธพจนัเจือมร้อย
พิจจถ้อยระเบียบธรรมตามวิถี
นัษสุดท้ายสายธารแห่งบาลี
“นทีโสตคตติกาธิการณัษ”

เปรียบกระแสน้ำหลังไหลถึงถ้ำ
มุ่งรุดหน้าต่อเนื่องไม่เพื่องไหว
ตามลำดับไม่ขาดตอนสุนทรนัษ
สถิตไว้ในสูตรที่ติดกัน

มีต่องกระโดดข้ามเหมือนก้าวกบ
ทุกสูตรจบตลอดประสานงานสร้างสรรค์
“ยถาบุพพิกะ” ชื่อเรียกนั้น
ระบุชั้นเชิงการตามอย่างงดงาม

คือการไหลรินบทพจนัวิลาส
สืบอำนาจสูตรต่อสูตรมีครั้นคร้าม
ประคองอรรถรัตน์ะพยายาม
ให้สยามพุทธศาสตร์สถาพร ๑

นทีโสตคติกาธิการนัย

นทีโสตคติกาธิการนัย คือ นัยแห่งการตามไปเหมือน การไหลของกระแสน้ำ กล่าวคือ ตามปกติของน้ำนั้น จะไหล ไปตามลำดับข้างหน้าอย่างเดียว และไหลไปแบบไม่ขาดสาย การตามไปของนัยนี้ สูตรที่จะตามไปต้องอยู่ติดกันเสมอ หรือ มีชื่อเรียกอีกหนึ่งว่า ยถานุப்புพิกคติกาธิการนัย (นัยแห่งการ ตามไปตามลำดับ) เช่นบทว่า

- “นตุสฺส” จากสูตรว่า นตุสฺสนฺโต โยสุ จ. [กัจ. สูตรที่ ๙๒] ตามไปสู่สูตรว่า สพฺพสฺส วา อํเสสุ. [กัจ. สูตรที่ ๙๓] เป็นต้น

หมายเหตุ :-

ส่วนใหญ่จะเป็นการติดตามไปเฉพาะบางคำในสูตรเท่านั้น และ บางครั้งก็อาจมีการเปลี่ยนแปลงวิภัตติ หรือเปลี่ยนเป็นศัพท์ อื่นที่คล้ายกัน เพื่อให้เหมาะสมกับข้อความในสูตรนั้น ๆ

๐ วิจิตรวิธีอธิการ : ศิลปะแห่งการสืบบท ๐

พินิจถ้ำ “อธิการสูตร” ทั้งสาม
ระบุนามนัยวิธีชีวิต
มิใช่ยกไปทิ้งชุดบทบาท
หากแต่มีเพียงบางคำนำติดตาม

ดูเก็บเอาเฉพาะมณีนีที่ส่องแสง
มาจัดแต่งลงในบทที่เหมาะสม
เพื่อร้อยเรียงอรรถธรรมอันรื่นรมย์
ให้เพียบพร้อมด้วยอุดมแห่งนัยยะ

บางคาบวารอาจมีการเปลี่ยนวิภัติ
ให้เจนจัดรับบทพจน์ลักษณะ
หรือเปลี่ยนศัพท์คล้ายคลึงพึงวาทะ
เพื่อทักษะที่เหมาะสมเจาะในแต่ละตอน

คือยึดหยุ่นในกฎเกณฑ์อันคัดเคร่ง
สอดประสานประเลงบทอักษร
บาลีศาสตร์จึงยิ่งใหญ่ชัยบรร
เป็นมรดกสะท้อนพุทธพจน์งาม ๆ

๐ วิธียุทธ : แปลงวิถีรังสรรค์คัพพท์ ๐

จารึกศาสตร์ตราตรึงฟังคำสอน
บทสุนทรบาติศรีสวัสดิ์
วิธีการทำตัวรูปให้แจ่มชัด
เพื่อกัดจัดอักษระให้ตระการ

ในคัมภีร์ปฐุปลิทธิ
ท่านบ่งชี้วิถีบริหาร
“วิธียุทธ” แปลดประการตามตำนาน
เป็นรากฐานปรุรงค์พท์ให้จับใจ

เริ่มบทแรก “โลปวิธียุทธ”
คือสูตรลบจัดสรรพรรณไม้น
วิตรอนล้วนเกินออกนอกพรรณนราย
เพื่อให้สายคำคัพพท์รับท่วงที่

ดำเนินมาจนบรรจบถึงบทท้าย
ที่ร้อยเรียงขยายไว้ในวิถี
“ปัจจยวิธียุทธ” สุดท้ายมี
เพื่อประกอบปัจจยจีที่ปลายบท

คือลำดับชั้นเชิงของปราชญ์เปรื่อง
ที่ประเทืองพุทธศาสตร์ไม่ข้ามพจน์
แปดวิถีสว่างระเบียบอย่างงดงามทยด
เพื่อจารึกธรรมบทจันนินันดร ๑

วิธีสูตร

สูตรอันเป็นวิธีของการทำตัวรูป หรือที่เรียกว่า วิธีสูตร นั้น ในคัมภีร์ปทรูปสิทธินี้ ท่านแสดงไว้ ๘ ประการ ดังนี้ :-

- โลปวิธีวิธี การลบ
- อาเทศวิธี วิธีการแปลง
- อาคมวิธี วิธีการลงอาคม
- ทิฆมวิธี วิธีการทำที่ฆะ
- รัสสวิธี วิธีการทำรัสสะ
- นิเสธวิธี วิธีการห้ามทำ คือเป็นปกติเหมือนเดิม
- วิภัตติวิธีวิธี วิธีการลงวิภัตติ
- ปัจจยวิธี วิธีการลงปัจจย

โลปาเทโส อาคโม จ
ทีโฆ รสโส นิเสธโก
วิภตติปจฺจโย จาติ
วิธีสูตรานิ อฏฐธา.
(กจ.สุตตตถ. ๑๒)

๐ โลปวิธีสูตร : ศาสตร์แห่งการลบ ๐

เปิดปรกณต์ตอนแรกแห่งการปรุง
ประคองรุ่งเรืองศาสน์ประกาศสมัย
“**โลปวิธีสูตร**” วิสุทธินัย
แสดงไว้ซึ่งการลบสยบคำ

คือการตัดอักษระที่เกินบท
ให้ปรากฏรูปกระชับเลิศล้ำจำ
ประหนึ่งศิลป์เจียรระไนพยายามจำ
เพื่อรักษานัยธรรมที่อำไพ

จะลบอักษรหน้าหรืออักษรหลัง
ตามพลังสูตรกำหนดบทขยาย
เพื่อให้การเชื่อมศัพท์อันแพรวพราว
มิเลือนหายความหมายที่มั่นคง

เป็นขั้นตอนเบื้องต้นของผู้ปราชญ์
ที่จะวาดวิถียรรมมิให้หลง
ลบสิ่งเกินเสริมส้วนขาดให้ธำรง
เพื่อสืบส่งพุทธพจน์บทบาลี ๑

(๑) โลปวิธีสูตร

โลปวิธีสูตร คือ สูตรที่แสดงวิธีการลบ เช่นสูตรว่า

- [๑๓] สรา สเร โลป. (เพราะสระหลัง ให้ลบสระหน้าได้) เช่น โลกคฺคฺคฺคฺคฺโล = โลก + อคฺคฺคฺคฺคฺโล. สูตรนี้ เป็นโลปวิธีสูตร ที่แสดงวิธีการลบ กล่าวคือ เพราะสระหลัง คือ “อ” ที่เบื้องต้นของ “อคฺคฺคฺคฺคฺโล” ให้ลบสระหน้าได้ คือ “อ” ที่สุดของ “โลก”
- [๑๕] วา ปโร อสรูปา. (หลังจากสระ ที่มีวรรณะไม่เหมือนกัน ให้ลบสระหลังได้บ้าง) เช่น จกฺขุณฺทฺริยํ = จกฺขุ + อินฺทฺริยํ. สูตรนี้ เป็นโลปวิธีสูตร ที่แสดงวิธีการลบ กล่าวคือ หลังจากสระที่มีวรรณะไม่เหมือนกัน คือ “อฺ” ที่สุดของ “จกฺขุ” ให้ลบสระหลังได้ คือ “อิ” ที่เบื้องต้นของ “อินฺทฺริยํ”

หมายเหตุ :-

สระที่สูงสุดของศัพท์หน้า เรียกว่า สระหน้า

สระเบื้องต้นของศัพท์หลัง เรียกว่า สระหลัง

๐ อาเทศวิสูตร : อัจฉรย์การแปลงรูป ๐

สืบวิถีขั้นตอนธรรมาภาพ
รังสรรค์รูปอักษรราบคาบสมัย
“อาเทศวิสูตร” วิสูตรนัย
แสดงไว้ซึ่งการแปลงแสดงพรรณนา

มิใช่ลบทิ้งไปให้สูญสิ้น
แต่เปลี่ยนร่างปรุงศิลปะตามทศ
ดุจแปลงกายกลายเป็นอักษร
เพื่อรักษาสมดุลงานบทยอน

จะแปลงสระสลับปรับเปลี่ยนรูป
พยัญชนะเรียงจบสไมล์
หรือนิคคหิตกลายเป็นวงสุนทร
ตามขั้นตอนกฎเกณฑ์อันเจนจบ

เปลี่ยนอักษรตัวหนึ่งเป็นอีกตัว
ให้ถ้วนทั่วสละสลวยประสานสับ
สืบพุทธพจน์งามแท้ไม่แฉ่วรมย์
เพื่อบรรจบความหมายที่พราयพรหม ๑

(๒) อาเทสวิธีสูตร

อาเทสวิธีสูตร คือ สูตรที่แสดงวิธีการแปลง เช่นสูตรว่า

- [๒๔] อพฺโภ อภิ. (เพราะสระหลัง ให้แปลง อภิ-อุปสัค เป็น อพฺภ) เช่น อพฺภกฺขานํ = อภิ + อกฺขานํ. สูตรนี้เป็นอาเทสวิธีสูตร ที่แสดงวิธีการแปลง/อาเทศ กล่าวคือ เพราะสระหลัง คือ “อ” ที่เบื้องต้นของ “อกฺขานํ” ให้แปลง อภิ-อุปสัคทั้งตัว เป็น อพฺภ
- [๒๑] อิวณฺโณ ยํ นวา. (เพราะสระหลังที่มีรูปไม่เหมือนกัน ให้แปลง อิ-วัณณะเป็น ย ได้บ้าง) เช่น วุตฺยสฺส = วุตฺติ + อสฺส. ตรนี้ เป็นอาเทสวิธีสูตร ที่แสดงวิธีการแปลง/อาเทศ กล่าวคือ เพราะสระหลังที่มีรูปไม่เหมือนกัน คือ “อ” ที่เบื้องต้นของ “อสฺส” ให้แปลง อิวณฺณะเป็น ย ได้ คือ “อิ” ที่สุดของ “วุตฺติ”

๐ อาคมวิธีสูตร : อัญเชิญอักขระใหม่ ๐

เรียงลำดับสรรพศาสตร์ประกาศบท
ประจักษ์พจน์บาลีศรีลังกา
ตาม “**อาคมวิธีสูตร**” รจนา
สูตรชี้ทางวางอาคมสัมถัมย์

มิใช่ลบหรือแปลงที่ตำแหน่งเดิม
แต่คือการเพิ่มเติมอักษรใหม่
ลงระหว่างกลางบทพจน์อำไพ
เพื่อเชื่อมสายอักขระให้สละสลวย

ลงสระแทรกเสริมเต็มพละ
พยัญชนะลงเพิ่มเสริมฉายฉลวย
หรือนิคคหิตนำมาพาสวयरวย
ช่วยอำนวยการออกเสียงให้เกลี้ยงเกลา

ดูจอาคันตุกะเยี่ยมเยียนบท
มาปรากฏช่วยชมรู้เขลา
สืบพุทธพจน์จารึกไว้ไม่บรรเทา
ประดับเงาแห่งธรรมนำปัญญา ๑

(๓) อากมวิธีสูตร

อากมวิธีสูตร คือ สูตรที่แสดงวิธีการลงอากม เช่นสูตรว่า

- [๑๙] ยวมทนต์รลา จากมา. (เพราะสระหลัง ให้ลง อักขรอากม ๘ ตัว คือ ย ว ม ท น ต ร และ ล ตาม สมควรแก่อุทธารณ์ในพระบาลี) เช่น ยถยิทํ = ยถา + อิทํ. สูตรนี้ เป็นอากมวิธีสูตร ที่แสดงวิธีการลงอากม หรือลงตัวอักษรใหม่ กล่าวคือ เพราะสระหลัง คือ “อิ” ที่เบื้องต้นของ “อิทํ” ให้ลง ย อักขรอากม
- [๕๗] นิคคหิตถจ. (เพราะสระหรือพยัญชนะหลัง ให้ลง นิคคหิตอากมได้บ้าง) เช่น จกขุ อุตปาติ = จกขุ + อุตปาติ. สูตรนี้ เป็นอากมวิธีสูตร ที่แสดงวิธีการลง อากมหรือลงตัวอักษรใหม่ กล่าวคือ เพราะสระหลัง คือ “อุ” ที่เบื้องต้นของ “อุตปาติ” ให้ลงนิคคหิตอากม ได้บ้าง

๑ กังวานเสียงยาววิจิตรที่มวิธิสูตฺร ๑

เปิดวิถีกัษระวิธิลำดับสี่
ร้อยเรียงคัมภีร์ศาสตร์บาลีขั้วสี่
“ที่มวิธิสูตฺร” ปราบกฏบทวิธี่
พรรณนาหน้าที่ทำที่มะประดับกาล

คือการปรับระดับเสียงขึ้นกระชับ
ให้กังวานยาวรับตามบรรทัดฐาน
ดูขยายพลังธรรมให้แผ่ซ่าน
ผ่านอักษรพจนานอันรื่นรมย์

จะทึ่มะสระหน้าให้กล้าแกร่ง
หรือสระหลังเติมแต่งอย่างเหมาะสม
เปลี่ยน “อะ-อิ-อุ” ลึนที่เคยขึ้นซ่ม
เป็น “อา-อี-อู” สม่อารมณ์นัย

เพื่อให้รูปคำศัพท์นั้นลึบล่ง
ให้มั่นคงตามระเบียบที่วางไว้
ลึบทอดเสียงพุทธพจน์ปรากฏไกล
ประดิษฐ์ไว้ด้วยปัญญาศรัทธามั่น ๆ

(๔) ทิฆมิวธิสูตร

ทิฆมิวธิสูตร คือ สูตรที่แสดงวิธีการทำทิฆะ เช่นสูตรว่า

- [๑๗] ทิฆมิ. (เมื่อลบสระหน้าแล้ว ให้ทิฆะสระหลังได้บ้าง) เช่น พุทธานุสูติ = พุทฺธ + อนุสูติ). สูตรนี้ เป็นทิฆมิวธิสูตร ที่แสดงวิธีการทำทิฆะ/การทำสระเสียงสั้นให้เป็นสระเสียงยาว กล่าวคือ เมื่อลบสระหน้าแล้ว คือ “อ” ที่สุดของ “พุทฺธ” ให้ทิฆะสระหลัง คือ “อ” ที่เบื้องต้นของ “อนุสูติ”
- [๑๘] ปุพโพ จ. (เมื่อลบสระหลังแล้ว ให้ทิฆะสระหน้าได้บ้าง) เช่น โลกสูติ = โลกสู + อิติ. สูตรนี้ เป็นทิฆมิวธิสูตร ที่แสดงวิธีการทำทิฆะ/การทำสระเสียงสั้นให้เป็นสระเสียงยาว กล่าวคือ เมื่อลบสระหลังแล้ว คือ “อิ” ที่เบื้องต้นของ “อิติ” ให้ทิฆะสระหน้า คือ “อ” ที่สุดของ “โลกสู”

๐ รัตติงสระกระชับ : รัสสิวิสูตร ๐

คู่ขนานทางสายศาสตร์ประกาศต่อ
ประดิษฐ์ก่อรูปคำตามวิถี
ลำดับห้าลงงามตามบาลี
“รัสสิวิสูตร” นี้ชี้บรรยาย

คือการทำรัสสะสระชัด
เพื่อรัตติงรูปศัพท์ให้กระจ่างสาย
เปลี่ยนเสียงยาวที่ทอดวางอย่างแพรวพราว
เป็นเสียงสั้นสอดร้อยในบทตอน

จาก “อา-อี-อุ” พิกัดที่กังวาน
ปรับประมาณเป็น “อะ-อิ-อุ” อักษร
จะรัสสะสระหน้าเอื้อสุนทร
หรือสระหลังราชฎรณย์ให้ฟังจำ

เพื่อรักษาค้นหลักเกณฑ์และรูปศัพท์
ให้ยอมรับตามระเบียบที่เลิศล้ำ
ดูจ้อยอ้วนอัญมณีสีระบำ
เพื่อประทับรอยธรรมไว้มั่นคง ๙

(๕) รัสสวิธีสูตร

รัสสวิธีสูตร คือ สูตรที่แสดงวิธีการทำรัสสะ เช่นสูตรว่า

- [๓๘] รสส์. (เพราะพยัญชนะหลัง ให้รัสสะสระหน้าได้บ้าง) เช่น สมมทกฺขาโต = สมมา + อกฺขาโต. สูตรนี้เป็นรัสสวิธีสูตร ที่แสดงวิธีการทำรัสสะ/การทำสระเสียงยาวให้เป็นสระเสียงสั้น กล่าวคือ เพราะพยัญชนะหลัง คือ “อ” ที่เบื้องต้นของ “อกฺขาโต” ให้รัสสะสระหน้า คือ “อา” ที่สุดของ “สมมา”
- [๓๓๗] สโร รสโส นปุสเก. (ให้รัสสะสระตัวท้ายของสมาสในนปุงสกลิงค์) เช่น ภิกฺขาย สมิตฺติ สุกฺโข [สุ + ภิกฺขา]. สูตรนี้เป็นรัสสวิธีสูตร ที่แสดงวิธีการทำรัสสะ/การทำสระเสียงยาวให้เป็นสระเสียงสั้น กล่าวคือ ให้รัสสะสระตัวท้ายของสมาสในนปุงสกลิงค์ คือ “อา” ที่สุดของ “ภิกฺขา”

๑ อำนาจยบยั้งวิธีการ : นิเสธวิธีสูตร ๑

ในวิถีกักรวิธีอันล้ำลึก
ฟังตรองนีกกฎเกณฑ์ที่แผ่ขยาย
ลำดับทกยกอำนาจประกาศราย
สูตรเข็ดฉายชื่อ **“นิเสธวิธีสูตร”**

คือสูตรห้ามปรามยบยั้งทางอักษร
จัดวางจัดขบวนบทที่พจน์พูด
ปฏิเสธวิธีมิให้รูด
ตามสูตรอื่นที่สืบอำนาจมา

แม้สูตรใหญ่สั่งให้แปลงหรือแต่งลบ
นิเสธลบข้อยั้งหยุดจุดทศ
รักษาไว้ซึ่งรูปศัพท์ตามตำรา
มิให้คลาดเคลื่อนคลาจากนัยเดิม

ดุจเบรกกห้ามล่อธรรมที่แล่นรูด
ให้หยุดหยุดยั้งยั้งไม่พุนเสริม
คงรักษาสภาวะให้คงเดิม
เพื่อต่อเติมความวิสุทธิพุทธพจน์เอย ๑

๐ วิภัตตีวิธีสูตร : จำแนกบทกำหนดอรรถ ๐

ลำดับเจ็ดเสร็จสรรพลำดับอรรถ
เรื่องวิภักษ์หลักธรรมนำสมัย
“**วิภัตตีวิธีสูตร**” วิสุทธิ์นัย
แสดงไว้ซึ่งการลงวิภัตตีวาง

คือเครื่องหมายบ่งบอกกล่าวบทบาท
ให้ประกาศหน้าที่มีชัดเจนวาง
เชื่อมคำศัพท์สอดรับสรรพแนวทาง
ส่องสว่างความหมายให้กลายกลม

ลงวิภัตตีนามกำหนดพจน์
ระบุบทประธานกรรมอย่างเหมาะสม
ทั้งอายตนิบาตที่พราเยพรหม
ล้วนชื่นชมตามลึงค์และวิภัตตี

อีกวิภัตตีอาชยาตบ่งบอกกาล
จัดวิธานกิริยาอย่างเจนจัด
เป็นพลังขับเคลื่อนธรรมอันแจ่มชัด
ช่วยชีวิตความหมายให้รุ่งเรือง ๑

(๗) วิภัตตีวิธีสูตร

วิภัตตีวิธีสูตร คือ สูตรที่แสดงวิธีการลงวิภัตตี เช่นสูตรว่า

- [๖๕] ลิงคตเถ ปฐมา. (ลงปฐมาวิภัตตีในอรรถแห่งลิงค์)
เช่น ปุริโส = ปุริส + สิ. สูตรนี้ เป็นวิภัตตีวิธีสูตร ที่
แสดงวิธีการลงวิภัตตี กล่าวคือ ลง “สิ” ปฐมาวิภัตตี
หลัง “ปุริส” ศัพท์ในอรรถแห่งลิงค์คืออรรถเดิมของ
นามศัพท์
- [๗๖] กมมตเถ ทุตติยา. (ลงทุตติยาวิภัตตีในอรรถกรรม)
เช่น ฌมมํ สุณาติ = ฌมม + อํ. สูตรนี้ เป็นวิภัตตีวิธีสูตร
ที่แสดงวิธีการลงวิภัตตี กล่าวคือ ลง “อํ” ลงทุตติยา
วิภัตตี หลัง “ฌมม” ศัพท์ในอรรถกรรม

๐ สัมฤทธิ์ผลนำวิถี : ปัจจัยวิธิสูตฺร ๐

ลำดับแปดบทจบครบถ้วนหลัก
ประกาศศักดิ์ภาษาพาสดใส
“**ปัจจัยวิธิสูตฺร**” วิธฺูตฺรน้อย
แสดงไว้ซึ่งการลงปัจจัยวาง

คือขั้นตอนเติมต่อก่อความหมาย
ให้ขยายรูปศัพท์รับสรสร้าง
เป็นปรากฏการณ์หลังล่องนำทาง
สู่สว่างอรรถธรรมล้ำอุดม

ลงท้ายนามศัพท์เสริมเต็มผละ
ระบุลักษณะพิเศษอย่างเหมาะสม
อีกท้ายธาตุดับกิริยานำพรายพรหม
ให้รื่นรมย์กาลบทที่จดจาร

ดูจปรุ้งเครื่องประดับประดับตรา
ให้ศัพท์าเลอค่ามหาศาล
สัมฤทธิ์รูปบริบูรณ์พจนตรการ
สืบตำนานพุทธพจน์จันรันดร์ ๑

(๘) ปัจจัยวิธีสูตร

ปัจจัยวิธีสูตร คือ สูตรที่แสดงวิธีการลงปัจจัย เช่นสูตรว่า

- [๒๖๐] กวจิ โตะ ปณฺจมยตฺถ. (ลง โตะ-ปัจจัย ในอรรถ ปัญจมีวิภัตติได้บ้าง) เช่น สพฺพโต = สพฺพ + โตะ. สูตรนี้เป็นปัจจัยวิธีสูตร ที่แสดงวิธีการลงปัจจัย กล่าวคือ ลง “โตะ” ปัจจัยในอรรถปัญจมีวิภัตติ หลัง “สพฺพ” ศัพท์
- [๑๔๘] นทาติโต วา อี. (หลังจาก นท ศัพท์ก็ดี มิใช่ นท ศัพท์ก็ดี ให้ลง อี-ปัจจัยในอิตถิลิงค์) เช่น นที = นท + อี, กุมารี = कुमार + อี. สูตรนี้เป็นปัจจัยวิธีสูตร ที่แสดงวิธีการลงปัจจัย กล่าวคือ ลง “อี” อิตถิโชตก-ปัจจัย หลัง “นท, कुमार” ศัพท์

บรรณานุกรม

- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกและอรรถกถา. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.
- พระกัจจายนเถระ. กัจจายนพุยากรณ์. กรุงเทพฯ : วิริย-พัฒนาการพิมพ์, ๒๕๔๐.
- พระพุทธปियเถระ. ปทรูปสิทธิปกรณ์. กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์, ๒๕๕๙.
- พระวชิรพุทธเถระ. น्याสปกรณ์. ลำปาง : วัดท่ามะโอ, ๒๕๒๒ (โรเนียว).
- พระสัทธัมมโชติपालเถระ. กัจจายนสูตรตนิเทศ. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไทยรายวัน, ๒๕๔๕.
- พระมหาธิติพงศ์ อุตตมปญโญ. รูปสิทธิทีปนี เล่ม ๑ ๒. กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์, ๒๕๖๐.
- กลุ่มศึกษานิรุตติศาสตร์. คัมภีร์ปทรูปสิทธิแปลและอธิบาย เล่ม ๑ ๒. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อุษาการพิมพ์, ๒๕๓๖.
- สุภาพรรณ ณ บางช้าง,รศ.ดร. ไวยากรณ์บาลี. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.
- พระคันธสาราภิวงศ์. ปทรูปสิทธิมัถุชรี เล่ม ๑ ๒ ๓. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไทยรายวัน, ๒๕๔๘.

๐ หลักสูตร : โสตุชนปนฺตฺติโชติกา ๐

อนุรักษ์รักษภาษาพระคาสณ์ศรี
สืบวิถีมคธวาทประพาสณ์มัย
หลักสูตร “โสตุชนปนฺตฺติโชติกา” วิภาชัย
ประยุกต์ใช้ “บาลีใหญ่” ให้ตระการ

ประถานรับ “สณามทลวง” หนูนดวงจิต
เชื่อมความคิดความรู้คู่สืบสาน
“เสริมวิชาพิเศษ” ประเวศตระการ
เชี่ยวชาญด้านอักษรวิธีจิตรบรรจง

มุ่งผลิตศิษย์พุทธวิชาชาญ
สืบตำนานพุทธพจน์บทประสังค์
เข้าใจรรถชัตถรรมนำธำรง
ให้พระคาสณ์มั่นคงสถาพร ๑

๐ ฅ วัตป่าธารน้ำทิพย์ ๐

ธารน้ำทิพย์ลิจิตธรรมนำจ้ทา
ธารน้ำทิพย์สรรสร้างภาษาไลว
ธารน้ำทิพย์บาลีใหญ่แตกกิ่งใบ
ธารน้ำทิพย์ซุบหัวใจผู้ไฝ่เรียน

ธารน้ำทิพย์สนามหลวงกองลอบเด่น
ธารน้ำทิพย์มุ่งเน้นเพียรขีดเขียน
ธารน้ำทิพย์ลัมพันธ์ไทยไม้แปรเปลียน
ธารน้ำทิพย์ดุจแสงเทียนส่องคัมภีร์

ธารน้ำทิพย์ไตรปิฎกยกชูเชิด
ธารน้ำทิพย์อันประเสริฐเลิศคักดีศรี
ธารน้ำทิพย์ลืบต่อพุทธธบารมี
ธารน้ำทิพย์หล่อเลี้ยงชีวีนิรันดร์ ๗